

SOCIALNA PEDAGOGIKA

julij 2021 letnik 25 številka 01-02

SOCIALNA PEDAGOGIKA

---

julij 2021 letnik 25 številka 01-02

Revija **Socialna pedagogika** izdaja Združenje za socialno pedagogiko.

Socialna pedagogika is a professional journal published by Association for social pedagogy.

ISSN 1408-2942

naslov uredništva / *address of the editors:* Združenje za socialno pedagogiko
Uredništvo revije Socialna pedagogika
Kardeljeva ploščad 16 (*pri Pedagoški fakulteti*)
TEL: (01) 589 22 00; FAX: (01) 589 22 33
E-POŠTA: revija@zzsp.org
SPLET: www.revija.zzsp.org

urednica / editor: Andreja Grobelšek
sourednica / co-editor: Mija Marija Klemenčič Rozman

uredniški odbor / *editorial board:* Margot Lieberkind (*Danska, Denmark*)
Marta Mattingly (*ZDA, USA*)
Friedhelm Peters (*Nemčija, Germany*)
Andreas Walther (*Nemčija, Germany*)
Stephan Sting (*Avstrija, Austria*)
Jacek Pyżalski (*Poljska, Poland*)
Walter Lorenz (*Italija, Italy*)
Ali Rahimi (*Iran, Iran*)
Josipa Bašić (*Hrvaška, Croatia*)
Antonija Žižak (*Hrvaška, Croatia*)
Vesna Zunić Pavlović (*Srbija, Serbia*)
Darja Zorc (*Slovenija, Slovenia*)
Jana Rapuš Pavel (*Slovenija, Slovenia*)
Olga Poljšak Škraban (*Slovenija, Slovenia*)
Špela Razpotnik (*Slovenija, Slovenia*)
Mitja Krajncan (*Slovenija, Slovenia*)

lektorirala / proof reader: Simona Kepic
prevodi / translations: Zadruga Soglasnik
oblikovanje in prelom / DTP: Iz principa
fotografija na naslovnici / cover photo: Shutterstock
tisk / print: Tiskarna Grafex

Naročnina na revijo za leto 2021 je 25 € za pravne osebe.

Naročnina na revijo je za člane združenja vključena v članarino.

Članke v reviji abstrahirata in indeksirata *Family Studies Database*
in *Sociological Abstracts*.

Izdajanje revije v letu 2021 finančno podpira Agencija za raziskovalno dejavnost
Republike Slovenije.

VSEBINA /CONTENTS

<i>Rok Demšar</i> Heretičnost in odgovornost v socialni pedagogiki <i>Heresy and Responsibility in Social Pedagogy</i>	1
<i>Eva Breznik</i> Odnos kot osnova socialnopedagoškega dela – kako nam je teorija navezanosti lahko v pomoč <i>Relationship as a Key Element of Socio-Pedagogical Work – How Attachment Theory can help</i>	17
<i>Tomaž Vec</i> Temelji nebesedne komunikacije v socialnopedagoškem kontekstu <i>The Basics of Non-Verbal Communication in a Socio-Pedagogical Context</i>	39
<i>Tjaša Kovač</i> Analiza medijskih poročanj o dogajanjih v zaporih v času pandemije covid-19 <i>Analysis of Media Reports on Events in Prisons During the Covid-19 Pandemic</i>	61
<i>Simona Gomboc, Brina Plavšič in Ema Špan</i> Kvalitativna analiza razkoraka med namero in vedenjem etičnih potrošnikov <i>A Qualitative Study of the Attitude-Behaviour Gap of Ethical Consumers</i>	87
Navodila avtorjem <i>Instructions to Authors</i>	109

HERETIČNOST IN ODGOVORNOST V SOCIALNI PEDAGOGIKI

1

HERESY AND RESPONSIBILITY IN SOCIAL PEDAGOGY

Rok Demšar, mag. prof. soc. ped.

demsar.rok@gmail.com

POVZETEK

V nasprotju s prepričanjem o predsodkih kot nečem negativnem in o tem, da bi se morali predsodkov znebiti, prispevek zagovarja, da je pomembno, da socialni pedagogi¹ predsodke imamo, saj ko govorimo o predsodkih, ne govorimo o dejstvih. V nasprotju z dejstvi smo do predsodkov lahko heretični, torej nismo njihovi verniki. S pomočjo heretičnosti do predsodkov, v kateri nam predsodkov ni potrebno braniti, odpiramo pot drugim glasovom in s tem dialogu. Prispevek vidi heretičnost in dialog kot pomembni orodji pri prevzemanju odgovornosti za svoje predsodke in zagovarja, da se ob tem ne moremo skrivati za navidezno objektivnimi teorijami.

KLJUČNE BESEDE: *heretičnost, socialna pedagogika, predsodki, odgovornost, dialog, mnogoterost glasov, kibernetika.*

¹ V prispevku uporabljeni izrazi, zapisani v slovnični obliki moškega spola, veljajo za vse spole.

ABSTRACT

Contrary to the belief about the negativity of prejudice and that we should get rid of prejudice, the paper argues that it is important for social pedagogues to have prejudices because when we talk about prejudices, we are not talking about facts. Inconsistent with the facts, we can be heretical to prejudice, so we are not their believers. With the help of heresy to prejudice, in which we do not have to defend prejudice, we open the way for other voices and thus dialogue. The paper sees heresy and dialogue as valuable tools in taking responsibility for prejudices and argues that we cannot hide behind seemingly objective theories.

KEYWORDS: *heresy, social pedagogy, prejudice, responsibility, dialogue, multiplicity of voices, cybernetics.*

UVOD

Socialna pedagogika naj ne bi bila, kot pravi Müller (2006), veda naseljencev, ki so omejeni na lastno področje, ampak veda vodnikov, ki spremljajo ljudi na poti po divjini. Za socialno pedagogiko bi tako lahko rekli, da je nomadska veda, ki jo težko definiramo (Hämäläinen, 2012), jo lahko različno razumemo (Eriksson, 2014) in se je, kot ugotavlja Thiersch v intervjuju s Schugurenky (Schugurenky, 2014), skozi čas pomembno spreminjala, pri tem pa je bila občutljiva na kontekst, v katerem se je nahajala.

Socialni pedagogi delamo v zelo različnih kontekstih: v vrtcih, šolah, nevladnih organizacijah za mlade, brezdomne osebe, v vzgojnih zavodih idr. Ti različni konteksti od nas zahtevajo različna znanja, ljudje, s katerimi se srečujemo, gojijo do nas različne predsodke in mi do njih. Nomadska lastnost socialne pedagogike – gibanje na različnih področjih (morda bi lahko celo rekli njena dogmatska nedoločenoost) – nam omogoča, da smo v svojem spoznavanju sveta heretični/krivoverni, saj nimamo določenega področja, ki bi mu morali ostati zvesti. Na naši heretični poti nam spremstvo

nudijo predsodki in dialog, s pomočjo katerih prevzemamo odgovornost za pozicije, ki jih zavzemamo.

ALI SO PREDSDOKI SLABI?

Zdi se, da je beseda predsodek pogosto označena kot nekaj negativnega, celo kot nekaj, proti čemur bi se morali kot socialni pedagogi boriti. Tako se predsodke povezuje predvsem z rasizmom, homofobijo in ostalimi sovražnostmi. Obstaja tudi prepričanje, da imamo predsodke zato, ker nečesa/nekoga ne poznamo in upamo, da nas bodo znanje in izkušnje teh predsodkov odrešile. Skozi pripevek tej nemogoči, morda poenostavljeni tezi nasprotujem in predsodke poskušam predstaviti kot nujne ter koristne v socialnopedagoškem delu.

Cecchin idr. (1994) kot predsodke definirajo vse misli, ki vplivajo na naš pogled, zaznavo in akcijo. V svojem terapevtskem delu so (prav tam) ugotavljali, da je terapevt ne glede na trud, da bi bil objektivni, v terapevtski odnos vnašal svoje predsodke. Subjektivno, aktivno vključenost zaposlenih v izzive, s katerimi se srečujejo ljudje, so opažali tudi drugi avtorji (Minuchin, idr., 1967; Byng-Hall, 1995; Minuchin idr., 1998; Cecchin idr., 1994). Če so se strokovnjaki v kibernetiki prvega reda te pozicije poskušali rešiti in so se spraševali "Kaj si naredil, da so se drugi tako vedli?", je kibernetika drugega reda zmožnost objektivnega opazovalca prepoznala kot nemogočo ter vidi strokovno pomoč kot sokreatorko izzivov², kjer je pomembnejše vprašanje "Kaj si misliš o drugem?".

Menim, da si o drugem vedno nekaj mislimo. O ljudeh, s katerimi se srečujemo, ustvarjamo različne zgodbe, razlagamo si, zakaj živijo, kot živijo, kako je prišlo do problema, kaj ga vzdržuje, kaj lahko pričakujemo od njih ... Prav tako drugi ljudje gojijo predsodke do nas. White in Epston (1990) pravita, da smo v tem ustvarjanju zgodb interpretativna bitja, ki oblikujemo zgodbe tako, da imamo skladno sliko sebe in sveta okoli sebe. Kar se s to sliko ne sklada,

² Boscolo idr. (1987) trdijo, da lahko stavek »Sistem je ustvaril problem« obrnemo in trdimo »Problem je ustvaril sistem«.

česar ne moremo dati v vzorce, za nas ne obstaja (prav tam). Ne le da je naše razumevanje sebe in sveta okoli sebe omejeno na zelo omejene izkušnje, kot izpostavlja Zimbardo (2009)³, tudi razumevanje teh omejenih izkušenj je predmet interpretacije, v kateri aktivno oblikujemo svet okoli sebe, v tem, da izkušnjam pripisujemo pomen, pri tem pa smo selektivni. Naše razumevanje sebe in sveta okoli sebe torej ne nastaja na podlagi objektivnih dejstev, ampak veliko bolj na podlagi predsodkov, ki določajo naše interpretativne okvire.

V prej predstavljeni tezi, da nas bo znanje rešilo predsodkov, vidim past, ki nas vodi do položaja objektivnih strokovnjakov, ki ob znanju različnih teorij o ljudeh in s svojimi izkušnjami gojimo prepričanje, da te ljudi poznamo.⁴ Če delamo na primer v vzgojnem zavodu, vemo, kdo so mladostniki in otroci, ki se jih tja namešča, ali vemo, kaj nekdo potrebuje glede na stil navezanosti, ki mu/ji ga pripišemo. Kdo mladostnik je, v tem primeru postane dejstvo, mi to vemo. Dejstva obstajajo ne glede na kontekst in jim je nemogoče ugovarjati⁵. V prispevku zagovarjam tezo, da so predsodki pozitivni, saj ko govorimo o predsodkih, ne govorimo o dejstvih. Predsodki ne govorijo le o drugih, ampak predvsem o ljudeh, ki te predsodke kreiramo, in razkrivajo osebno vpetost v strokovno delo, kar za socialne pedagoge, ki svoje delo temeljijo na odnosu subjektov, ni nekaj novega.

Teza "Znebimo se predsodkov, predsodki so slabi" je paradoksalna in nemogoča naloga. Ali ni predsodek to, da so predsodki slabi?⁶ Če se ukvarjamo s procesom odreditve od predsodkov, lahko začnemo z vprašanjem, kaj nam pomeni to, da ne bi imeli predsodkov.

³ Ne moremo vedeti, kako bi se odzvali, če bi se kontekst spremenil, kar dokazujeta tako Zimbardov Stanfordski eksperiment (Zimbardo, 2009), kjer so se ljudje ob tem, ko jim je bila dodeljena vloga paznikov, znašali nad drugimi, ki jim je bila dodeljena vloga zapornikov, kot tudi Milgramov (2019) poskus z elektrošoki, ko je ugotavljal, da je v primernem kontekstu večina ljudi pripravljena ljudem dati smrtonosne elektrošoke.

⁴ Pogosto ob poglobljenem pridobivanju znanja ugotavljamo, kako nevedni smo.

⁵ Ob boleznih si npr. lahko delamo utvare, da ne obstaja, vendar bo obstajala ne glede na to, kaj si bomo o njej mislili.

⁶ To bi lahko označili za predsodek o predsodkih.

HERETIČNOST⁷ V ODNOSU DO PREDSDOKOV

Dejstvo obstoja predsodkov ne pomeni, da z njimi nič ne naredimo. Cecchin idr. (1992 in 1994) zagovarjajo, da moramo za predsodke sprejeti odgovornost, jih prepoznavati, paziti, da se vanje ne zaljubimo, in jih, če je potrebno, biti zmožni tudi opustiti. Cecchin idr. (1994) predsodkov ne naslavlja kot intrapsihične vsebine, ampak se osredotočajo na njihovo interakcijsko naravo. Kot večino vidijo predrznost do teorij, s katero se izognemo temu, da bi postali njihovi verniki (Cecchin idr., 1992). S to predrznostjo smo zmožni prepoznavati modele, hipoteze, tehnike kot predsodke in ne dejstva, kar odpira možnost odprtemu dialogu in ne vsiljevanju predsodkov kot resnic (Cecchin idr., 1994).

Ponovno prihaja v središče radovednost, ki je socialnim pedagogom olajšana s tem, da kot vodniki nimamo omejenega območja gibanja. Socialni pedagogi naj bi tako ne bili verniki teorij, ampak zmožni njihove refleksije in prehajanja med njimi. Tako naša identiteta ne temelji niti na obvladanju določene tehnike, specifičnega znanja niti na obvladanju množice tehnik in znanj, ampak na hibridni postmoderni poziciji, mnogoterih resnicah in zavzemanju različnih pozicij. Ne moremo reči, da smo usvojili teoretično in praktično znanje ter postali socialni pedagogi, saj je socialni pedagog v nenehnem nastajanju. Biti socialni pedagog tako pomeni proces stalne transformacije. Heretičnost do teorij pomeni tudi, da se za njimi ne skrivamo. Za svoje delo naj bi prevzemali odgovornost, nismo le analitični opazovalci, ki se na podlagi zbranih dejstev odločimo za najboljšo pot, ampak subjekti. Odgovornosti tako ne moremo prelagati na teorije, ki nam zapovedujejo, kaj je narobe in kako bi morali s tem ravnati, za izbrane in uporabljene teorije smo odgovorni. Če sveta ne vzamemo kot objektivno dejstvo, ampak socialno konstrukcijo, je pomembno, kako pri tej socialni konstrukciji sveta sodelujemo.

S prepoznavanjem svojih teorij kot predsodkov in radovednostjo glede predsodkov drugih pade ortodoksna vzvišenost strokovnjakov, ki poznajo pravo pot. Menim, da je potrebna pazljivost, saj lahko pri zapuščanju položaja vsevednih strokovnjakov pademo v ortodoksno zanikanje strukture v smislu "Sedaj imamo vsi enak

⁷ Heretičnost kot nasprotnost vernosti, ki ne priznava dogmatike teh ver in lahko o njih podvomi.

položaj", kot da je to le naša zadeva. Kdo ima moč to reči? Že naše enostransko zanikanje strukture namreč strukturo vzpostavlja, vzpostavi, kdo določa odnos, kdo ima moč in po katerih pravilih bomo igrali dramsko igro svojih odnosov, saj smo v tem primeru demonstrirali moč, da lahko to naredimo enostransko. Zanikanje strukture le-te ne bo izničilo, onemogočilo pa bo njeno refleksijo in sprejemanje odgovornosti zanjo. Sprejemanje odgovornosti ne pomeni sprejemanja tega, kar si naredil, da je takšna struktura, in s tem individualiziranje odgovornosti. Odgovornosti za strukturo ni mogoče iskati pri posamezniku. Odgovornost za vedenje je s sistemskega vidika vedno deljena (Minuchin idr., 1998). Enostransko prevzemanje krivde za nastali položaj je izključujoča pozicija, ki drugega pahne v položaj nemočnega objekta, ti pa naj bi po svojih prepričanjih imel možnost nadzora. Za ponazoritev bom uporabil judovsko šalo o skupini judov v sinagogi, ki pred Bogom javno priznavajo svojo ničevost. Prvi vstane rabin in reče: "O, Bog, vem, da sem ničvreden, da sem ničè!" Nato vstane bogat trgovec, se udari po prsah in reče: "O, Bog, tudi jaz sem ničvreden, obseden z materialnimi stvarmi, jaz sem ničè!" Po vsem tem spektaklu vstane še neki revni jud in vzklikne: "O, Bog, jaz sem ničè ...!" Bogati trgovec takoj zatem sune rabina in mu prezirljivo zašepeta na uho: "Kakšna žalitev! Kdo pa je ta človek, da si drzne trditi, da je tudi sam ničè?" (Žižek, 2016b, str. 67). Če sebi nalagamo odgovornost za nastali položaj in pot naprej, se lahko vprašamo, koliko prostora ostane, da so v to aktivno udeleženi tudi drugi, da tudi drugi rečejo, da so ničvredni, ali da tudi drugi storijo "grozne" stvari. Ali morda ta privilegij pripada le nam?

Kot pravi Šugman Bohinc (2011), ko govori o sinergetiki, enosmerno nadzorovanje procesov ne pride v poštev, namesto tega je naloga udeležениh soustvarjanje. Soustvarjanje nakazuje delo z drugimi in ne o drugih, kjer mišljenja, izidi ne nastajajo na enem vrtičku, ampak v vmesnosti med nami. Soustvarjanje bi lahko ponazorili tudi s preseganjem pedagogike, ki jo Freire (1972) poimenuje bančniška, v kateri je nekdo učitelj, ki ve, in drugi nevedni učenec. V soustvarjanju smo vsi učenci in učitelji. Kot sem pokazal s strukturo in na kar nakazuje tudi beseda soustvarjanje, soustvarjanja ne moremo enostransko zapovedati. Bolj kot v diktatorskem

zapovedovanju soustvarjanja sam vidim pot do soustvarjanja v osredotočanju na pravila, po katerih se ravnamo. Pravilom sistemov, v katerih se nahajamo, smo zavezani vsi ne glede na položaj, ki ga v teh sistemih zavzemamo. Tako so v primeru, da je pravilo v sistemu, da strokovnjak pove, kako se bomo lotili problema, temu zavezani tako strokovnjak (ta bo v primeru, da ne bo dal recepta, tvegala, da ga uporabniki označijo za nestrokovnega) kot uporabniki (ti bodo v primeru nesprejemanja pravila lahko označeni kot nesodelovalni ali pa da še nimajo vpogleda v svoje težave). Selvini Palazzoli idr. (1978) skladno s tem spoznavajo zmoto, da je nekdo v odnosu superioren ali inferioren, saj moč leži v pravilih.

Ta teza ni tuja Freiru (1972), ki zagovarja prepoznavanje in spreminjanje položaja zatiranih, zavzemanje položaja subjekta in se ob tem zaveda moči konteksta in igre, zato opozarja, da naj zatirani ne postanejo novi zatiralci, ampak naj osvobodijo tudi zatiralce. Borbe za spremembe pa naj bodo na ravni politike, institucije, družin, svetovanja, ne na ravni borbe za prevlado, ampak v spremembi pravil. Pravilom smo zavezani tako uporabniki kot "strokovnjaki". Zaposleni lahko želijo zapustiti vlogo strokovnjaka, ki ve, kako se pravilno živi, vendar uporabniki od njih to pričakujejo in iščejo, kako bodo dobili nasvete, podobno vlogo pa lahko pričakujejo tudi naši delodajalci. Lahko pa se tudi zgodi, da uporabniki povedo, kako zmorejo, strokovnjaki pa iščejo, kako ne zmorejo, kje bi lahko bilo kaj narobe, kar je potrebno popraviti. Ideja o spremembi drugega ne zdrži, spremembam smo zavezani vsi. Če želimo, da se nekdo spremeni, je prvo vprašanje, kako se bomo spremenili sami, saj če pride do spremembe pravil sistema, se pravila spremenijo za vse.

Tudi v življenjski svet usmerjene izkušnje so bile usmerjene v svet uporabnikov in svet strokovnjakov kot sistemska kritika sistema, ki je bil usmerjen v prilagoditev ljudi sistemu (Grunwald in Thiersch, 2009). Grunwald in Thiersch (prav tam) ob tem govorita o socialni pravičnosti, ta podobno kot Freirova (1972) pedagogika spodbuja okoliščine in sposobnosti, ki spodbujajo družbeno udeleženo. Prepoznavajo torej, da so ljudje sposobni sodelovati v družbi in jih pred družbo ni potrebno varovati ali da ni potrebno družbe varovati pred njimi. S tem jim podeljujejo pravico soustvarjanja

sveta, v katerem živijo, pozicijo, iz katere lahko prevzemajo kontrolo nad lastnim življenjem. Lahko bi trdili, da je to humanistična vera v ljudi, prepričanje, da so/smo zmožni enakovredno vstopati v odnose. Enakovredno vstopanje v odnos pa pomeni, da lahko odnos enakovredno tudi zapustimo. Prepoznavanje te pravice ne osvobaja le ljudi, ki aktivno sodelujejo v odnosu, ampak tudi strokovnjake, ki so odrešeni naloge rigidnega zagovarjanja uporabnikov ali družbe in pridobijo sodelavce, s katerimi soustvarjajo nove zgodbe. Takšna pozicija se mi zdi izziv predvsem takrat, ko se srečujemo z ljudmi z zgodbami, ki nas pretresejo, npr. z zgodbami o zlorabah, nasilju, uporabi psihoaktivnih substanc. Takšna pozicija nam omogoča, da teh oseb ne zreduciramo le na žrtve ali storilce.

Sprejemanje kompleksnosti življenja nam odpre poti za glasove, ki jih ob umiku v lastne teorije spregledamo, s tem pa odpre pot dialogu. Dialoga ni brez heretične radovednosti, v kateri smo radovedni glede tega, kako svet vidijo drugi, na različne načine pa si svet dovolimo videti tudi sami.

DIALOŠKA MOČ MNOGOTEROSTI GLASOV

Dialog je v središču socialne pedagogike in je v njej močno zaznamovan s Freirom (1972), ki ga umešča znotraj pedagogike osvoboditve ter zanj trdi, da potrebuje tako akcijo kot refleksijo. Zato slepo sledenje brez refleksije in teoretiziranje brez akcije nista dovolj. Freire (prav tam), Seikkula in Arnkil (2006) izpostavljajo, da je za dialog potrebno, da ne misli le en subjekt, ampak da smo vsi misleči subjekti, kar (prav tam) pomeni, da nihče ne more nadzorovati situacije in je zato dialog nujno odprt. Namesto mišljenja, da smo mi edini strokovnjaki, saj smo se za svoje delo strokovno usposobili in zato res vemo, kako je potrebno delati, naj se nam v dialogu pridružijo še ostali strokovnjaki, ki so morda na drug način vpeti v dogajanje in jih je življenje strokovno usposobilo za spopadanje z izzivi. Če uporabim vojaško metaforo: dialoga ne moremo ureničiti, če je nekdo general za frontno linijo, ki v bunkerju opazuje boj in taktično razporeja svoje enote. V dialogu smo vsi generali in vojaki. To lahko umestimo v prehod iz kibernetike prvega v

kibernetiko drugega reda, saj – kot pišejo Boscolo idr. (1987) – se je raj kibernetike prvega reda, v kateri smo kot opazovalci lahko metali bombe na določene cilje in pričakovali določene rezultate, razblinil. V kibernetiki drugega reda ugotavljamo, da ni ciljev, ni bomb, le velik razvijajoč se in opazujoč sistem, katerega del smo vsi vpleteni in v katerem so izhodi nepredvidljivi (prav tam). Če smo v kibernetiki prvega reda ugotavljali, da bomo naredili A in dosegli B, se v kibernetiki drugega reda ustavimo pri A. Če tudi drugim vpletenim priznavamo strokovnost in če ugotavljamo, da ne poznamo gotovih teorij, še ne pomeni, da nimamo mesta v dialogu ali da se moramo z ostalimi udeleženiimi zlit.

Dialog ne pomeni, da na koncu srečanja vsi mislimo isto, da jasno definiramo problem in naredimo jasen, trden načrt (Seikkula in Arnkil, 2006), saj bi s tem izginila polifonija različnih pogledov, to bi postal monolog vseh vpletenih. Kakor izpostavljata Seikkula in Arnkil (prav tam), je bistvo dialoga, da situacijo še vedno vidimo iz svojega zornega kota, vendar poskušamo razumeti tudi drugi zorni kot; novo razumevanje je ustvarjeno na mejah med udeleženiimi, saj nihče ne more reči, da ima prav. Za dialog pa je po njunem mnenju potrebno prehajanje meja (prav tam). Lahko bi rekli, da s tem ko zagovarjamo glasove drugih, v dialogu ne izgubimo sebe in svojega glasu. Za dialog je potrebnih več glasov, tudi naš. Tega ne gre razumeti v smislu rigidnosti zagovarjanja svojega glasu, saj to, da ne izgubimo sebe in svojega glasu, ne pomeni, da smo na koncu nespremenjeni. Dialog, kot ugotavljata Seikkula in Trimble (2006), pomeni kreiranje skupnosti in novega deljenega jezika, kjer se spodbuja mnogoterost glasov, tudi različnih glasov strokovnih delavcev in glasov, ki se na to odzivajo. Če si predstavljamo timski sestanek identificiranega pacienta, njegove mreže in vključenih strokovnjakov, dialog pomeni, da ne določimo vnaprej, katere teme se sme in katerih ne sme odpreti, do česa moramo priti, niti ni potrebno, da strokovnjaki mislijo isto. Zato v luči dialoga ni nestrokovno, če zaposlena v isti instituciji situacijo ocenjujeta različno. Dialog ni borba ali koalicija ene strani proti drugi, ampak ustvarjanje alianse vseh navzočih.

Seikkula in Arnkil (2006) trdita, da je za dialog potrebna osebna vpetost, v dialogu ne moremo predstavljati tima, institucije.

Sokreiranje sveta, ki poteka v dialogu, kar sem prikazal s pomočjo predsodkov, kaže na osebno vpetost in zavezanost ljudi. Kar postavlja pod vprašaj, da smo v dialogu lahko glas drugih. Kako smo lahko glas drugih? Ali morda (kar se sliši bolj romantično) glas tistih, ki ga nimajo? Ne moremo biti glas drugih, vsaj ne dialoško. Ali ni v zagovarjanju te pozicije avtoritarna pozicija, da mi vemo, kaj je njihov glas, da ga lahko posedujemo? Sam trdim, da se lahko borimo za nekaj, vendar vedno le s svoje pozicije. V tem, da smo glas nekoga drugega, sam vidim nevarnost, da ob tem ne sprejemamo odgovornosti za svoj glas niti ga ne prepoznamo. Pomembno je, kdo govori zgodbo. To je le drugi pol vzorca, ko "strokovnjaki" ugrabijo "glas" uporabnikov. Če želimo slišati glas tistih, ki ga nimajo, jih poslušajmo. Podobno mnenje zagovarja tudi Freire (1972), ki pravi: "Poskus osvoboditve zatiranih brez njihove reflektivne udeležbe v aktu osvoboditve pomeni, da jih obravnavamo kot objekte, ki morajo biti rešeni iz goreče stavbe, pomeni, voditi jih v populistični padec in jih spremeniti v množice, s katerimi se lahko manipulira" (str. 39). Da smo glas drugega, predpostavlja, da drugega poznamo, da vemo, kaj bo rekel, kaj so njegove potrebe, želje. Kot trdita Žižek (2016a) in Zimbardo (2009), to ni mogoče, saj ne poznamo niti sebe, kaj šele drugih. Ob tem spoznanju sta, kot opisuje Hoffman (2007), Anderson in Goolishian začela razvijati svoj koncept ne-védenja, kjer svojih hipotez in razumevanja nista postavljala nad hipoteze in razumevanje družine. Ta princip prepoznavam tudi v socialni pedagogiki, kjer je, kot pravi Razpotnik (2014), uporabnik največji strokovnjak za lastno življenje. Tudi tu drugega, kot bi se izrazil Fromm (2013), ne moremo imeti, posedovati. Kot pravi Andersen: »Vsak živ sistem je organiziran kot avtonomen sistem in le sistem sam ve, kako in kdaj je pripravljen na spremembo lastne strukture ali kdaj je pripravljen razpasti in prenehati obstajati« (1987, str. 1). To ne izključuje naše aktivnosti, naše subjektivnosti, ta pozicija našo aktivnost omogoča, šele s tem se odzivamo drug na drugega in tako ne mi ne drugi nismo objekti, ki jih raziskujemo, ne glede na kontekst.

Poznavanje drugega bi lahko uvrstili na dialogu nasproten pol, kamor Freire (1972) postavlja bančniško pedagogiko, kjer je nekdo subjekt, ki ve, drugi pa neveden objekt. Bakhtin (1981, v Seikkula

in Arnkil, 2006) pa postavlja avtoritarni diskurz, ki zahteva, da ga prepoznamo in sprejmemo za svojega. Le-to (prav tam) se pogosto pokaže s tem, da vemo, kaj morajo drugi narediti. Tako npr. vidimo, kaj morajo narediti starši, podobno pa tudi drugi vidijo, kaj moramo narediti mi. Kot pravi Cecchin v pogovoru z Boscolom, Bertrandom in Bianciardijem (Bertrando, 2004), je nemogoče vedeti, kaj je prav in kaj narobe. Ko pademo v past, da vemo, to vodi v skušnjava, da začnemo razlagati, kako naj bi drugi živeli, in tako postanemo moralisti (prav tam). Drugi nas v tem primeru ne zanima, zanima nas, kako si ga bomo podredili. Njegov življenjski prostor, njegova moč, izzivi nas ne zanimajo, če niso podrejeni nam, sledenju naše poti in našemu cilju, drugače pa jih lahko ovržemo kot nevarne, destruktivne ...

To ni novo; kot predstavljata Trampuž in Breclj-Kobe (2016), je že Pinel (1745-1826) umaknil bogate ljudi z duševnimi stiskami, da bi jih zavaroval pred okoljem, v katerem so živeli. Ta umik pa ni bil primeren za revne, saj so menili, da naj bi bili revni slabše prilagodljivi in zato tudi težje ozdravljivi (prav tam). To je v nasprotju z Müllerjevim (2006) modelom vodnika, ki se ne zapira na ozko področje in spremlja uporabnika ne glede na njegove odločitve. Pomoč se v tem primeru pogojuje s podreditvijo sistemu pomoči, v katerega osebe vstopajo. Ideja, da se ukvarjamo s težavami v vedenju, ne pa z uporabo psihoaktivnih substanc, saj osebe, ki jih redno uporabljajo, presejajo naše okvire, je na primer ena od takšnih idej. Tako kot se v tem primeru ubadamo s tem, da psihoaktivne substance ne spadajo na področje dela te institucije in presejajo okvire, bi se lahko reflektivno ukvarjali tudi z okviri institucij in njihovim spreminjanjem. Ko ljudje presejajo naše okvire, je potrebno pod vprašaj postaviti tudi okvire. Kot izpostavljajo Minuchin idr. (1998), specializiran pristop spregleda, kar ne spada v njegovo ozko področje, oz. vztraja na kompetencah, ki naj bi jih obvladali in za katere naj bi bili plačani. Tako npr. lahko vidimo, da je oče v družini odvisen od psihoaktivnih substanc, mladostnik eksperimentira s psihoaktivnimi substancami, mama je "vzgojno" nemočna ... Specializirane službe se bodo ukvarjale z očetovo odvisnostjo od drog, mladostnikovim eksperimentiranjem, mamino "vzgojno" nemočjo, ob tem pa, če ne bodo prestopale meja svoje

"specializacije", spregledale, kaj jim ti odnosi prinašajo in njihove moči. Družine niso le njihovi problemi, ampak so veliko več. To je nekaj, kar bi lahko posplošil tudi na ostala področja. Omenjena trditev ne pomeni, da zanemarjamo tveganja in težave v življenjskem prostoru uporabnikov, vendar tudi reduciranje na te težave ni na mestu. Če sistem obstaja, pomeni, da nekaj deluje, torej je pomembno iskanje tega, kar deluje (Bertrando, 2004). Odprtost dialoga nam omogoča, da v tem iskanju nismo sami, da prehajamo meje in presegamo omejenost na le svojo interpretacijo dogodkov. V dialogu potrebujemo druge.

Dialoga ne gre zreducirati na prisotnost več ljudi in na to, da vsi govorijo. Sicer je pomembno, koga se prepozna kot relevantnega za spremembo in je vključen v obravnavo, vendar – kot v svoji praksi in s tem povezani teoriji opažajo Seikkula in Arnkil (2006), Minuchin idr. (1998), Grunwald in Thiersch (2009) – nam to še ne pokaže pristopa. Lahko skličemo timski sestanek socialne mreže uporabnika, a če bo namen sestanka prepričati druge, da svet vidijo kot mi, temu ne moremo reči dialog. V tem primeru smo vsi prisotni, vendar ne pride do procesa, ki ga Bateson (1972, v Andersen, 1987) poimenuje deljenje različnih verzij istega sveta, kar vpliva na odnos ljudi do sveta in ga dela drugačnega. Vprašanja so, kako je kdo vključen in kakšna je obravnava, kaj se bo spremenilo, ko bomo vključili mrežo uporabnika. Tu se dotikamo vprašanja, koliko smo v svojih okvirih rigidni oz. fleksibilni, koliko smo pripravljene deliti svojo verzijo sveta in koliko smo pripravljene, da druge verzije vplivajo na nas.

Fleksibilnost, ki jo nekateri avtorji prepoznajo kot pomembno lastnost pri delu z ljudmi (Razpotnik idr., 2016, Minuchin idr., 1998), torej ne pomeni le fleksibilnosti v metodah, ampak tudi fleksibilnost v glavah oz. v spremembah naših interpretativnih okvirov. Fleksibilnost pomeni, da ko se znajdemo v situaciji, ko je meh harmonike že popolnoma raztegnjen in mu grozi, da se bo raztrgal, moramo razmisliti, kako bomo igrali drugo pesem. Le zamejavo inštrumenta ter ohranjanje iste pesmi lahko razumemo kot trditev, da se vse spreminja zato, da se nič ne spremeni (Watzlawick idr., 1967). Ob vprašanju sprememb se tako spet vračamo na vprašanje "Kaj si misliš?".

SKLEPI

Heretičnost nam omogoča, da zavzemamo multiple pozicije, da nismo omejeni le na lastno pozicijo, ampak poskušamo pridobiti osnovno razumevanje mnogoterih pozicij. Ob tem zagovarjam, da ne izgubimo lastne pozicije, lastnih predsodkov, da zavzemanje multiplih pozicij ne pomeni zlivanja z drugimi. Menim, da nam pozicija, ko ne vidimo lastne pozicije in predsodkov, onemogoča prevzemanje odgovornosti zanje. Zdi se, da smo le opazovalci naravno odvijajočih se procesov, kar pa je nemogoče. Ob tem zagovarjam transformativno moč dialoga, v katerem potrebujemo glasove vpletenih. Niso le naši uporabniki tisti, ki se spreminjajo, tudi mi se spreminjamo. Tako kot drugi ljudje v dialogu potrebujejo naš glas, tudi mi potrebujemo glas drugih. Kot socialnim pedagogom nam je dano, da nimamo polja, ki bi ga morali braniti, v tej negotovosti nas lahko premamita jasnost in varnost določenega polja, v katerem se zavežemo točno določenemu problemu, metodi ali razlagi za težave. V tem primeru smo kot postojanke, kjer se popotniki ustavijo, mi pa jih oskrbimo s tem, kar imamo na voljo, potem pa gredo sami po poti naprej. Sam pa menim, da smo socialni pedagogi sopotniki; naš čas z ljudmi ni omejen le na postojanke, na poti pa nismo odvisni le od sebe, ampak od razmer na poti in svojega sodelovanja s sopotniki.

LITERATURA

- Andersen, T. (1987). The Reflecting Team: Dialogue and Meta-Dialogue in Clinical Work. *Family Process*, 26(4), 415–428. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.1987.00415.x>
- Bertrando, P. (2004), Systems in evolution: Luigi Boscolo and Gianfranco Cecchin in conversation with Paolo Bertrando and Marco Bianciardi. *Journal of Family Therapy*, 26(3), 213–223. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6427.2004.00279.x>
- Boscolo, L., Cecchin, G., Hoffman, L. in Penn, P. (1987). *Milan Systemic Family Therapy*. New York: Basic Books.
- Byng-Hall, J. (1995). *Rewriting Family Scripts: Improvisation and System Change*. New York: The Guilford Press.

- Cecchin, G., Lane, R. in Ray, W. A. (1992). *Cybernetics of Prejudices in the Practice of Psychotherapy*. London: Routledge.
- Cecchin, G., Lane, R. in Ray, W. A. (1994). *Cybernetics of Prejudices in the Practice of Psychotherapy*. London: Routledge.
- Eriksson, L. (2014). The understandings of Social Pedagogy from northern European perspectives. *Journal of Social Work*, 14(2), 165–182. <https://doi.org/10.1177/1468017313477325>
- Freire, P. (1972). *Pedagogy of the oppressed*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Fromm, E. (2013). *Imeti ali biti*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Hämäläinen, J. (2012). Social Pedagogy in Finland. *Kriminologija i socijalna integracija*, 20(1), 95-104.
- Hoffman, L. (2007). Practising »withness«: a human art. V P. Jensen, in H. Anderson (ur.), *Innovations in the Reflecting Process* (str. 3–15). London: Routledge.
- Grunwald, K. in Thiersch, H. (2009). The concept of the »lifeworld orientation« for social work and social care. *Journal of Social Work Practice*, 23(2), 131–146. <https://doi.org/10.1080/02650530902923643>
- Milgram, S. (2019). *Obedience to Authority: An Experimental view*. New York: HarperCollinsPublishers Inc.
- Minuchin, P., Colapinto, J. in Minuchin, S. (1998). *Working with Families of the Poor*. New York: The Guildford Press.
- Minuchin, S., Montalvo, B., Guerney Jr., B. G., Rosman, B. L. in Schumer, F. (1967). *Families of the Slums: An Exploration of Their Structure and Treatment*. New York: Basic Books.
- Müller, B. (2006). Naseljenci in vodniki – o strokovni identiteti socialnih pedagogov. V B. Dekleva, A. Kobolt, M. Sande, Š. Razpotnik in D. Zorc-Maver (ur.). *Izbrani koncepti stroke* (str. 149–158). Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Razpotnik, Š. (2014). Socialno v socialni pedagogiki. *Sodobna pedagogika* 65(3), 54–70. <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-YABM1QK1>
- Razpotnik, Š., Turnšek, N., Rapuš Pavel, J. in Poljšak Škraban, O. (2016) Podporno vstopanje v življenjski prostor družin. *CEPS Journal*, 6(4), 115–139.

- Schugurensky, D. (2014). Social Pedagogy and Critical Theory: A Conversation with Hans Thiersch. *International Journal of Social Pedagogy*. 3(1), 4–14. <https://doi.org/10.14324/111.444>. ijsp.2014.v3.1.002.
- Seikkula, J. in Arnkil, T. E. (2006). *Dialogical Meetings in Social Networks*. Velika Britanija: Karnac Books.
- Seikkula, J. in Trimble, D. (2006). Healing Elements of Therapeutic Conversation: Dialogue as an Embodiment of Love. *Family process* 44(4), 461–475. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2005.00072.x>.
- Selvini Palazzoli, M., Boscolo, L., Cecchin, G. in Prata, G. (1978). *Paradox and Counterparadox; A New Model in the Therapy of the Family in Schizophrenic Transaction*. New York: Aronson.
- Šugman Bohinc, L. (2011). Sinergetika soustvarjanja učenja in pomoči v šoli. V L. Šugman Bohinc L(ur.), *Izvirni delovni projekt pomoči* (str. 36–79). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo Univerze v Ljubljani.
- Trampuž, D. in Breclj-Kobe, M. (2016). Raba in zloraba systemske teorije – paradoksalna vloga systemskega psihoterapevta. V M. Rus Makovec in D. Trampuž (ur.), *Systemska družinska terapija: Lepota radovednosti namesto nadzorovanja* (str. 231–239). Ljubljana: Inštitut za družinsko in systemsko psihoterapijo, Univerza v Ljubljani, Medicinska fakulteta. .
- Zimbardo, P. (2009). *The Lucifer Effect: How Good People Turn Evil*. London: Rider.
- Žižek, S. (2016a). Slavoj Žižek on Synthetic Sex and »Being Yourself« [Video]. <https://www.youtube.com/watch?v=MO1O10TXAeE>
- Žižek, S. (2016b). *Žižkovi vici: Ste že slišali tistega o Heglu in negaciji?*. Ljubljana: Totaliteta.
- Watzlawick, P., Bavelas, J. B. in Jackson., D. D. (1967). *Pragmatics of Human Communication*. New York: W W Norton & Company.
- White, M. in Epston, D. (1990). *Narrative Means to Therapeutic Ends*. New York: W. W. Norton & Company.

ODNOS KOT OSNOVA SOCIALNOPEDAGOŠKEGA DELA – KAKO NAM JE TEORIJA NAVEZANOSTI LAHKO V POMOČ

17

RELATIONSHIP AS A KEY ELEMENT OF
SOCIO-PEDAGOGICAL WORK – HOW
ATTACHMENT THEORY CAN HELP

Eva Breznik, *univ. dipl. soc. ped., specializantka integrativne psihoterapije*

Mladinski dom Jarše

Jarška cesta 44, 1000 Ljubljana

leva@mdj.si

POVZETEK

Teorija navezanosti je ena izmed najintenzivneje raziskanih področij psihologije, svoje mesto je našla tudi na številnih drugih področjih in ima veliko aplikativno vrednost. Namen prispevka je predstaviti teorijo in jo aplicirati na področje socialne pedagogike, natančneje na področje odnosa kot osrednje metode socialnopedagoškega dela. V prispevku predstavim teorijo navezanosti, koncept delovnih modelov ter različne stile navezanosti v otroštvu in odraslosti. Predstavim tudi negotov stil navezanosti kot rizičen dejavnik za nastanek psihosocialnih težav pri posamezniku. Osredotočim se na raziskave, ki obravnavajo področja navezanosti in profesionalnega odnosa. Hkrati izpostavim spoznanja teorije navezanosti kot oporo razumevanju pomembnosti odnosa, vzpostavljanju in

ohranjanju odnosa ter pomenu dela na in z odnosom prav s populacijo otrok in mladostnikov, ki imajo težave ali motnje na področju vedenja in/ali čustvovanja.

KLJUČNE BESEDE: *teorija navezanosti, stili navezanosti, socialna pedagogika, odnos.*

ABSTRACT

Attachment theory is one of the most intensively researched fields of psychology. It has found a place in numerous fields and has excellent applicative value. This article aims to present the theory and show its possible applications in the field of social pedagogy, more precisely, its application to relationships as the primary method of social-pedagogical work. It describes the attachment theory, the concept of working models, and various styles of attachment in childhood and adulthood. It deals with the insecure attachment style as a risk factor for developing psychosocial issues in individuals and sheds light on research into attachment and professional relationships. The findings of the attachment theory applied as a supporting factor in understanding the importance of relationships and developing and nurturing relationships, and the importance of working on and with relationships with children and adolescents who have emotional and/or behavioural issues or disorders are highlighted.

KEY WORDS: *attachment theory, attachment styles, social pedagogy, relationship.*

TEORIJA NAVEZANOSTI

Teorijo navezanosti lahko označimo kot eno izmed poslednjih "velikih psiholoških teorij", ki dandanes še niso popolnoma ovržene, predelane ali nadomeščene, a hkrati puščajo prostor za razvoj, možnost razširitve ali še bolj kritičen pregled (Lai in Carr, 2018, v Cugmas, 2020).

Utemeljitelj teorije navezanosti je John Bowlby. Njegova teorija izhaja iz del teoretikov objektivnih odnosov, vendar je Bowlby postavil nove temelje. Bowlby je trdil, da iskanje bližine z drugimi ni sekundarno zadovoljevanje gonskih teženj, temveč da je iskanje bližine/navezanosti človekova primarna potreba (Cugmas, 1998, v Žvelc, 2011). Bowlby je teorijo razvijal na podlagi svojih izkušenj z delom z otroki in mladostniki, ki so bili v zgodnjem obdobju ločeni od svojih staršev (Cugmas, 2020).

V dokaz, da otrok primarno išče bližino (in ne, da se ta potreba pojavi zaradi ugodja bližine matere ob hranjenju), Bowlby navaja eksperimente, ki jih je Harlow delal z opičjimi mladiči, ki so bili ob rojstvu ločeni od matere. Rezultati raziskave kažejo, da je kontaktno ugodje (in ne potreba po hrani, kot so domnevali dotlej), odločilni dejavnik, ki vodi do navezanosti (Bowlby, 1969, v Žvelc, 2011).

Navezanost opredelimo kot trajno čustveno vez, ki jo dojenček/ica razvije z določenim objektom ali subjektom oz. objektom navezanosti (Cugmas, 2020). Evolucijsko gledano navezanost povečuje možnost za dojenčkovo preživetje in ga ščiti pred nevarnostmi. Navezanost lahko opredelimo tudi kot sistem vedenja, ki ima lastno obliko notranje organizacije ter svojo funkcijo, ki motivira dojenčka, da išče bližino ter vzpostavlja komunikacijo s svojimi skrbniki. Dojenček prek sistema navezanosti s skrbniki vzpostavlja odnos, ki mu omogoča, da njegovi nezreli možgani uporabljajo zrele funkcije možganov njegovih skrbnikov. Na ta način dojenček regulira svoja doživljanja. Skrbniki z odzivanjem na otrokove signale krepijo pozitivna emocionalna stanja ter regulirajo in vplivajo na negativna emocionalna stanja, kar otroku zagotavlja občutek varnosti (Siegel, 1999, v Žvelc, 2011).¹

DELOVNI MODELI

Ponavljajoče se izkušnje odnosa s primarnim skrbnikom dojenček/dojenčica ponotranja in oblikuje mentalne modele oziroma sheme navezanosti, kar predstavlja posameznikovo predstavo o sebi, o drugih in o svetu (Žvelc, 2011). Delovni modeli, ki jih otrok v

¹ V prispevku uporabim tudi številne vire s področja psihoterapije. Za to sem se odločila, ker tako kot socialni/e pedagogi/nje tudi psihoterapevti/nje pomembno vlogo pri delu z uporabiki/cami oz. klienti/kami namenjajo kakovosti odnosa, ki se vzpostavi z uporabnikom/co. Teorija navezanosti pa je ena izmed osnovnih teorij, ki psihoterapevtom/kam pomaga razumeti dogajanje v odnosu terapevt/ka – klient/ka. Menim, da bi lahko bilo tovrstno znanje oz. vedenje v pomoč tudi socialnim pedagoginjam in socialnim pedagogom pri vzpostavljanju, razumevanju in ohranjanju odnosov s svojimi uporabniki/cami.

sistemu navezanosti ustvari, vsebujejo pričakovanja, kako se bodo druge osebe odzivale in delovale ter kako uspešen bo njegov odnos s temi osebami (Cicchetti, Barnett, 1991, v Cugmas, 2001). Odnos otrok – pomembni drugi v zgodnjem otroštvu predstavlja kritičen kontekst, v katerem otrok organizira svoje čustvene izkušnje in se uči regulacije čustev za občutek varnosti.

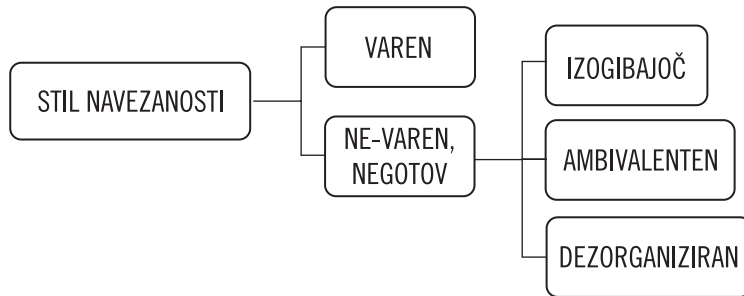
Delovni modeli posameznika predstavljajo prototip za vse bodoče odnose s pomembnimi drugimi. Prav tako delovni modeli predstavljajo nenapisana pravila, kako posameznik doživlja, izraža in se spoprijema z manj ugodnimi čustvi (Bowlby, 1969, v Cooper, Shaver, L. Collins, 1998). Prav tako otrok v odnosih navezanosti razvije notranje delovne modele sebe: sem/nisem vreden ljubezni, objekta navezanosti – je/ni skrben, koristen, vpleten in sveta v širšem smislu – je /ni predvidljiv, odziven na moje poskuse vplivanja (Bowlby, 1998, v Cugmas, 2020).

Delovni modeli obsegajo tako zavedne kot nezavedne elemente, ki vodijo zaznavanje in sprožajo čustva ter obrambne mehanizme, vplivajo na regulacijo čustev in uspešno ali neuspešno procesiranje z navezanostjo povezanih informacij (Cooper, Shaver, L. Collins, 1998).

STILI NAVEZANOSTI

Vsi otroci razvijejo navezanost na svoje primarne skrbnike, tudi če so z njihove strani deležni neustrezne skrbi. Razlikujemo pa različne kakovosti/kvalitete navezanosti (Bowlby, 1982, v Cugmas, 2020). Slog oziroma stil navezanosti, ki ga otrok razvije, je v največji meri odvisen od občutljivosti objekta navezanosti (Cugmas, 2020).

Kakovost navezanosti delimo na varno in ne-varno oz. negotovo. Ainsworth je s sodelavci raziskovala različne vzorce navezanosti in oblikovala kategorije stilov navezanosti. Najbolj znan je njen eksperiment "tuje situacije", na podlagi katerega so nastale kategorije, ki opisujejo otrokovo vedenje in njegovo navezanost na mamo. Kategorije so naslednje: varnost, izogibanje ter anksioznost – ambivalentnost (Cooper idr., 1998). Main in Solomon (1990, v Žvelc, 2011) kasneje dodajata še dezorganiziran/neorientiran stil navezanosti.

SLIKA 1: Stili navezanosti

Z leti so se razvili tudi drugi pristopi ugotavljanja kakovosti navezanosti otrok na mater ali druge objekte, npr. ocenjevalna lestvica navezanosti, prilagojen postopek tuje situacije, metoda nedokončanih zgodb ... (Cugmas, 2020)

Obsežne raziskave navezanosti kažejo, da je stil navezanosti povezan s kognicijo, medosebnimi odnosi, kakovostjo odnosov, regulacijo čustev, samozavestjo, prilagodljivostjo in psihičnim zdravjem (Mikulincer idr., 2009). Prepoznan stil navezanosti sam po sebi ni in ne more biti glavni napovedovalec izida zgoraj naštetih področij (Boddy, 2011), vendar pa predstavlja enega izmed rizičnih faktorjev za razvoj psiholoških in socialnih težav ali motenj (Žvelc, 2011).

Starši otrok, ki razvijejo **varen stil navezanosti**, so občutljivi na otrokove signale, emocionalno dostopni in učinkovito zadovoljujejo otrokove potrebe (Žvelc, 2011). Zanje so značilne čustvena razpoložljivost, dovtetnost in angažiranost, ki so temelj za razvoj varne navezanosti. Otrok se ob starših čuti varnega ter pomirjenega in dobi to, kar potrebuje (Bouwkamp in Bouwkamp, 2014).

Številne raziskave kažejo, da otroci, ki so varno navezani, konstruktivneje komunicirajo s starši, uporabljajo konstruktivnejše metode za soočanje s stresom, dosegajo višje dosežke na akademskem področju ter imajo bolj razvite socialne veščine kot otroci, ki so navezani ne-varno (Thompson, 2008, v Mikulincer idr., 2009; Weinfiels idr., 2008, v Mikulincer idr., 2009).

Raziskava, narejena med populacijo šolskih otrok, pa kaže na to, da so učenci, ki so varno navezani na starše, v šoli uspešnejši, imajo boljše ocene, bolj razvite sposobnosti samoregulacije, so bolj socialno kompetentni, pripravljeni premagovati izzive, izražajo nižjo stopnjo simptomov ADHD in nižjo stopnjo delinkventnosti (Bergin in Bergin, 2009, v Parker, Rose in Gilbert, 2016).

Izogibajoč stil navezanosti se razvije pri otrocih, katerih starši ali skrbniki so emocionalno distancirani ter zavračajo svojega otroka. Starši otrok izogibajočega tipa navezanosti so relativno neobčutljivi na otrokovo čustveno stanje, na njegove potrebe in jih ne zadovoljujejo dovolj dobro. Ne marajo telesnega stika z otrokom in se mu izogibajo. Otroci imajo občutek, da jih primarni skrbnik zavrača. Takšno ravnanje matere/primarnega skrbnika povzroča kronične frustracije otroka pri iskanju bližine in stikov z ljudmi. Raziskave kažejo, da tak tip navezanosti pogosto razvijejo otroci, ki so fizično zlorabljeni in imajo emocionalno nekoristne matere/primarne skrbnike (Cugmas, 1998).

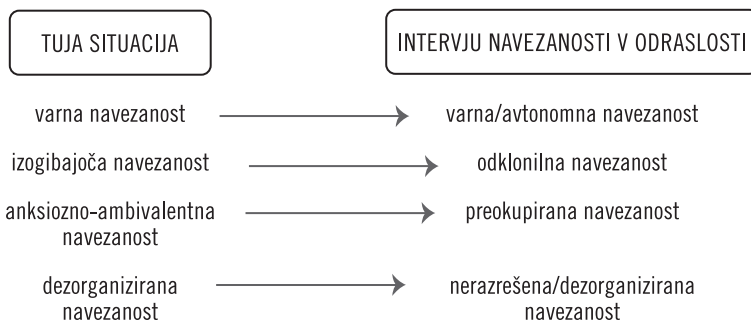
Ambivalenten/anksiozen stil navezanosti pa razvijejo otroci, katerih starši/skrbniki so v nudenju skrbi zelo nedosledni. Večkrat so vsiljivi do otroka, z otrokom skušajo biti povezani, vendar nepravilno razumejo signale otroka in niso uglašeni za njegove potrebe. Emocije staršev in njihova mentalna stanja onemogočajo, da bi konsistentno zaznali potrebe svojega otroka. Tak otrok je ves čas v stanju negotovosti, ali bodo njegove potrebe zaznane in zadovoljene (Žvelc, 2011). Otrok zaradi nekonsistentnosti primarnega skrbnika razvije strategije, ki mu pomagajo preživeti – ves čas išče pozornost ali se obnaša manj zrelo, kar poveča skrb matere/primarnega skrbnika (Cugmas, 1998).

Dezorganiziran stil navezanosti se razvije, kadar so starši/skrbniki otroka prestrašeni, dezorientirani, disociirani in do otroka delujejo zastrašujoče. Odzivi staršev so nepredvidljivi, zmedeni, otrok ne uspe najti smisla in reda v njihovem vedenju in odzivih nanj. Dezorganizirana navezanost se razvije tudi v družinah, kjer se mentalna in čustvena stanja staršev nenadno spreminjajo, neodvisno od otrokovih signalov. Starši otrokovega strahu ne modulirajo, ker so sami izvor strahu. Otroci tako izgubijo vsako možnost, da bi se počutili varne (Siegel, 1999, v Žvelc, 2011). Vendar vsi otroci, ki

živijo in odraščajo v neugodnih življenjskih razmerah, ne razvijejo neorganiziranega stila navezanosti (Cugmas, 2003b).

Delovni modeli navezanosti, t. i. prototip vseh odnosov, ki jih tekom življenja vzpostavljamo, so stabilni pod pogojem, da so življenjski pogoji (ugodni ali neugodni) stabilni. Ob spremembah okoliščin lahko pride do sprememb notranjih delovnih modelov (Pace, Zavatti, D'Alessio, 2012, v Cugmas, 2020). Ob predpostavki konstantnosti okoliščin obstaja verjetnost, da slogi navezanosti v odraslosti temeljijo na slogih navezanosti, ki so se pri posamezniku razvili v otroštvu (Ranson, Urichuk, 2008, v Cugmas, 2020). Stili navezanosti naj bi se v veliki meri prenašali tudi medgeneracijsko (Mikulincer in Florian, 1999, v Žvelc, 2011).

Teoretično in raziskovalno delo s področja **navezanosti v odraslosti** lahko delimo na dva konceptualno in metodološko različna pristopa. V okviru prvega pristopa se kakovost navezanosti meri s pomočjo poglobljenega intervjuja, ki se osredotoča na posameznikove izkušnje iz otroštva. Drugi pristop pa ugotavlja kakovost navezanosti s samoocenjevalnimi vprašalniki in se osredotoča na partnerske zveze odraslih (Žvelc, 2011).

SLIKA 2: Klasifikacija stilov navezanosti v odraslosti, ugotovljenih s pomočjo intervjuja navezanosti v odraslosti, in ustrezni stili navezanosti v otroštvu, ugotovljeni v »tuji situaciji« (Siegel, 1999, v Žvelc, 2011; Wallin, 2007, v prav tam)

Pozitivne izkušnje v otroštvu vplivajo na čustveno uravnoteženost, socialno kompetentnost ter dobro kognitivno funkcioniranje v odraslosti (Siegel, 1999, v Žvelc, 2011). Za osebe, ki so razvile varen stil navezanosti, je značilno, da so z drugimi ljudmi povezane, vendar ohranjajo individualnost. Za osebe, ki spadajo v kategorijo preokupiranega stila, je pogosto značilno, da so pretirano odvisne in posesivne. Osebe iz kategorije izogibajočega stila pa so pogosto odtujene in čustveno distancirane. Varno navezani odrasli imajo pozitivno predstavo o sebi, njihova predstava o sebi je uravnotežena in kompleksna (Bartholomew in Horowitz, 1991, v Žvelc in Žvelc, 2006; Mikulincer, 1995, v Žvelc in Žvelc, 2006). Za osebe, ki spadajo v kategorijo negotovega stila navezanosti, pa je značilno, da predstava o sebi in drugih ni fleksibilna. Za osebe, ki so razvile varen stil navezanosti, velja, da so fleksibilne in se uspešno prilagajajo različnim življenjskim izkušnjam (Bartholomew, 2000, v Žvelc in Žvelc, 2006; Mikulincer in Florian 1999, v Žvelc in Žvelc, 2006), medtem ko je za osebe, ki so razvile enega izmed negotovih stilov navezanosti, značilna togost v odzivanju (prav tam). Izražanje jeze oseb, ki spadajo v kategorijo varne navezanosti, je konstruktivno in situaciji primerno, medtem ko je način izražanja jeze oseb, ki so razvile negotov stil navezanosti, nekonstruktiven in za situacijo neustrezen, pretiran ali odsoten (Rholes idr., 1999, v Žvelc in Žvelc, 2006). Prav tako je varen stil navezanosti v adolescenci in odraslosti povezan z zdravim izražanjem čustev, realnim ocenjevanjem potencialno ogrožajočih situacij ter uporabo učinkovitih načinov spoprijemanja s stresom (Mikulincer idr., 2009). V partnerskih odnosih varno navezani odrasli vzpostavljajo intimne odnose, ki so stabilni in zadovoljujoči. Bližina v romantičnih odnosih jim je prijetna. Na drugi strani anksiozno-ambivalentne odrasle skrbi, da bi bili zapuščeni in zavrženi, partnerje doživljajo kot nevrede ne zaupanja. Nagnjeni so k vzpostavljanju romantičnih odnosov kljub tveganju, hitremu zaljubljanju ter številnim razhodom s partnerji in kasnejšim ponovnim vzpostavljanjem odnosa. Izogiba joče navezani odrasli ne marajo bližine, so pogosto vase zaprti in ne vzpostavljajo dolgotrajnejših vez. Neradi se samorazkrivajo, so relativno inhibirani in socialno manj spretni. Bližina v odnosih jim ni prijetna (Žvelc in Žvelc, 2006).

Za osebe z negotovo navezanostjo je značilna večja stopnja depresivnosti, anksioznosti, sovražnosti in psihosomatskih motenj (Fonagy, 2001, v Žvelc, 2011). Nerazrešena oz. dezorganizirana navezanost pa se povezuje s težavami z regulacijo čustev, disociativno simptomatiko, posttravmatsko stresno motnjo, mejno osebnostno motnjo ter s psihiatričnimi težavami nasploh (Siegel, 1999, v Žvelc 2011).

ZASTOPANOST STILOV NAVEZANOSTI V POPULACIJI

Cugmas (1998) povzema raziskave o razširjenosti stilov navezanosti v populaciji otrok (raziskava, narejena predvsem na ameriški populaciji). Varno navezanih je med 62 in 78 odstotki otrok, negotovo navezanih pa od 22 do 38 odstotkov, od tega od 11 do 25 odstotkov izogibajoče in od 7 do 15 odstotkov ambivalentno. Bouwkamp in Bouwkamp (2014) pa navajata ugotovitve raziskave van IJzendoorna (1995, v prav tam), da lahko med varno navezane uvrstimo 55 odstotkov vseh otrok. Van IJzendoorn in Bakermans-Kranenburg (1996)* pa z metaanalizo narejenih raziskav navajata sledeče podatke:

PREGLEDNICA 1

stil navezanosti	neklinična populacija – matere (n=584)	neklinična populacija – očetje (n=286)	klinična populacija (n=439)	starši z nižjim SES (n=411)
	%	%	%	%
varen/avtonomen	58	62	13	48
odklonilen	24	22	41	33
preokupiran	18	16	46	18

*Raziskave so iz sledečih mest in držav: Kalifornija, New York, Virginia, Nizozemska, Združeno kraljestvo, Washington, Kanada, Rhode Island, Avstralija.

Žvelc in Žvelc (2006) ugotavljata, da je v populaciji študentov Univerze v Ljubljani (n=176) 48 odstotkov sodelujočih varno navezanih, 13 odstotkov preokupirano, 29 odstotkov plašljivo-izogibajoče in 10 odstotkov odklonilno-izogibajoče. V raziskavi je bil uporabljen vprašalnik medosebnih odnosov (Bartholomew in Horowitz, 1991, v prav tam), ki opredeljuje sledeče stile navezanosti v odraslosti: varen, plašljivo-izogibajoč, preokupiran in odklonilno-izogibajoč.

Raziskava, narejena v instituciji (St. Christopher, Združeno kraljestvo), zajame vse takrat tam bivajoče mladostnike. Samo 1 od 118 sodelujočih otrok in mladostnikov je bilo uvrščenih v kategorijo varne navezanosti in kar 52 odstotkov v kategorijo dezorganiziranega stila navezanosti. 33 odstotkov otrok in mladostnikov je izkazovalo izogibajoč in 15 odstotkov preokupiran stil navezanosti. Raziskava vključuje primerjavo z drugimi državami, kjer so bile izvedene raziskave na podobnem vzorcu populacije (Bifulco idr., 2016, str. 7).

PREGLEDNICA 2:

stil navezanosti	država in numerus			
	Združeno kraljestvo* (n=39)	Nizozemska** (n=81)	Nemčija*** (n=72)	neklinična populacija mladostnikov**** (n=277)
	%	%	%	%
varen/avtonomen	8	4	7	56
odklonilen	23	39	44	27
preokupiran	8	11	19	17
dezorganiziran/ nerazrešen	62	46	30	ni kategorije

*Wallis in Steele (2001), **Zegers et al. (2008), ***Schlieffer in Muller (2003) – vse povzeto po Bifulco idr. (2016); ****Združen vzorec štirih raziskav; van IJzendoorn in Bakermans-Kranenburg (1996)

V splošni populaciji je odstotek varno navezanih posameznikov veliko višji kot v populaciji, ki je nameščena v institucije, namenjene otrokom in mladostnikom, ki zaradi različnih razlogov ne morejo bivati v domačem okolju. Očitne so tudi razlike v izmerjeni kakovosti navezanosti med vzorci klinične in neklinične populacije, kar nakazuje, da so zgodnje izkušnje odnosov s primarnimi skrbniki lahko pomemben faktor pri razvoju težav na socialnem in emocionalnem področju, negotov stil navezanosti kot tak pa predstavlja pomemben dejavnik tveganja za razvoj težav na področju duševnega zdravja. Tudi za razvoj čustvenih in vedenjskih težav pri posamezniku so značilne neugodne izkušnje iz primarne družine, ki pa jih lahko skozi prizmo teorije navezanosti razumemo kot negotove stile navezanosti, ki so jih otroci in mladostniki razvili do svojih pomembnih drugih.

NAVEZANOST IN IZVENDRUŽINSKA VZGOJA

STABILNOST STILOV NAVEZANOSTI

Navezanost je vseživljenjski proces. Značilnosti navezanosti se skozi različna življenjska obdobja spreminjajo, vendar v svojem bistvu ostajajo relativno stabilne skozi celo življenje (Benoit in Parker 1994, v Žvelc in Žvelc, 2006; Fonagy idr. 1991, v Žvelc in Žvelc, 2006; Hazan in Shaver, 1987, v Žvelc in Žvelc, 2006; Mikulincer in Florian, 1999b, v Žvelc in Žvelc, 2006). Seveda so mogoče spremembe stilov navezanosti ter navezanost na več objektov, a pod pogojem, da življenjski pogoji, ugodni ali neugodni, niso stabilni v času (Cugmas, 2020).

Stili navezanosti v otroštvu se kažejo kot manj stabilni v primerjavi s stili navezanosti v odraslosti. Vzroki za spremembe stila navezanosti v otroštvu so številni. Do spremembe stila navezanosti lahko pride zaradi sprememb v družinskih okoliščinah, ki lahko vplivajo na spremembe občutljivosti in odzivnosti v odnosu otrok – pomembni drugi. Spremembe lahko povzročijo otrokov kognitivni razvoj; ko se otrokove gibalne, govorne in socialne spretnosti razvijajo, se posledično spreminjajo naloge v sistemu navezanosti.

Spremembo stila navezanosti lahko spremenijo tudi otrokova vključenost v zunanje varstvo, razveza staršev ali pogosti stresni dogodki s poudarkom na negativnih življenjskih dogodkih (Cugmas, 2003a).

Reprezentacije navezanosti so lahko podvržene spremembam, torej lahko pride do rekonceptualizacije, predvsem kadar je otrok izpostavljen novim idejam, ljudem in odnosom ter kadar je telesno in psihično oddaljen od svojih staršev (Lampe, 2009). Spremembo stila navezanosti lahko pripišemo tudi zadovoljujočim partnerskim odnosom in/ali vključenosti v psihoterapijo (Žvelc in Žvelc, 2006).

Stil navezanosti posameznika torej ni absolutna in nespremenljiva kategorija, ki posameznika označuje od otroštva do odraslosti. To je z vidika aplikativnosti teorije navezanosti pomembno dejstvo. Ravno izpostavljenost novim osebam in odnosom z osebami, ki so bolj občutljive na potrebe otroka ali mladostnika, lahko privede do sprememb v delovnih modelih posameznika. Prav v tem vidim potrditev, da je odnos osrednja in ena najpomembnejših metod dela z otroki in mladostniki ter tudi odraslimi, ki so v življenju doživeli manj ugodne izkušnje v odnosih s primarnimi skrbniki.

MODEL VEČKRATNE NAVEZANOSTI

Monotropni model navezanosti, ki temelji na tradicionalni družini in hierarhiji skrbi za otroka, kjer igra mama glavno vlogo, predpostavlja, da otrok usmerja navezovalno vedenje le na eno osebo (mamo) in da so vsi odnosi z drugimi osebami, ki jih otrok ima, drugotnega pomena. Temu modelu ni uspelo pojasniti obstoja varne navezanosti otroka na več skrbnikov. Po drugi strani pa model socialne mreže predpostavlja, da se otrok naveže na vse osebe, ki zanj skrbijo in ga varujejo (npr. oče, stari starši, vzgojitelji ...). Po tem modelu odnosi navezanosti niso hierarhični. Ne glede na biološko zvezo lahko postane objekt navezanosti kdorkoli, ki je sposoben zadovoljiti otrokove potrebe. Le-to je z evolucijskega vidika nujno, kajti vsi otroci ne odraščajo v okoljih, kjer bi njihovi primarni skrbniki ustrezno poskrbeli za njihove potrebe (Filangeri-Prashar, 2007, v Cugmas, 2020). Pogoji, da oseba postane otrokov objekt navezanosti, so, da je vključena v telesno in čustveno skrb zanj, da ima z njim stalne in neprekinjene interakcije ter da je sama/sam čustveno vpletena (Howes, 1999, v Cugmas, 2020).

Navezanost se torej ne zgodi zgolj v zgodnjih odnosih otrok – pomembni drugi (predvsem starši), ampak lahko otrok razvije različno kakovost navezanosti na različne osebe, ki so zanj pomembne, kar lahko pomembno vpliva na njegove reprezentacije navezanosti. Groossens in IJzendoorn (1990, v Cugmas, 2001) sta postopek "tuje situacije" izvedla pri otrocih, starih približno 15 mesecev. Ugotavljala sta občutljivost mater, očetov in vzgojiteljic do otroka med prosto igro. Povezava med kakovostjo otrokove navezanosti na mater in kakovostjo navezanosti na očeta je pomembna, vendar nizka – 67 odstotkov otrok je uvrščenih v isto kategorijo glede na mater in očeta. Kakovost otrokove navezanosti na vzgojiteljico pa je popolnoma neodvisna od kakovosti navezanosti na očeta in mater, kar potrjuje tezo o neodvisnih zvezah. Hkrati pa kaže na povezanost kakovosti navezanosti in interakcijskega stila vzgojiteljice do otroka. Otrokove karakteristike se pokažejo kot manj pomemben dejavnik kakovosti navezanosti, saj bi v nasprotnem primeru lahko pričakovali, da bo otrok do staršev in vzgojiteljice razvil enako kakovost navezanosti. Vzgojiteljice, ki so med prosto igro izkazovale večjo mero občutljivosti, so imele več varno navezanih otrok kot njihove kolegice, ki so izkazovale manj občutljivosti. Omenjena raziskava je z vidika aplikativne vrednosti teorije navezanosti pomembna zato, ker kaže, da karakteristike otrok/mladostnikov, s katerimi delamo, niso najpomembnejši vidik vzpostavljanja odnosa, temveč je to sposobnost prepoznavanja potreb in izražanja občutljivosti strokovnega delavca do otroka/mladostnika.

Z vidika večkratne navezanosti in aplikacije teorije na socialnopedagoško polje je treba poudariti, da lahko oseba kljub splošnim ne-varnim delovnim modelom razvije varno navezanost na določeno osebo in obratno (Cugmas, 2020). Iz tega sledi, da se lahko otrok/mladostnik, ki se sooča s težavami v vedenju in čustvovanju, ki so v veliki meri posledica neugodnih družinskih odnosov, kljub manj ugodnim delovnim modelom varno naveže na pomembne druge (npr. vzgojitelja, vzgojiteljico), kar vpliva na splošne delovne modele, ki jih je tekom življenja vzpostavil. Raziskava kaže, da mladostniki v institucionalni oskrbi vzgojitelja/mentorja kot vir opore prepoznajo po desetih mesecih bivanja v instituciji (Zegers idr., 2008).

NAVEZANOST IN SOCIALNOPEDAGOŠKI PROSTOR

VPLIV REPREZENTACIJ NAVEZANOSTI MLADOSTNIKA/MLADOSTNICE V INSTITUCIONALNI OSKRBI

Vedenje in čustveno odzivanje otrok ter mladostnikov, s katerimi delamo in vzpostavljamo odnos, lahko pogledamo tudi skozi prizmo teorije navezanosti, kajti s svojim odzivanjem na nas nam otroci in mladostniki govorijo ter razkrivajo svojo zgodbo in doživljanje v odnosih do pomembnih drugih. Posamezniki, ki imajo izkušnjo varne navezanosti, se zavedajo lastnih stisk, v stiski se po podporo obrnejo na druge in se z negativnimi doživljanji uspešno spoprimejo. Na drugi strani pa posamezniki, ki spadajo v kategorijo izogibajoče navezanosti, delujejo po principu omejevanja lastnih negativnih čustev in se posledično izogibajo iskanju podpore (hipoaktivacijska strategija). Posledično se lahko vedejo pretirano emocionalno brez pravega razumevanja okoliščin/situacije. Anksiozno-ambivalentni posamezniki pa ob vznemirjenju in stiski iščejo pozornost pomembne osebe, vendar pogosto na način, ki jih ovira na poti do avtonomije in samozavesti. So zelo emocionalno ekspresivni, vendar imajo težave z regulacijo emocij ali vedenja (hiperaktivacijska strategija), zato lahko škodijo svojim interesom ali kršijo družbene norme (Mikulincer idr., 2003). Da optimiziramo izkušnjo bivanja mladostnika, je dobro poznati dinamiko med reprezentacijami navezanosti, socialnimi odnosi in regulacijo čustev. Ocena uporabe strategij (hiper- ali hipoaktivacije) kot rezultat izogibajočih ali ambivalentnih reprezentacij navezanosti lahko pomaga iskati intervencije, ki bodo bolj proaktivne in bodo zmanjševale te odzive. Izobraženo osebje bi lahko v stresnih situacijah preprečevalo aktivacijo ne-varnih strategij (Zegers et al., 2008).

Zegers idr. (2008) skušajo odgovoriti na vprašanje, ali obstaja povezava med kakovostjo delovnih modelov in različnimi vedenjskimi težavami v prvem trimesečju namestitve mladostnika v institucionalno oskrbo. Pri mladostnikih s preokupiranimi reprezentacijami navezanosti je zaznati najvišjo stopnjo absentizma

(šola), neupoštevanja pravil, nasilja do delavcev v instituciji, največ motečih eksternaliziranih oblik vedenja. Presenetljivo je, da so dezorganizirani mladostniki (izkušnja travme) izkazovali manj absenzizma, kršenja pravil in predvsem nasilja do zaposlenih kot ostali mladostniki, kar ni skladno s preteklimi raziskavami, ki kažejo na to, da dezorganizirana navezanost indicira neprilagojenost (Green in Goldwyn, 2002, v prav tam). Izogibajoči in varno navezani mladostniki so izkazovali najvišjo stopnjo nasilja do zaposlenih, kar lahko pojasnimo tako, da je nasilje lahko del deaktivacijske strategije izogibajočih najstnikov, ki jo opiše Kobak et al. (1993, v prav tam). Nasilje in izbruhi so v funkciji regulacije čustev, ne da bi bilo mladostniku treba iskati podporo pri drugem ali svojem objektu navezanosti. Varno navezani bi lahko uporabili podobno strategijo, kajti v prvih treh mesecih po vstopu v institucijo še niso uspeli vzpostaviti odnosa, ki bi jim lahko bil vir opore.

VPLIV REPREZENTACIJ NAVEZANOSTI STROKOVNEGA/E DELAVCA/KE IN VZPOSTAVLJANJE ODNOSA Z OTROKOM ALI MLADOSTNIKOM/MLADOSTNICO

Ne le izkušnja navezanosti otroka/mladostnika, tudi izkušnje, delovni modeli ter reprezentacije navezanosti strokovnega delavca pomembno vplivajo na graditev socialnopedagoškega odnosa. Dozier idr. (1994) opozarjajo na povezanost stila navezanosti strokovnega delavca in uspešnost intervencij, ki jih uporablja. Kot pomembna lastnost strokovnih delavcev, ki so uvrščeni v kategorijo varnosti, se kaže pripravljenost na uporabo intervencij, ki so zanje manj prijetne, vendar nujne in koristne za uporabnike (Cashdon, 1988, v prav tam, Marshall in Marshall, 1988, v prav tam), hkrati pa so sposobni prepoznavati in se odzivati na globlje in ne le očitne potrebe uporabnikov ne glede na njihov stil navezanosti.

Kennedy in Kennedy (2004) opisujeta učitelje z različnimi stili navezanosti. Učitelji iz kategorije izogibajočega stila navezanosti težko prepoznajo lastno pomanjkanje topline, občutljivosti in so lahko v odnosu do učencev prezahtevni, emocionalno distancirani ter manj odzivni. Na drugi strani so lahko učitelji s preokupiranim

stilom navezanosti občutljivi na potrebe učencev, vendar s prekinovitvami in v presledkih. Prav tako se lahko hitro odzovejo na specifična in očitna vedenja, vendar ob tem ne prepoznajo problema, ki se skriva za izkazanim vedenjem.

Pričujoča študija (Zegers idr., 2006) je zajela nizozemske mladostnike, nameščene v institucionalno oskrbo z odločbo sodišča. Mladostniku je podobno kot pri nas ob namestitvi dodeljen mentor (pri nas t. i. matični vzgojitelj). Cilj raziskave je bil oceniti reprezentacije navezanosti tako mladostnikov kot njihovih mentorjev. Raziskovali so, ali so reprezentacije navezanosti mladostnika, mentorja ali kombinacija obeh povezane z mentorjevim poročanjem o "problematičnem" vedenju dotičnega mladostnika. Mentorjeve reprezentacije navezanosti se od ostalih raziskav na neklinični populaciji ne razlikujejo, medtem ko se reprezentacije mladostnikov od neklinične populacije pomembno razlikujejo. V primerjavi z ostalimi vzorci podobnih raziskav v podobnih institucijah pa se ne razlikujejo pomembno, kar je bilo predhodno že poudarjeno. Med 3. in 10. mesecem se je pri mladostnikih, katerih reprezentacije so bile bolj koherentne, povečala stopnja zaupanja v odnosu do mentorja, stopnja izogibanja osebju pa je bila na splošno nižja, kar se izkaže za najpomembnejše za zmanjševanje sovražnosti/ostroti do mentorja. Podobno kažejo raziskave, ki raziskujejo terapevtsko delovno alianso. Klienti, katerih stil navezanosti omogoča, da se zmorejo zanesti na terapevta in z zaupanjem dopuščajo bližino, terapevtsko alianso vzpostavijo hitreje, kar ima ugoden vpliv na izid terapije (Satterfield in Lyndon 1995, v Praper, 2004).

V obdobju med 3. in 10. mesecem je stopnja psihološke dostopnosti avtonomnih mentorjev narasla, medtem ko je stopnja dostopnosti neavtonomnih mentorjev upadla (Zegers idr., 2006). Odrasli se razlikujemo po svojih sposobnostih za predstavljanje varne baze za otroka, kar smo sposobni v skladu s svojim stilom navezanosti, svojimi delovnimi modeli. Odrasli, ki spadajo v kategorijo varnosti, se na otrokove (relacijske) potrebe odzivajo primerneje, z večjo mero občutljivosti kot odrasli z ne-varno zgodovino navezanosti (Crowell, Feldman, 1998 v Kennedy in Kennedy, 2004). Podobno ugotovijo Stefini idr. (2013): stil navezanosti otroka ali mladostnika ne vpliva na končni izid terapije, vendar pa otroci in mladostniki, ki

kažejo izogibajoč stil navezanosti, potrebujejo višje število terapij za pozitiven izid. Potrebujejo več časa, da s terapevtom vzpostavijo odnos, ki je pomemben faktor ugodnega izida (psihoanalitične) psihoterapije.

Kombinacija reprezentacij navezanosti mentorja in mladostnika se je pokazala kot pomemben dejavnik pri mentorjevem poročanju o sovražnosti/ostroti mladostnika, in sicer neavtonomni mentorji mladostnike, ki imajo razvit hiperaktivacijski stil, zaznavajo kot bolj sovražne/ostre. Obratno imajo avtonomni mentorji več težav z mladostniki, ki imajo razvit hipoaktivacijski sistem (Zegers et al., 2006), kar je še en dokaz za pomembnost refleksije lastnih odnosov in lastnih delovnih modelov ob vstopanju v odnos s tako ranljivo populacijo, kot so otroci in mladostniki s čustvenimi in vedenjskimi težavami oziroma motnjami.

Razumevanje lastnih čustev in odzivov v odnosu do otrok in mladostnikov je pomembno. Če je naša osrednja metoda odnos, potem je edino logično, da na odnos vplivamo tudi mi kot osebe s svojimi izkušnjami, čustvi, odzivi, predstavami – t. i. delovnimi modeli. Razumevanje sebe v odnosu lahko socialnim pedagoginjam in socialnim pedagogom pomaga razumeti, kaj se v odnosu z otrokom/mladostnikom dogaja, kaj otrok/mladostnik z vedenjem sporoča, kaj potrebuje. Prav tako lahko razumevanje sebe prinese spoznanja o lastnih težavah in omejitvah, kar omogoča celovitejšo refleksijo dela in odpira možnosti za profesionalni razvoj. Hkrati pa predstavlja zaščito pred morebitnimi napakami pri (odnosnem) delu.

SKLEPI

Z uporabo perspektive teorije navezanosti lahko na otroke in mladostnike gledamo bolj celostno ter razumemo, kako njihove življenjske izkušnje rezultirajo v delovnih modelih, ki vplivajo na njihove interakcije z drugimi ter oblikujejo njihovo vedenje. S te perspektive nam njihovo vedenje, ki ni v skladu z družbenimi normami in našimi pričakovanji, nudi odgovor, kakšne zaključke so naredili o sebi in drugih. Obenem lahko njihovo še tako neprimerno vedenje

razumemo kot poskus ohranjanja ravnotežja med povezanostjo – bližino in distanco. (Moore, idr. 1998) Del (terapevtskega) odnosa je iskanje in zagotavljanje bližine ter občutka varnosti in skrbi, zato so reprezentacije navezanosti obeh partnerjev v tem odnosu zelo pomembne (Erskine, 1999).

Zapisan prispevek aplicira teorijo navezanosti na področje vzpostavljanja in ohranjanja socialnopedagoškega odnosa. Če je odnos kakovosten, je sam po sebi najboljša in najmočnejša metoda, ki jo strokovni delavec lahko uporablja. Ključ do dobrega odnosa je kombinacija osebnega in profesionalnega. Ključno je priznanje, da potrebujemo oboje, da uspešno naslavljamo izzive vzgoje otrok in mladostnikov izven njihove primarne družine (Boddy, 2011). Vse to teorija navezanosti in njena aplikacija na socialnopedagoško prakso omogočata – za vzpostavljanje in ohranjanje odnosa sta potrebni profesionalnost in velika mera znanja o odnosih, hkrati pa brez samospoznavanja in samorefleksije ter razvitih osebnih lastnosti, kot so občutljivost, empatičnost in dostopnost, odnos v celoti ne more zaživeti in ponuditi tega, kar otrok/mladostnik potrebuje. Kot izhaja iz teorije navezanosti, vsak posameznik, še posebej pa vsak otrok, potrebuje odnos, v katerega je recipročno vpletena druga oseba; odnos, kjer je oseba prisotna ter občutljiva in uglašena na njegove (relacijske) potrebe in se odziva na način, da je le-ta dotična potreba zadovoljena (Clark, 1991, v Erskine, 1999).

Negotov stil navezanosti posameznika je, kot že omenjeno, rizičen faktor za razvoj težav na psihosocialnem področju, zato je poudarek, da je delo na odnosu osrednja tema poklicev pomoči, več kot na mestu. Sposodimo si lahko znanje kolegov psihoterapevtov, ki s svojim delovanjem ter obsežnim raziskovanjem dokazujejo, da je terapevtski odnos eden izmed glavnih napovedovalcev uspešnosti terapije in hkrati najpomembnejša orodje ter metoda, ki ju imamo v profesionalnem odnosu (Lambert in Barley, 2001).

Delo s poudarkom na odnosu in razumevanju delovanja skozi odnos, ki se vzpostavlja med strokovnim delavcem in uporabnikom, pa ni primeren le takrat, ko so določene težave že prisotne. Delo na odnosu, ki temelji na spoznanjih teorije navezanosti, je dobra preventiva pred razvojem spektra težav na področju socialne integracije, zato v tujini nekatere šole temu posvečajo veliko

pozornosti, intervencije s področja t. i. behaviorističnih tehnik pa so zamenjale intervencije, ki temeljijo na teoriji navezanosti (t. i. Attachment Aware Schools). V Slovenji na področju vzgoje in izobraževanja ter na področju dela z otroki in mladostniki s težavami v socialni integraciji temu na sistemskem nivoju zaenkrat še ne posvečamo pozornosti, četudi nemalo strok občutek varnosti ter odnos med uporabnikom in otrokom, mladostnikom in odraslim postavlja v ospredje svojega delovanja.

Zaključujem s citatom Cugmasove (2003a, str. 100), ki povzame bistvo mojega prispevka: "... Zgodnje izkušnje imajo gotovo pomemben vpliv na razvoj reprezentacij navezanosti, v kolikšni meri pa le-te ostanejo stabilne v času odraščanja, je odvisno od številnih neposrednih in posrednih vplivov pomembnih življenjskih dogodkov, povezanih z navezanostjo, karakteristik oseb, ki jih proučujemo, in drugih ekoloških vplivov (predvsem socialne opore, ki jo otroku nudijo druge pomembne osebe)".

LITERATURA

- Bifulco, A., Jacobs, C., Ilan-Clarke, Y., Spence, R. In Oskis, A. (2016). Adolescent Attachment Style in Residential Care: The Attachment Style Interview and Vulnerable Attachment Style Questionnaire. *British Journal of Social Work*. 47(7), 1870–1883.
- Boddy, J. (2011). The Supportive Relationship in 'Public Care': The Relevance of Social Pedagogy. V: Cameron, C. in Moss, P. (ur.). *Social Pedagogy and Working with Children and Young People: Where Care and Education Meet* (str. 105–25). Jessica Kingsley Publishers.
- Bouwkamp, R., Bouwkamp, S. (2014). Blizu doma: priročnik za delo z družinami. *Ravnanje z interakcijskimi vzorci v družini, pri procesih podpore in pomoči ter na področjih psihosocialnega dela*. Znanstvena založba Filozofske fakultete, Pedagoška fakulteta, Inštitut za družinsko terapijo.
- Cooper, M. L., Shaver, P. R., Collins, N. L. (1998). Attachment Styles, Emotion Regulation, and Adjustment in Adolescence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(5), 1380–1397.
- Cugmas, Z. (1998). *Bodi z menoj, mami*. Produktivnost, Center za psihodiagnostična sredstva.

- Cugmas, Z. (2001). Nova spoznanja o o vlogi staršev pri razvoju otrokove navezanosti. *Psihološka obzorja*, 10(1), 51–66.
- Cumas, Z. (2003a). Navezanost je dinamičen proces. *Psihološka obzorja*, 12(1), 85–102.
- Cugmas, Z. (2003b). Četri vzorec navezanosti: neorganiziranost/ neorientiranost. *Psihološka obzorja*, 12(3), 7–24.
- Cugmas, Z. (2020). *Večkratna navezanost*. i2, družba za založništvo, izobraževanje in raziskovanje, d. o. o.
- Dozier, M., Cue, K. L., Barnett, L. (1994). Clinicians as Caregivers: Role of Attachment Organization in Treatment. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 62(4), 793–800.
- Eichsteller, G., Holthoff, S. (2011). Conceptual Foundations of Social Pedagogy: A Transnational Perspective from Germany. V: Cameron, C. in Moss, P. (ur.). *Social Pedagogy and Working with Children and Young People: Where Care and Education Meet* (str. 33–53). Jessica Kingsley Publishers.
- Erskine, G. R., Moursund, J. P., Trautman, L. R. (1999). *Beyond empathy: a theory of contact-in-relationship*. Taylor & Francis Group, LLC.
- Kennedy, J. H., Kennedy, C. E. (2004). Attachment Theory: Implications for School Psychology. *Psychology in the Schools*, 41(2), 247–259.
- Lambert, M. J., Barley, D. E. (2001). Research summary on the therapeutic relationship and psychotherapy. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 38(4), 357–361.
- Lampe, P. (2009). Teorija navezanosti in transakcijska analiza. *Kairos*, 3(3-4), 74–87.
- Mikulincer, M., Shaver, P. R., Pereg, D. (2003). Attachment Theory and Affect Regulation: The Dynamics, Development, and Cognitive Consequences of Attachment-Related Strategies. *Motivation and Emotion*, 27(2), 77–102.

- Mikulincer, M., Shaver, P. R., Sapir-Lavid, Y., Avihou-Kanza, N. (2009). What's Inside the Mind of Securely and Insecurely Attached People? The Secure-Base Script and Its Associatio With Attachment-Style Dimensions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97(4), 615–633.
- Moore, K., Moretti, M. M., Holland, R. (1998). A New Perspective on Youth Care Programs: Using Attachment Theory to guide Interventins for Troubled Youth. *Residential Treatment for Children and Youth*, 15(3), 1–24.
- Parker, R., Rose, J. in Gilbert, L. (2016). Attachment Aware Schools: An alternative to behaviourism in supporting children's behaviour. V H. Lees in N. Noddings (ur.) *The Palgrave International Handbook to Alternative Education* (str. 441–463). Palgrave Macmillan UK.
- Praper, P. (2004). Terapevtska delovna aliansa: od analitičnega do panteoretičnega koncepta. *Psihološka obzorja*, 13(1), 65–83.
- Stefini, A., Horn, H., Winkelmann, H., Gaisr-Elze, A., Hartman, M., Kronmuller, K. T. (2013). Attachment Styles and Outcome of Psychoanalytic Psychotherapy for Children and Adolescents. *Psychopathology*, 46, 192–200.
- Van IJzendoorn, M. H. in Bakermans-Kranenburg, M. J. (1996). Attachment Representatioins in Mothers, Fathers, Adolescents, and Clinical Gropus: A Meta-Analytic Search for Normative Data. *Journal of Counsulting and Clinical Psychology*. 64(1), 2–21.
- Zegers, M. A. M., Schuengel, C., Van IJzendoorn, H. M., Janssens., M. A. M. J. (2006). Attachment Representations of Institutionalized Adolescents and Their Professional caregivers: Predicting the Development of therapeutic Relationship. *American Journal of Orthopsychiatry*, 76(3), 325–334.
- Zegers, M. A. M., Schuengel, C., Van IJzendoorn, H. M., Janssens., M. A. M. J. (2008). Attachment and problem behaviour of adolescents during residential treatment. *Attachment&Human Development*. 10(1), 91–103.
- Žvelc, M., Žvelc., G. (2006). Stili navezanosti v odraslosti. *Psihološka obzorja*, 15(3), 51–64.
- Žvelc, G. (2011). *Razvojne teorije v psihoterapiji: integrativni model medosebnih odnosov*. Založba IPISA.

TEMELJI NEBESEDNE KOMUNIKACIJE V SOCIALNO PEDAGOŠKEM KONTEKSTU

39

THE BASICS OF NON-VERBAL COMMUNICATION IN A SOCIO-PEDAGOGICAL CONTEXT

Tomaž Vec, *dr. psih., spec. psih. svet.*

Pedagoška fakulteta, Univerza v Ljubljani, Slovenija

tomaz.vec@pef.uni-lj.si

POVZETEK

Socialni pedagogi uporabljajo pri delu z ljudmi predvsem različne komunikacijske tehnike, vendar je učinek le-teh povezan ne zgolj z vsebino, temveč tudi s celoto nebesedne komunikacije. Pomena nebesedne komunikacije se žal pogosto zavemo šele, ko je onemogočena ali omejena, kot je npr. v trenutno prebogosti komunikaciji preko interneta. V članku z vidika uveljavljenih in sodobnih avtorjev opredelim nebesedno komunikacijo, osvetlim njene temeljne funkcije in njen pomen na splošno, posebej pa se ob primerjavi različnih oblik nebesedne komunikacije ustavljam ob značilnostih, ki jih predstavljajo za aplikacijo na socialnopedagoškem področju dela. Za razliko od laičnih pristopov k tej tematiki opozorim na omejitve in nevarnosti pri poenostavljenem, enoznačnem razumevanju relacije "znak – pomen". Z uravnavanjem in usmerjenim delovanjem s svojimi nebesednimi sporočili, z njihovo kongruentnostjo s povedanim na eni strani ter s prepoznavanjem nebesednih

sporočil sogovornika lahko socialni pedagog bolj ozaveščeno in s tem bolj ciljno skrbi za boljši odnos s sogovornikom ter ga v dialogu enostavneje usmerja na poti v bolj konstruktivno soočanje z različnimi življenjskimi izzivi.

KLJUČNE BESEDE: *nebesedna komunikacija, funkcije in oblike nebesedne komunikacije, socialnopedagoški pristop, pomen nebesedne komunikacije.*

ABSTRACT

When working with other people, social pedagogues mainly use various communication techniques, and the effect refers not only to the content but also to the overall non-verbal communication. Unfortunately, we often do not realize the importance of non-verbal communication until it is hindered or limited, as in the case of communication over the Internet, which is too common today. In the article, I define non-verbal communication from the point of view of established and modern authors, highlight its basic functions and its importance in general, and above all, when comparing different forms of non-verbal communication, I stop at the characteristics that they represent for application in the socio-pedagogical field. In contrast to lay approaches to this topic, I point out the limitations and dangers of a simplistic, unambiguous understanding of the "sign – meaning" relationship. By regulating and directing his non-verbal messages, with their congruence to what is said on the one hand, and by recognizing the non-verbal messages of the interlocutor on the other, the social pedagogue can more consciously and thus more purposefully ensure a better relationship with the interlocutor and more easily lead him in dialogue to a more constructive confrontation with various life challenges.

KEY WORDS: *non-verbal communication, functions and forms of non-verbal communication, socio-pedagogical approach, meaning of non-verbal communication.*

UVOD

Temeljno "orodje" pri delu različnih strokovnjakov, tako socialnih pedagogov kot tudi drugih v kliničnem, svetovalnem, zdravstvenem, izobraževalnem in raziskovalnem delu, je medosebna komunikacija (Stone idr., 2013). Vendar učinek naše komunikacije na vseh teh področjih ni povezan le z vsebino povedanega, temveč tudi z vsem, kar zajema našo nebesedno komunikacijo (Hargie, 2011; Argyle, 2007a). Od nebesedne komunikacije je v veliki meri odvisno, ali bodo naše besede imele vpliv na drugega, na njegovo vedenje, doživljanje, počutje, razmišljanje, učenje in spreminjanje ali ne.

Znano je tudi, da kadar nekdo izraža kontradiktorna sporočila na besednem in nebesednem nivoju, sogovorniki prej verjamejo nebesednemu delu sporočila (DeVito, 2013). Nevrološke raziskave (Kandel idr., 1991, Meltzoff, 2002, Haxby in Gobbin, 2011, vsi v Givens, 2016) namreč kažejo, da je pri desničarjih desna možganska hemisfera tista, kjer se v večji meri obdelujejo nebesedna sporočila in ki procesira bolj celostno, vizualno-prostorsko in intuitivno (torej z manjšo racionalno-kognitivno predelavo informacij). Nebesedna sporočila so torej manj pod vplivom zavestne kontrole in bolj odražajo "resnična" čustva, doživljanja, prepričanja.

V kolikšni meri nas zaznamuje in kakšen pomen ima nebesedna komunikacija, se še posebej kaže v času epidemije Covid-19, ko si obraz zakrivamo z masko in ko velik del naše komunikacije poteka preko interneta. Več raziskav osvetljuje okrnjenost takšne komunikacije (Baltimore in Atcherson, 2020; Haseeb in Bashir, 2020; Heisenberg idr., 2016, Kotlyar in Ariely, 2013; Westbrook, 2014). Seveda komunikacija preko interneta ne prinaša le slabosti, opazamo tudi koristi zaradi hitrejšega prenosa informacij, enostavnejše dostopnosti, večje učinkovitosti pri vodenju sestankov in sklepanju poslov, hitrejšega pregleda v medicini ipd. (Finnegan, 2021, Lawrence idr., 2020, Record idr., 2021). Vendar nekateri svarijo pred tem kratkoročno hitrejšim in učinkovitejšim doseganjem rezultatov, še posebej, če bi se odločili trajno spremeniti način komunikacije, saj bi bila s tem pomembno osiromašena (npr. Denault in Patterson, 2021).

Namen pričujočega članka je v podajanju osnovnih značilnosti nebesedne komunikacije in v ozaveščanju pomena le-te (tako v strokovnih kot čisto življenjskih situacijah). Cilj je opozoriti, da nas navidezno enostavnejše in hitrejše doseganje nekaterih rezultatov preko internetne komunikacije ne sme zaslepti v tolikšni meri, da bi pozabili na to, da nebesedna komunikacija omogoča vzpostavljanje pristnega odnosa, ki je bistveni element socialno-pedagoškega dela.

OPREDELITEV NEBESEDNE KOMUNIKACIJE

Nebesedno komunikacijo lahko definiramo kot prenos in izmenjavo sporočil ter vseh njihovih modalitet brez uporabe besed (Matsumoto idr., 2013, Fernandez-Dols, 2013). Po nekaterih raziskavah (Mehrabian, 1972, v Frank in Svetieva, 2013) le 7 % pomena v interakcijah razberemo iz vsebine besed in kar 93 % iz nebesednih sporočil (od tega 38 % iz načina povedanega in 55 % iz mimike obraza), po novejših pa približno 35 % iz besed in 65 % iz nebesednega vedenja (Solomon in Theiss, 2013). Kadarkoli smo z drugimi, dajemo in prejemamo neverbalne znake. Ti znaki sicer niso besede, toda uporabljamo jih skupaj z njimi in/ali namesto njih. In čeprav je nebesedno sporazumevanje bolj prvobitno in čeprav je Francis Bacon že leta 1605 zapisal, da "tako kot jezik govori ušesu, tako roka govori očesu" (Rozelle idr., 1991, str. 60), se je sistematično proučevanje tega področja začelo šele v šestdesetih letih prejšnjega stoletja (Gordon idr., 2006).

Za prvo delo s področja nebesedne komunikacije bi lahko šteli knjigo *Izrazi čustev pri ljudeh in živalih*, ki jo je izdal Charles Darwin že leta 1872 (Keating, 2016). Darwin je ugotavljal, da ljudje uporabljamo podobne izraze na obrazu ob podobnih dražljajih ne glede na kulturne in druge razlike. Knjiga je sprožila zanimanje za raziskovanje na področju govornice telesa in obrazne mimike. Naše nebesedno sporazumevanje naj bi izviralo iz nagona, nekaj pa ga pridobimo z učenjem oziroma s posnemanjem in ponavljanjem. Osnovni, čustveno pogojeni izrazi na obrazu so torej prirojeni, vendar pa pomen mnogih gibov in kretenj določa kulturno

okolje. Zato so marsikatere osnovne kretnje sporazumevanja na različnih koncih sveta večinoma enake; srečni ljudje se smejejo, če pa so žalostni ali jezni, namrščijo čelo in mrko gledajo. Po nekaterih izrazih obraza smo ljudje pravzaprav podobni šimpanzom (Fernandez-Dols, 2013). Vendar po drugi strani lahko kretnja, ki je običajna in popolnoma razumljiva v enem kulturnem okolju, v drugem nima istega pomena ali pa izraža nekaj drugega (Bach in Grant, 2009).

Nebesedna komunikacija je vsako sporazumevanje, ki ne vključuje besed ali simbolov, ki besede nadomeščajo (DeVito 2013). Ločevati besedno sporazumevanje od nebesednega sploh ni tako preprosto, kot se nam utegne zdeti na prvi pogled (Fernandez-Dols, 2013). Pravzaprav bi bilo pravilneje kot o dveh vrstah komunikacije govoriti o dveh vidikih, elementih komunikacije. V vsaki besedi, ki jo izgovorimo, so namreč tudi "nebesedna sporočila", elementi, kot so hitrost, s katero izgovorimo besedo, poudarek, ritem, glasnost ipd. Pomislite samo na to, na koliko različnih načinov lahko izrečete besedo "prosim"!

Vendar kaže opozoriti, da je sklepanje iz posameznih nebesednih znakov na določene lastnosti, čustva, karakter itd. pri drugem velikokrat bolj povezano z našim načinom interpretiranja kot z realnim stanjem. Ustrezno prepoznavanje nebesednih sporočil pri (socialnopedagoškem) delu ni mogoče, če ne poznamo specifičnih okoliščin, v katerih se sogovornik nahaja, če posameznih znakov (besednih in nebesednih) ne povezujemo v celoto, če sogovornika ne poznamo dovolj, da bi vedeli, kakšen je njegov osebni način nebesednega izražanja, njegovi pomeni ipd. (Argyle, 2007a, Nešič in Nešič, 2015). Sicer se nam utegne zgoditi, da bomo v razlago njegovih nebesednih sporočil vnašali svoje vsebine (želje, strahove, obrambne mehanizme ...).

FUNKCIJE NEBESEDNE KOMUNIKACIJE

Nebesedna komunikacija ima lahko več različnih funkcij (Matsumoto idr., 2013, Frank, 2016):

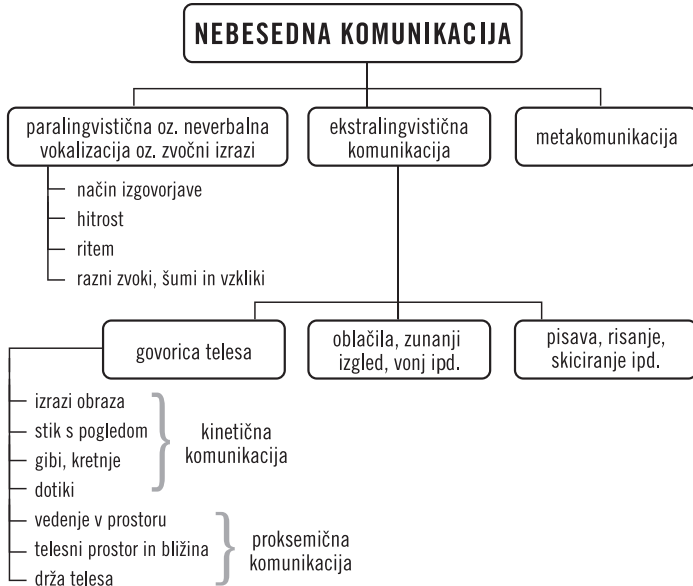
- lahko definira komunikacijo z zagotavljanjem ustreznega ozadja (komunikacija v razredu je npr. definirana že s samo stavbo, učilnico in njeno opremo, učiteljem, drugimi učenci, ki so v njej; kot takšna je povsem drugačna kot komunikacija na igrišču – celo takrat, kadar je vsebina komunikacije med dvema enaka);
- usmerja našo besedno komunikacijo (v razgovoru z vzgojiteljem bo npr. mladostnikova komunikacija precej drugačna, če bo pri vzgojitelju zaznaval nebesedne znake, kot so umirjen ton glasu, stik z očmi, sproščeno, odprto držo telesa, kot če bo opazil povišan ton v glasu, izogibanje stika z očmi, sedenje s sedenje s prekrižanimi rokami ipd.);
- lahko je sporočilo samo po sebi (nasmeh npr. sporoča, da smo dobre volje, jok pa, da smo prizadeti ali žalostni).

Spoznanja o filogenetskem razvoju človeka in opazovanja primatov nam evidentno kažejo, kako je potekal razvoj sporazumevanja od nebesednega k zvokom ter znakom in besednemu (Givens, 2016). Prav v okviru tega vedenja nam zgoraj naštetje funkcije nebesedne komunikacije dajo slutiti, kako pomembna je vloga le-te v našem življenju – ne glede na to, ali se tega pomena sploh zavedamo ali ne.

OBLIKE NEBESEDNE KOMUNIKACIJE

Različni avtorji se med seboj precej razlikujejo glede na to, na kakšne načine razdelijo oblike nebesednega sporočanja. V spodnji preglednici poskušamo združiti poglede več avtorjev (Solomon in Theiss, 2013, DeVito, 2013, Hargie in Marshall, 1991, Mandić, 1998, Argyle, 1994, Dimbleby in Burton, 2007) na opredeljevanje oblik (včasih imenovane tudi področja, vidiki ipd.) neverbalne komunikacije.

V nadaljevanju bom nekoliko podrobneje osvetlil predvsem tista področja nebesedne komunikacije, ki jih opredeljujeta Dimbleby in Burton (2007). Pravita, da je nebesedna komunikacija lahko *paralingvistična* (oz. neverbalna vokalizacija, kot jo imenuje Argyle, 1994, str. 139), npr. način izgovorjave, hitrost, ritem, razni zvoki, šumi in vzkliki, kot so smeh, kričanje, "oh", "uh", "hm" ipd.; *govorica telesa* (razni izrazi in pogledi, gibi, drža telesa, telesni prostor

SLIKA 1: Oblike nebesedne komunikacije (Vec, 2005)

in bližina, dotik) in *sporočila z oblačili*, frizurami, nakitom, ličenjem ipd. Sklop vse neverbalne komunikacije, ki ne vsebuje glasov, šumov itd., se imenuje *ekstralingvistična komunikacija* (Bara idr., 2000, Rot, 1982).

V nasprotju z besedno komunikacijo, s katero izmenjujemo različne informacije, nam nebesedna komunikacija največ pove o odnosu med osebami, o njihovih čustvih, stališčih, namenih. Rot (1982, str. 121) pravi, da je "osnovna vloga neverbalne komunikacije v omogočanju ustvarjanja socialnih kontaktov". Nekateri avtorji ob neverbalni komunikaciji izdelajo skorajda slovar, ki prevaja posamezne neverbalne znake v verbalna sporočila. Drugi opozarjajo na pomen intuicije, ki naj bi nam pomagala pri razumevanju doživljanja drugega (npr. Mihelčič, 1986). Po drugi strani čedalje več (populističnih) knjig poskuša prepričati bralce, da je ključ do uspeha (poslovnega, partnerskega, pri nastopanju, prodajanju, družabnosti) v uporabi neverbalnih znakov. To kajpak ne drži; neverbalno komuniciramo namreč na toliko različnih načinov, da

zavestno dlje časa ne zmoremo nadzorovati vseh in neverbalno sporočiti nekaj, ob čemer ne čustvujemo, ne mislimo, kar ni skladno z našimi nameni. Raziskave so pokazale, da ljudje verjamemo drugim takrat, kadar je pomen sporočila vseh sporočilnih kanalov enak. Dovolj je torej, da nekdo zgolj preko enega kanala sporoča nekaj, kar je v nasprotju z vsemi drugimi, pa njegovo nekongruentnost (neskladnost) doživljamo kot neprepričljivo.

Prav zaradi tega pri socialnopedagoškem delu ne bi smeli nikoli sklepati na to, kakšen je sobesednikov odnos, kakšna so čustva, stališča, misli itd., zgolj iz enega znaka. Še več, celo kadar iz vseh znakov nekdo zelo skladno "sporoča" nekaj, lahko pri dekodiranju teh sporočil naredimo več napak. Mi smo namreč tisti, ki ta sporočila interpretiramo oz. razumemo na svoj način, kar pa je lahko zelo daleč od tistega, kar sogovornik dejansko sporoča (če ima npr. svetovanka ob svetovalnem pogovoru prekrižane roke in noge ter se drži sklonjeno, včasih res vse to odraža njeno obrambno držo, lahko pa ima zgolj bolečine zaradi menstruacije). Ob tem komunikacije sploh ne moremo ustrezno razumeti in interpretirati izven odnosnega oz. socialnega konteksta (Wilmot, 1995, Hartley, 2001).

GOVORICA TELESA

Kadar pišejo o nebesedni komunikaciji in specifični govorici telesa, več avtorjev (npr. Kostić in Chadee, 2015, Dimbleby in Burton, 2007, Hargie, 2011, DeVito, 2013) vanju najpogosteje uvršča izraze obraza, gibe, držo telesa, zavzemanje telesnega prostora in bližine ter dotik. Le-tam na tem mestu dodajam še poglavje o govorici bolezni in simptomov. Oglejmo si jih po vrsti.

IZRAZI OBRAZA

Med vsemi različnimi kanali nebesednega vedenja je obraz najbolj kompleksen (Hwang in Matsumoto, 2016) in hkrati najbolj izrazen ter zato tudi najbolj zanesljiv vir informacij o čustvih in stališčih druge osebe (Rot, 1987). Z izrazom obraza pa poleg osnovnih čustev

kažemo tudi odnose naklonjenosti in empatijo v socialnih interakcijah (Nešić in Nešić, 2015). V vsaki medosebni komunikaciji (običajno tudi v individualnem socialnopedagoškem pristopu) prav obraz opazujemo z največjo pozornostjo. Ljudje smo sposobni razlikovati med zelo subtilnimi in hitrimi spremembami v izrazu obraza. Imamo namreč več mišic za premikanje obraza kot katera koli druga živalska vrsta, kar govori v prid temu, kako pomembna je za ljudi sposobnost zapletenega in natančnega gibanja obraza (Hwang in Matsumoto, 2016). Čeprav se lahko izraz našega obraza zelo hitro spreminja (nekateri izrazi trajajo samo 0,2 sekunde), je to dovolj, da lahko pravilno prepoznavamo pomen izraza. Ekman (1994 po prav tam) navaja sedem temeljnih čustev, ki jih izražamo oz. prepoznavamo iz izraza obraza: srečo, presenečenje, strah, žalost, jezo, gnus ali prezir in zanimanje.

Zanimivo je, da z izrazi obraza slepi izražajo čustva na enak način kot tisti, ki vidijo, in da so si podobni v vseh kulturah. Iz tega (poleg raziskav, ki so jih delali s primati) lahko sklepamo, da so temeljni izrazi prvenstveno biološko pogojeni. Po drugi strani pa tudi drži, da v nekaterih kulturah (npr. japonski) in pod vplivom določenih tipov vzgoje nekateri posamezniki zakrivajo svoje izraza obraza (in na splošno kakršnokoli izražanje čustev). Socialni pedagogi (in drugi strokovnjaki) bodo imeli pri takšnih ljudeh veliko težav pri prepoznavanju njihovih čustev (npr. ali so prestrašeni ali pa jezni) in bi bilo dobro, da takrat, ko npr. starši obravnavanega otroka ob neki informaciji ne izražajo nikakršnega čustva, preverijo, kako se počutijo (npr.: "Sedaj sem vam povedal zelo neprijetno novico, mi poveste, kako se počutite ob tem?" ali "Ob tem, kar sem vam sedaj povedal, ste verjetno postali zelo zaskrbljeni.").

OČI IN POGLED

Ljudski rek (ne le slovenski) pravi, da so oči ogledalo duše (Adams in Nelson, 2016). Čeprav so oči relativno droben del telesa, pa imajo v nebesedni komunikaciji pomembno vlogo in več funkcij (Argyle, 2007a):

1. Uravnavaajo potek pogovora: pogovor med dvema se navadno začne takrat, ko drug drugega pogledata. Kadar hočemo kaj povedati, najprej počakamo, dokler sogovornik ne naredi premora in nas pogleda, šele potem spregovorimo. Velja tudi obratno: kadar želimo končati svojo misel, to svojemu sogovorniku po navadi nakažemo tako, da ga pogledamo in tako nekako sporočimo, da je zdaj on na vrsti, da pove svojo misel.
2. Dajejo povratno informacijo (feedback) sogovorniku o tem, kar je povedal: če npr. svetovalni delavec ne vzpostavlja očesnega stika z otrokom in je njegov pogled usmerjen v papirje, je velika verjetnost, da bo otrok mislil, da ga sploh ne zanima ali celo niti ne posluša. (Hayes in Orrell, 1998)
3. Izražajo čustva: širjenje oz. ožetje zenice se ne dogaja samo pod vplivom svetlobe, ampak tudi zaradi čustev – kadar gledamo nekoga ali nekaj, kar nam je všeč, se namreč očesna zenica širi. Nezavedno tako drugemu sporočamo, da nam je všeč, in drugi se lahko na to nezavedno odziva.
4. Informirajo o odnosu: stik z očmi govori ne le o čustvih, temveč tudi o celotnem odnosu med ljudmi. Tako naj bi veljalo, da več kot imamo z nekom stikov s pogledom, bliže smo mu (v prijetnem ali neprijetnem smislu). Strmenje v ljudi pogosto povzroči, da se ti počutijo neprijetno. Po drugi strani je stik s pogledom izraz potrebe po tem, da nas drugi odobravajo in da ljudje z močnimi čustvenimi potrebami po odobravanju naredijo več stikov s pogledom kot drugi (prav tam).

GIBI ROK

Gibi rok so integralni del našega sporazumevanja, so bolj celostni znaki in imajo več analognih pomenov kot besede (Cartmill in Goldin-Meadow, 2016) ter imajo precej drugačno funkcijo kot izrazi obraza; večinoma služijo (Hargie, 2011, Rot, 1987):

1. *ilustraciji* pripovedovanega (npr. zelo običajno je, da znancu, ki ga zagledamo na drugi strani polne sobe, pomahamo z roko;

- z gibi pokažemo tudi širino ali višino predmeta, ponazorimo velikost ribe, ki smo jo ujeli, ipd.);
2. *poudarjanju* tistega, česar z besedami nismo mogli dovolj izraziti (npr. s kazalcem poudarimo svojo zahtevo, naj se nekdo drži naših navodil, ali z močnim stiskom rok ob pozdravu izrazimo svojo odločno naravnost ipd.);
  3. *popravljanju* povedanega, tako da bolj ustreza izrazu misli (npr. kadar nam zmanjka besednih izrazov oz. kadar ne najdemo "pravega");
  4. *izražanju čustev*, in sicer namerno ali nenamerno (npr. mladostnik, ki je negotov, se morda popraska po glavi ali bradi; nekateri, kadar lažejo, z roko nekoliko zakrijejo usta ali pa se podrgnejo pod nosom; starši, ki so utrujeni, nimajo energije in so brezvoljni, bodo verjetno že ob pozdravu ponudili v stisk povsem mlahavo, t. i. mrtvo roko).

Tem funkcijam pa bi lahko dodali seveda še celosten jezik gibov – znakovni jezik ali t. i. govorico gluhih.

Tako kot roke so zgovorni gibi drugih delov telesa, npr. glave, nog. Z nogami, ki nemirno migajo, lahko komu v razgovoru nazorno kažemo nestrpnost (nekateri gibi glave imajo bolj enoznačen pomen, npr. prikimavanje in odkimavanje), čeprav v nekaterih kulturah (npr. v Bolgariji) z odkimavanjem sporočajo pritrjevanje. Ugotovili so, da tudi pri živalih obstaja zgovorna govorica glave; tista, ki se čuti ogroženo in podrejeno, spusti glavo in jo obrne stran od tiste, ki jo ogroža. Podobno naj bi ljudje z dvignjeno glavo izražali moč in ponos.

Za strokovno komunikacijo socialnega pedagoga je pomembno, da s podobnimi gibi, kot jih ima sogovornik, izražamo podobnost v mišljenju in čustvovanju oz. bližino v odnosu. To podobnost v gibanju (in drži telesa) imenujemo (nebesedno) zrcaljenje, ki je pomembno zlasti v fazi vzpostavljanja dobrega odnosa. Zrcaljenje nastane (Rutten–Saris, 1992) iz dejavnosti, ki jo imenuje "biti–giban–z". Vsa živa bitja in nežive stvari, ki so med seboj povezani, se prilagajajo ritmu drugih bližnjih bitij in predmetov. "Biti–giban–z" pomeni spontano ujeti ritem, zavzeti skupno držo in skupne gibe (istočasno se sklonimo, istočasno se popraskamo, naredimo iste

gibe nog ipd.). Avtorica poudarja, da je "biti-giban-z" spontan proces, medtem ko je zrcaljenje zavestna uporaba načela "biti-giban-z". S pomočjo nebesednega zrcaljenja lahko strokovnjak načrtno vzpostavlja stik z drugo osebo. Verjetno je že vsakdo opazil, da se zaljubljenca podobno vedeta. Enako velja za ljudi, ki dlje časa živijo skupaj, saj si postajajo vedno bolj podobni, in sicer ne le po dejavnosti, interesih, drži telesa, ampak celo fizično (npr. podobne gube na obrazu).

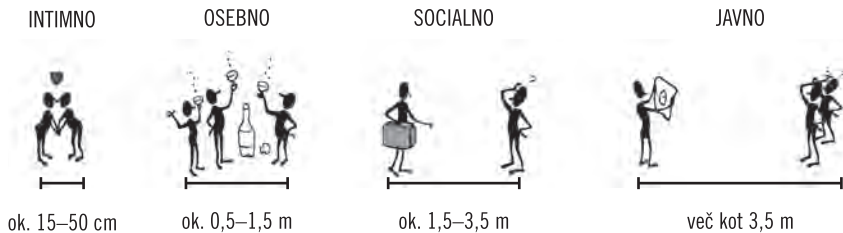
DRŽA TELESA

Drža telesa je izrazno dober kazalnik našega počutja in odnosa do teme ali sogovornika; v drži telesa naj bi bili zlasti razvidni sproščenost, napetost, napadalnost, obrambno vedenje, stopnja zaupanja itd. (Argyle, 2007b). Tako naj bi npr. tisti, ki so bolj samozavestni, ponosni, ki se počutijo varne in močne, to izražali s pokončno, odločno hojo, kot da imajo pred seboj popolnoma jasen cilj, sledijo ravni črti ipd. In obratno: tisti, ki že z držo telesa izražajo, da bi se najraje skrili, ki hodijo plašno, tiho, se s tem morebitnemu napadalcu že navzven kažejo kot mogoča žrtev. Prav zato naj bi bilo toliko pomembnejše, da tisti, ki so dejansko plašni, vsaj z držo telesa poskušajo pokazati več samozavesti in moči, saj je tako manj verjetno, da jih bo kdo napadel.

(OSEBNI) PROSTOR

Tako kot živali si tudi človek lasti "svoj" osebni prostor, teritorij. V čisto vsakdanjih okoliščinah ima na primer vsak član družine za mizo "svoj" stol, na katerega vedno sede. Podobno je, ko se začne srečevati neznan skupina (npr. v skupinski terapiji). Kmalu udeleženci "osvojijo" vsak svoj stol, del prostora, tudi predmete, če so v prostoru. Kadar sedimo na avtobusu in je prostih več sedežev, pa se prišlek usede prav poleg nas, to pogosto doživimo kot neprijetno, vsiljivo, kot da je prišel v "naš prostor".

Osebni prostor in bližina, ki ju v prostoru ustvarjamo z nekom, neposredno zrcalita naše odnose (DeVito, 2013). Bližino razdelimo na področje intimnosti (tista bližina, v kateri se dobro počutimo s prijatelji, partnerji, bližnjimi sorodniki – približno 15 do 50 cm), osebno področje (razdalja, "rezervirana" za znance, sodelavce, družabna srečanja ipd. – od približno 0,5 do 1,5 m), socialno področje (razdalja, s katere komuniciramo z neznanci, npr. s poštarjem, avtomehanikom, prodajalcem – približno 1,5 do 3,5 m) in javno področje (razdalja, ki jo uporabljamo npr. pri javnem nastopanju – nad 3,5 m).

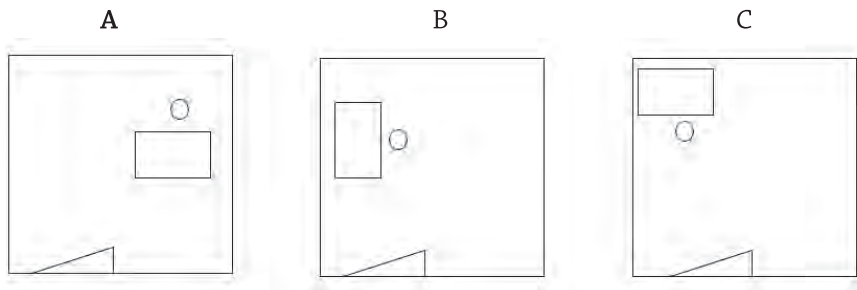
SLIKA 2: Področja v osebnem prostoru (Vec, 2005)

Ponovno pa moram poudariti, da je predstava o osebnem prostoru odvisna od našega socialnega okolja. Tako npr. v zahodni Evropi za običajno pogovorno razdaljo velja okoli 1 m, v nekaterih arabskih državah pa je mnogo manjša (iz tistega, kar napiše Heller, 1998, pa lahko sklepamo, da celo v zahodni Evropi obstajajo precejšnje razlike: Britanci naj bi na primer "potrebovali" večji osebni prostor kot drugi).

O nameravanem načinu komunikacije strokovnjaka (npr. socialnega pedagoga) veliko pove že razporeditev pohištva v pisarni. Na spodnji sliki so prikazane tri različne možnosti postavitve mize (Hargie, 2011). Pri prvi (A) strokovnjak sedi za mizo nasproti vhodnih vrat, pri čemer je miza postavljena med njim in prihajajočim obiskovalcem, s čimer strokovnjak izkazuje pozicijo, ki je najbolj povezana z močjo in kontrolo. Varianti B in C pa izkazujeta, da strokovnjak med sebe in obiskovalca ne postavlja ovir, ampak

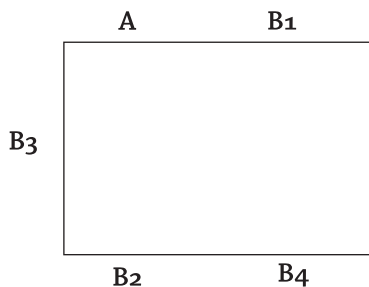

nakazujeta na večjo sproščenost v odnosih z obiskovalci, večjo prijaznost in ekstravertiranost.

SLIKA 3: Komunikacijska moč opremljenosti prostora (Hargie, 2011, str. 79)

Argyle (1994, 2007b) poudarja, da lahko o medosebni interakciji veliko sklepamo že iz tega, kako ljudje sedijo za mizo. Če npr. za mizo sedi socialni pedagog (oseba A), kot je prikazano na spodnji sliki, potem oseba B lahko zavzame nekaj različnih mest, ki imajo različen pomen. Če se usede kot **B1**, nakazuje željo po sodelovanju; če se usede kot **B2**, je verjetno v tekmovalnem odnosu s socialnim pedagogom ali pa se želi z njim pogajati, mu kaj prodati ali pa ga intervjuvati; če pa se želi le pogovarjati, se bo usedla kot oseba **B3** (Hargie in Marshall, 1991, str. 53, dodajata, da bi ob neodvisnem delu verjetno oseba sedela kot B4). Iz navedenega sledi, da sta **B1** in **B3** najboljši poziciji, kadar želi strokovnjak spodbuditi in vplivati na odzivnost druge osebe, na njeno boljše počutje, na sprejemanje navodil, na konstruktiven potek pogovora ipd.

SLIKA 4: Orientacija v različnih odnosih (Argyle, 1994)

DOTIK

Dotik je ena od zgodnejših in prvobitnejših oblik komunikacije pri ljudeh (Hargie, 2011). Obstajajo velike razlike, komu dovolimo in na katerem delu telesa se nas sme ali ne sme dotikati, kar je odvisno tudi od našega spola: večina moških na primer staršem in prijateljem dovoli manj dotikanja kot ženske, partnerkam pa več kot ženske svojim partnerjem (Dibiase in Gunnoe, 2004). V naši kulturi velja (Tomori, 1990), da moški dotike prej povezujejo z erotično vsebino odnosa kot ženske, zaradi česar se dotikajo manj oz. le v določenih okoliščinah (npr. pri športu). Dotik vedno pomeni vzpostavljanje bližine oz. intimnosti. Prav zaradi tega se dotikov s tujci običajno izogibamo (npr. na cesti ali ozkem hodniku pogosto uporabljamo prav spretne manevre, da se med hojo ne bi koga dotaknili ali se drugi ne bi nas). Zanimivo pa je, da so tisti, ki se na zabavah in družabnih srečanjih dotikajo drugih, običajno bolj priljubljeni; ljudje njihove dotike "prepoznavamo" kot znamenja prijateljske, prijazne, "domače" naravnosti. Prav tako nekatere raziskave kažejo, da če se dotik uporablja pravilno, je oseba, ki se dotika, bolj pozitivno ocenjena, enostavneje pripravi druge, da ji sledijo, in ima poseben položaj (Hargie, 2011).

Različne vrste dotikov so dovoljene tudi glede na položaj, ki ga kdo zaseda v skupini, oz. glede na njegov status. Ljudje z visokim položajem mnogo pogosteje začnejo z dotikanjem kot ljudje z nižjim položajem, tisti z nižjim statusom se prav tako pogosteje pustijo dotakniti, sami pa ne začnejo (tako je npr. čisto običajno, da se učitelj dotika učenca – precej redkejši so dotiki s strani učencev). Tudi za dotike velja, da so kulturno zelo različno sprejemljivi, tako da nekateri celo govorijo o "kontaktnih" (npr. severna Afrika) in "nekontaktnih" kulturah (Indija, severna Amerika, Evropa – še posebej Velika Britanija) (Dibiase in Gunnoe, 2004).

Številni strokovnjaki uporabljajo funkcionalni in strokovni dotik pri svojem običajnem poteku dela: socialni pedagogi, še pogosteje vzgojiteljice, zdravnice, medicinske sestre, optiki, varnostniki, frizerji itd. Pomembno pa je razlikovati med **instrumentalnim in ekspresivnim dotikom** (Hargie, 2011). Prvi se zgodi v običajnem poteku opravljanja naloge in nima nobenih nadaljnjih

konotacij (npr. zobozdravnik, ki otroku pregleduje zobe). Izrazito dotikanje pa po drugi strani prenaša medosebna sporočila, ki se nanašajo na čustva, odnos ali kontakt (npr. socialna pedagoginja, ki prestrašenega otroka prime za roko, da ga pomiri).

SPOROČILA BOLEZNI IN SIMPTOMOV

Govorici telesa bi lahko dodali tudi vse, kar s telesom sporočamo v "obliki" bolezni (tudi psihosomatike) in simptomov. Bolezen in simptom sta namreč svojevrstno sporočilo, da je v posamezniku ali med njim in okoljem nekaj narobe (Tomori, 1986, str. 57). Nera-zumevanje takšnega "oglašanja" nam utegne nakopati dodatne nevšečnosti in bolečine

pomislimo samo na začetek zobobola ali pa hujšanje z bruhanjem (Dražović, 1986). V samem pristopu do tovrstne govorice se včasih odraža tudi odnos posameznih strok (medtem ko npr. medicina pogosto poskuša "utišati" takšno govorico z zdravili, naj bi socialna pedagogika, psihologija ipd. spodbujali glasnost govora tudi takrat, ko je prisotna bolečina oz. ko razgovor dodatno spodbuja bolečino).

Na vprašanje, zakaj ljudje včasih sami sebi in drugim otežujemo bolj jasno, odkrito in nedvoumno komunikacijo, nam odgovor ponudi Tomorijeva (prav tam, str. 63): "Razlogi za tako posredno sporočanje so bodisi v človeku samem in njegovih slabih izkušnjah z odkritim komuniciranjem bodisi v okolju, ki neposrednih sporočil ne sliši, ne sprejema, ne razume ali pa jih celo tako ali drugače omejuje in kaznuje." Tako se npr. pogosto povezuje preveč dominantno mamo, ki naj bi otroka "dušila", z raznimi otrokovimi težavami z dihanjem, astmo ipd. ali z anoreksijo izraženo odklanjanje lastne ženskosti in poudarjanje otroške neobglenosti ali bolečine v križu z neučinkovitim postavljanjem zase, pretiranim podrejanjem in uklanjanju nadrejenim ipd. Nekatere govorice simptomov pa so, kot opozarjajo klinični psihologi in psihiatri (Tomori, 1986), manj razumljive, prikrita, celo paradoksalna in nelogična. Vsaj tistim, ki na simptomatiko gledajo "od zunaj". Simptom je (Cohran in Cohran, 2015) namreč vedno (psiho)logičen in ima neko z osebo

in njeno zgodovino ter njenimi izkušnjami, njenimi povezavami s stresom povezano logiko.

SKLEPI

Poznavanje znakov nebesedne komunikacije omogoča socialnemu pedagogu ali drugemu strokovnjaku enostavnejše postavljanje hipotez o ljudeh, s katerimi je v strokovnem odnosu, o stiskah, situacijah, v katerih so se znašli, o njihovem počutju, mišljenju, prepričanjih, odnosih, delovanju ipd. Te hipoteze lahko uporablja pri pomoči sogovornikom, pri ozaveščanju tako njihovega aktualnega izražanja kot neskladnosti besednega in nebesednega komuniciranja, kar lahko vodi do bolj ozaveščenega in v končni fazi tudi bolj konstruktivnega, funkcionalnega delovanja.

Po drugi strani ozaveščanje ter načrtno delovanje lastne nebesedne komunikacije socialnemu pedagogu omogoča enostavnejše vzpostavljanje odnosa s svojimi strankami in tudi bolj ciljno delovanje pri strokovnem delu. Pri tem je pomembno zavedanje, da nekaterih nebesednih sporočil ne bo mogel nadzorovati (ali pa jih bo le stežka). Vendar so prav odprtost, razvidnost in dopuščanje pristnosti v odnosih (torej tudi nebesedno sporočanje nestrinjaja, nelagodja, neprijetnih čustev ipd.) temeljne prvine socialnopedagoškega odnosa – še posebej, če so ustrezno podkrepjene s kongruentno besedno komunikacijo.

Nasprotno pa je za nekatere vidike nebesedne komunikacije dobro, da jih ima socialni pedagog pod kontrolo in jih zavestno prilagaja potrebam sogovornika. Takšni so zlasti osebni prostor (v ospredje naj postavi sogovornikove potrebe, povezane z osebnim prostorom, pred svoje), prostor, v katerem poteka srečanje, in njegova oprema (lahko bi rekli, da je v tem primeru najpomembnejše, da se sogovornik dobro počuti) ter dotiki (strokovnjak naj bi bil pri tem zelo previden in naj bi upošteval tudi naravo težav klienta, saj so dotiki za nekatere lahko ogrožajoči, za druge pa pomirjujoči).

Z uravnavanjem in usmerjenim delovanjem s svojimi nebesednimi sporočili, z njihovo kongruentnostjo s povedanim na eni

strani ter s prepoznavanjem nebesednih sporočil sogovornika lahko torej socialni pedagog bolj ozaveščeno in s tem bolj ciljno skrbi za boljši odnos s sogovornikom ter ga v dialogu enostavneje usmerja na poti v bolj konstruktivno soočanje z različnimi življenjskimi izzivi.

LITERATURA:

- Adams, R. B. in Nelson A. J. (2016). Eye Behavior and Gaze. V D. Matsumoto, H. C. Hwang in M. G. Frank (ur.), *APA Handbook of Nonverbal Communication* (str. 335–362). Washington, DC: American Psychological Association.
- Argyle, M. (1994). *The Psychology of Interpersonal Behaviour*, 5. izdaja. London: Penguin Books, Ltd.
- Argyle, M. (2007a). *Bodily communication*. London: Routledge.
- Argyle, M. (2007b). *Social interaction*. New York: Routledge.
- Bach, S. in Grant, A. (2009). *Communication and Interpersonal Skills for Nurses*. Exeter: Learning Matters Ltd.
- Baltimore, W. J. in Atcherson, S. R. (2020). Helping Our Clients Parse Speech Through Masks During COVID-19. *ASHA Leader*, 25(5), 34–35.
- Bara, B. G., Bucciarelli, M. in Geminiani, G. C. (2000). Development and decay of extra-linguistic communication. *Brain and Cognition*, 43(1-3), 21–27.
- Cartmill, E. A. in Goldin-Meadow, S. (2016). Gesture. V D. Matsumoto, H. C. Hwang in M. G. Frank (ur.), *APA Handbook of Nonverbal Communication* (str. 307–334). Washington, DC: American Psychological Association.
- Cochran, J. L. in Cochran, N. H. (2015). *The Heart of Counseling. Counseling Skills Through Therapeutic Relationships*. 2. izdaja. New York: Routledge.
- Denault, V. in Patterson, M. L. (2021). Justice and Nonverbal Communication in a Post-pandemic World: An Evidence-Based Commentary and Cautionary Statement for Lawyers and Judges. *Journal of Nonverbal Behavior*, 45(1), 1–10.
- DeVito, J. A. (2013). *Interpersonal communication*. 13. izdaja. New Jersey: Pearson Education, Inc.

- Dibiase, R., in Gunnoe, J. (2004). Gender and culture differences in touching behaviour. *Journal of Social Psychology*, 144(1), 49–62.
- Dimbleby, R. in Burton, G. (2007). *More than words – an introduction to communication* 4th ed. New York: Routledge.
- Dražović, M. (1986). Sporočanje o stiski odraščanja prek telesnih simptomov. *Pedopsihiatrija* 7, 83–87.
- Fernandez-Dols, J. M. (2013). Nonverbal communication: origins, adaptation, and functionality. V J. A. Hall in M. L. Knapp (ur.), *Nonverbal Communication* (str. 69–92). Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH.
- Finnegan, T. (2021). How Efficient Is Virtual Claims Resolution? *Engineering News-Record*, 286(3), 38.
- Frank, M. G. (2016). *Understanding Nonverbal Communication*. Chantilly: The Teaching Company.
- Frank, M. G. in Svetieva, E. (2013). The role of nonverbal communication in detecting and telling lies. V J. A. Hall in M. L. Knapp (ur.), *Nonverbal Communication* (str. 471–511). Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH.
- Givens, D. B. (2016). Nonverbal Neurology: How the Brain Encodes and Decodes Wordless Signs, Signals, and Cues. V A. Kostić in D. Chadee (ur.), *The Social Psychology of Nonverbal Communication* (str. 9–30). Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Gordon, R. A., Druckman, D., Rozelle, R. M. in Baxter, J. C. (2006). Non-verbal behaviour as communication: Approaches, issues and research. V O. Hargie (ur.), *A Handbook of communication skills*. 3. izdaja (str. 73–119). London and New York: Routledge.
- Hargie, O. (2011). *Skilled Interpersonal Communication*. Research, Theory and Practice. 5. izdaja. London and New York: Routledge.
- Hargie, O. in Marshall, P. (1991). Interpersonal communication: a theoretical framework. V O. Hargie (ur.), *A Handbook of communication skills*. London: Routledge.
- Hartley, P. (2001). *Interpersonal Communication*. London and New York: Routledge.
- Haseeb, M. A. in Bashir, T. (2020). Challenges faced by physicians and patients to provide adequate healthcare to patients, particularly the migrant population. *Middle East Journal of Family Medicine*. 18(12), 264–266.

- Hayes, N. in Orrell, S. (1998). *Psihologija*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Heisenberg, G., Ketter, M., Heller, K. in Erkelenz, M. (2016). Evaluation of the accuracy of human interpretation of nonverbal-emotional expressive behavior. *NeuroPsychoEconomics Conference Proceedings*.
- Heller, R. (1998). *Communicate clearly*. London: Dorling Kindersley Limited.
- Hwang, H. C. in Matsumoto D. (2016). Facial Expressions. V D. Matsumoto, H. C. Hwang, in M. G. Frank (ur.), *APA Handbook of Nonverbal Communication* (257–288). Washington, DC: American Psychological Association.
- Keating, C. F. (2016). The Life and Times of Nonverbal Communication. Theory and Research: Past, Present, Future. V D. Matsumoto, H. C. Hwang in M. G. Frank (ur.), *APA Handbook of Nonverbal Communication* (str. 17–43). Washington, DC: American Psychological Association.
- Kostić, A. in Chadee D. (2015). Emotional Recognition, Fear, and Nonverbal Behavior. V A. Kostić in D. Chadee (ur.), *The Social Psychology of Nonverbal Communication* (str.134–152). Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Kotlyar, I. in Ariely, D. (2013). The effect of nonverbal cues on relationship formation. *Computers in Human Behavior*, 29(3), 544–551.
- Lawrence, K., Hanley, K., Adams, J., Sartori, D. J, Greene, R. in Zabar, S. (2020). Building Telemedicine Capacity for Trainees During the Novel Coronavirus Outbreak: a Case Study and Lessons Learned. *Journal of General Internal Medicine*, 35(9), 2675–2679.
- Mandić, T. (1998). *Komunikologija: psihologija komunikacije*. Ljubljana: Glotta Nova.
- Matsumoto, D., Frank, M. G. in Hwang, H. S. (2013). Introduction to the World of Nonverbal Behavior. V David R. Matsumoto, Mark G. Frank in Hyi Sung Hwang (ur.), *Nonverbal communication : science and applications* (str. 3–14). Thousand Oaks: SAGE Publications Ltd.
- Mihelčič, M. (1986). Neverbalna komunikacija. *Pedopsihiatrija*, 7, 35–43.

- Nešić, M. in Nešić, V. (2015). Neuroscience of Nonverbal Communication. V A. Kostić in D. Chadee (ur.), *The Social Psychology of Nonverbal Communication* (str. 31–65). Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Record, J. D., Ziegelstein, R. C., Christmas, C., Rand, C. S., Hanyok, L. A. in Nislow, C. (2021). Delivering Personalized Care at a Distance: How Telemedicine Can Foster Getting to Know the Patient as a Person. *Journal of Personalized Medicine*, 11(2), 137.
- Rot, N. (1982). *Znakovi i značenja*. Beograd: Nolit.
- Rot, N. (1987). *Socijalna interakcija I*. Beograd: Savez društava psihologa SR Srbije.
- Rozelle, M. R., Druckman, D. in Baxter, C. J. (1991). Nonverbal Communication. V O. Hargie, (ur.). *A Handbook of communication skills*. London: Routledge.
- Rutten-Saris, M. (1992). *Porajajoči se jezik telesa*. Assen: Van Gorcum & Comp. B. V.
- Solomon, D. H. in Theiss, J. A. (2013). *Interpersonal Communication: Putting Theory into Practice*. New York: Routledge.
- Stone, B. A., Markham, R. in Wilhelm K. (2013). When Words Are Not Enough: A Validated Nonverbal Vocabulary of Feelings (Pictured Feelings Instrument). *Australian Psychologist*, 48 (5), 311–320.
- Tomori, M. (1986). Vpliv komunikacijskih značilnosti mladostnika na razvoj duševnih motenj, *Pedopsihiatrija*, 7, 57–65.
- Tomori, M. (1990). *Psihologija telesa*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Vec, T. (2005). *Komunikacija – umevanje sporazuma*. Ljubljana: Svetovalni center za otroke, mladostnike in starše.
- Westbrook, T. P. (2014). Global Contexts for Learning: Exploring the Relationship Between Low-Context Online Learning and High-Context Learners. *Christian Higher Education*, 13(4), 281–294.
- Wilmot, W. W. (1995). *Relational communication*. New York: McGraw-Hill, Inc.

ANALIZA MEDIJSKIH POROČANJ O DOGAJANJIH V ZAPORIH V ČASU PANDEMIJE COVIDA-19

61

ANALYSIS OF MEDIA REPORTS ON EVENTS IN
PRISONS DURING THE COVID-19 PANDEMIC

Tjaša Kovač, *univ. dipl. soc. ped.*
tjasa.kovac6@guest.arnes.si

POVZETEK

V članku skozi unikatno situacijo pandemije covid-19 ugotavljam, kaj in na kakšen način mediji poročajo o zaporih in zapornikih v času karantene. Uporabljena je bila kvalitativna metodologija, in sicer tematska analiza 117 člankov, pridobljenih s svetovnega spleta po principu "ključnih besed", z deduktivnim pristopom. Vzpostavljene so bile tri kategorije ter štirinajst pripadajočih kod, ki so zajemale: kakovost člankov po kriterijih novinarskega kodeksa, zaskrbljen prizvok člankov ter vprašanje človekovih in ustavnih pravic. Izsledki kažejo, da so tako slovenski kot tuji mediji o dogajanjih v zaporih večinoma poročali objektivno in kakovostno. Izkazalo se je, da mediji velikokrat izražajo tudi kritičnost do sistema ali dejanj vladajočih ter večkrat poročajo zaskrbljeno glede dobrobiti zapornikov kot glede javnosti ali zaposlenih v zaporih.

Prav tako so bili mnenja, da so človekove in ustavne pravice v zaporih grobo kršene, ter so o tem poročali dnevno.

KLJUČNE BESEDE: *mediji, medijsko poročanje, zapori, zaporski sistem, covid-19, pandemija.*

ABSTRACT

In the article, through the unique situation with the Covid-19 pandemic, I discover what and in what way the media reports on prisons and inmates during quarantine. A qualitative methodology was used with a thematic analysis of 117 articles obtained from online sources by the principle of "keywords" and a deductive approach. Three categories were established, and thirteen associated codes covering the quality of articles according to the criteria of the journalism profession's code of ethics, the anxious or worried tone of the articles, and the issue of human and constitutional rights. The results show that Slovenian and foreign media outlets predominantly published quality articles and reported on the events objectively. It turned out that the media also often expressed criticism of the system or the actions of the government, and their reports were more concerned about the well-being of prisoners than they were about the health of the public or prison staff. They also agreed that human and constitutional rights in prisons were grossly violated and reported about that daily.

KEY WORDS: *media, media reporting, prisons, prison system, Covid-19, pandemic.*

UVOD

Mediji so postali glavni vir informacij o dogajanju okoli nas, prav tako pa imajo ključno vlogo pri oblikovanju naše predstave o posameznih družbenih pojavih (Bučar Ručman, 2011). Pri tem predstavljajo prostor, v katerem se učinkovito upravlja s strahovi in skrbmi, saj zmorejo na hiter in enostaven način z enostransko komunikacijo

doseči (zaskrbljene) množice, obenem pa so tržno usmerjeni in s tem zmožni živeti v kapitalistično usmerjenih družbah (Cheliotis, 2010).

Mediji (in ne kriminaliteta sama po sebi) so tisti, ki proizvedejo strah pred kriminaliteto (Davies, 2011, v Tadič, 2016). Teme, ki jim mediji posvečajo največ pozornosti, bodo v javnosti zaznane kot najpomembnejše (McCombs, 2004, v Bučar Ručman, 2011), enako pa velja tudi za medijsko poročanje o kriminaliteti in za zaznavo pomembnosti odklonskih dejanj v javnosti (Bučar Ručman, 2011). Graef (1992, v Petrovec, 2003) piše, da v nekaterih časopisih delež poročanja o specifičnem nasilju zavzema tudi 50 odstotkov, medtem ko je dejanska struktura nasilja le 6-odstotna. Ta senzacionalistični prijem pri obravnavanju kriminalitete je vzrok, da se v naši predstavi izoblikuje podoba, da je nasilja desetkrat več, kakor ga je po statističnih podatkih. Dosedanje raziskave o medijski reprezentaciji kriminalitete (Bučar Ručman, 2011; Luthar idr., 2006; Bučar Ručman in Meško, 2006; Petrovec, 2003; Jezernik, 2002) so med drugim pokazale, da se mediji pri poročanju o kriminaliteti osredotočajo na skrajne primere kaznivih dejanj, na nasilje, kriminaliteto, povezano z drogami, kriminaliteto v tujini, ki nima neposrednega vpliva na družbene razmere pri nas, da spodbujajo nestrpnost in oblikujejo predsodke, izražajo nezadovoljstvo z delom policije ter o kriminaliteti poročajo dogodkovno in ne problemsko (Bernik, Merc, Tadič in Železnik, 2016). V nadaljevanju povežem medijsko poročanje s pandemijo covid-19.

World Health Organization ali Svetovna zdravstvena organizacija (v nadaljevanju SZO) je virus, ki ga poznamo po imenu covid-19, 30. januarja 2020 označila za javno zdravstveno grožnjo, ki zahteva pozornost celega sveta, potem pa je po hitrem širjenju in ogromnem porastu tako zbolelih kot umrlih za covidom-19 11. marca 2020 razglasila pandemijo (World Health Organization, 2020). Termin pandemija označuje bolezen, ki najprej izbruhne na širšem geografskem območju (epidemija) in se nato razširi globalno (zajame več kot tri države) (Grennan, 2009). Avtorji F. Caputo idr. (2020) covid-19 opisujejo kot zelo nalezljiv virus, ki v najpogostejših primerih prizadene dihala in povzroči pljučnico, ki je lahko usodna, še posebej za bolj ranljive skupine ljudi. Kot velik poudarek pri

nadzorovanju virusa avtorji navajajo varno razdaljo med ljudmi in uporabo ustrezne zaščitne opreme.

Slovenska tiskovna agencija (Slovenska tiskovna agencija, 2020) je o prvem primeru okužbe s covidom-19 v Sloveniji poročala 4. marca 2020. Devet dni kasneje je vlada razglasila epidemijo, za kar je bila podlaga tudi strokovno mnenje Nacionalnega inštituta za javno zdravje. Ukrepi za zaježitev okužb so predvidevali ustavitev javnega življenja, kar je za seboj potegnilo zaprtje izobraževalnih ustanov, vseh vrst prometa (razen osebnih vozil) ter gostinskih in drugih turističnih ter zabaviščnih obratov. V času, ko smo bili soočeni z realnostjo novega tempa življenja, so nam okno v svet predstavljali mediji, ki so ažurno in zagnano poročali o vseh spremembah glede covida-19. In medtem ko je bil svet v karanteni, so se razmere v nekaterih ustanovah zaradi pandemije zaostriale. Med njimi so bili zapori, ki so postali jedro razprav tako v Sloveniji kot na tujem.

NAMEN RAZISKAVE

Raziskovalni problem se je pojavil marca 2020, ko je SZO razglasila pandemijo virusa covida-19 in smo bili primorani soočiti se z državnimi ukrepi za zaježitev okužbe. Ker smo prebivalci Republike Slovenije (ter mnogih drugih držav) stopili v karanteno, so bili mediji in ostali komunikacijski kanali naš edini stik s preostalim svetom. Mediji so imeli vlogo ozaveščanja in obveščanja. Raziskovanje in pridobivanje podatkov se je začelo s prvim tednom v karanteni in je imelo za namen ugotoviti, kaj in na kakšen način mediji poročajo o zaporih in zapornikih v času pandemije covida-19 po svetu.

METODOLOGIJA

V raziskavi je uporabljena kvalitativna metodologija, in sicer tematska analiza 117 člankov, pridobljenih s svetovnega spleta, na temo poročanja medijev o dogajanjih v zaporih v času pandemije covida-19. Boyatzis (1998, v Braun in Clarke, 2006) govori o

tematski analizi kot o metodi za identifikacijo, analizo in poročanje o vzorcih (temah) znotraj pridobljenih podatkov. Pravi, da gre za organizacijo nabora podatkov in opisovanje (bogatih) podrobnosti teh podatkov, pogosto pa gre tudi dlje od tega in razlaga različne vidike raziskovane teme.

POSTOPEK PRIDOBIVANJA PODATKOV

Podatke sem pridobivala med 22. 3. 2020 in 19. 4. 2020, vsega skupaj pet tednov. Članki, zajeti v analizo, so bili objavljeni med 11. 2. 2020 in 16. 4. 2020. Začela sem v času uvedbe karantene in zaključila, ko je ta uvedba še vedno veljala, vendar sem s pridobljenimi podatki zadostila potrebam raziskave. Pred začetkom pridobivanja sem si zastavila protokol zbiranja podatkov, ki me je usmerjal med raziskavo. Pregled člankov je potekal enkrat tedensko na svetovnem spletu, kjer sem pregledovala medijske portale po principu "ključnih besed". V pregled sem zajela območje Slovenije, Hrvaške in delov sveta, kjer govorijo angleško. Slovenske medije sem izbrala po namenskem vzorcu z željo, da pokrijem čim več bralcev in ideoloških usmeritev. Tuje medije sem izbrala po pregledovanju spletnih strani, želela pa sem zajeti vsestranskost in medije z različnih koncev sveta, pri čemer dejstvo, da medij objavlja samo na spletu in ne v tiskani obliki, ni bilo pomembno. Enega od medijev (*The Washington Post*) sem dodala v protokol ob drugem pregledovanju (29. 3. 2020), ker sem med pregledovanjem spleta velikokrat naletela nanj. Pri enem od medijev (*The Australian*) pa sem ob pridobivanju podatkov naletela na velik bazen informacij, vendar so bile te dostopne le kratek čas, tako da sem ob analizi trčila ob strani, ki niso več obstajale, ter tako medij izločila iz kasnejše obdelave podatkov. Na Hrvaškem sem izbrala nacionalni medij. Prikaz izbranih medijev sledi v **PREGLEDNICI 1**.

Ključne besede, ki so vodile raziskavo pri pregledovanju slovenskih medijev, so bile: *koronavirus*, *covid-19*, *zapor*, *zapornik*, *obsojenec*, *jetnik*, *kaznjeneec*. Pri drugem pregledovanju sem dodala še besedi *okužba* in *virus*, saj so mediji začeli namesto imena dotičnega virusa uporabljati samo nadpomenki zanj. Ker sem ti dve besedi dodala v slovenski nabor, sem ju dodala tudi v nabor angleških in hrvaških

ključnih besed. Ključne besede za pregledovanje tujih medijev so tako bile: *coronavirus, Covid-19, prison, prisoner, incarceration, convict, the criminal, inmate, infection in virus*. Ključne besede za pregledovanje hrvaškega portala pa so bile: *corona virus, Covid-19, zatvor, zatvorenik, osude, prijestupnik, virus in infekcija*. V fazi obdelovanja podatkov sem na tujih spletnih mestih velikokrat naletela tudi na besedni zvezi *jail/s* in pa *offender/s*, vendar sem to odkrila prepozno, zato ju v pridobivanje podatkov nisem uspela vključiti.

PREGLEDNICA 1: Prikaz izbranih medijev

	24ur, Nova24TV, Demokracija, Delo, Reporter, RTVSLO, Dnevnik, Mladina
SLOVENSKI MEDIJI	
HRVAŠKI MEDIJ	HRT
AMERIŠKI MEDIJI	NY Magazine, The Washington Post, CNN
ANGLEŠKI MEDIJI	The Guardian, BBC
KANADSKI MEDIJ	CBC
NOVOZELANDSKI MEDIJ	NZ Herald
SKUPAJ = šest različnih delov sveta	SKUPAJ = šestnajst medijev (16)

Pri pridobivanju podatkov sem pustila odprte možnosti tudi za druge kanale (npr. socialna omrežja), vendar do tega ni prišlo. Na začetku pridobivanja podatkov mi je tri prispevke, ki sem jih prav tako vključila v analizo, posredovala mentorica dr. Darja Tadič. Dva prispevka so mi posredovale kolegice z magistrskega študija socialne pedagogike, pri čemer je bil eden na medijskem portalu, ki sem ga že v začetku vključila v analizo, eden pa na portalu spletnega mesta Mladina, ki ni vključen v prvotni protokol, vendar sem članek uporabila v analizi. Pri prvem pridobivanju podatkov sem zajela tudi vse dotlej objavljene prispevke na temo poročanja o zaporskem dogajanju v času širjenja covid-19. Poleg pisnih prispevkov (člankov) sem v spletnih medijih spremljala tudi video in avdioposnetke. Prikaz prispevkov glede na medij in tip medija sledi v **PREGLEDNICI 2**.

PREGLEDNICA 2: Prikaz prispevkov glede na medij in tip medija

	ČLANEK	VIDEO	AVDIO	SKUPAJ
24UR	2	4	/	6
NOVA 24TV	2	/	/	2
DEMOKRACIJA	1	/	/	1
DELO	/	/	/	/
REPORTER	/	/	/	/
RTVSLO	3	1	/	4
DNEVNIK	6	1	/	7
MLADINA	1	/	/	1
HRT	7	/	/	7
NY MAGAZINE	3	/	/	3
THE WASHINGTON POST	5	/	/	5
CNN	10	1	1 (podcast)	12
THE GUARDIAN	24	/	/	24
BBC	7	/	/	7
CBC	30	1	2	33
NZ HERALD	5	/	/	5
SKUPAJ	106	8	3	117

POSTOPEK OBDELAVE PODATKOV

V prvi fazi obdelave podatkov sem le-te uredila po medijih, izbrisala članke, ki so se ponavljali, ter članke (oziroma njihove spletne povezave) uredila po datumih. V drugi fazi sem članke "preletela" ter se z njimi seznanila. Nekatere članke sem izločila, ker so bili neprimerni za nadaljnjo analizo (npr. niso govorili o zaporu, članek ni več obstajal, stran je zahtevala plačilo naročnine ...). Na koncu je ostalo 117 spletnih povezav do gradiva na temo zaporov v času covid-19. Nadalje sem vzpostavila 3 nadredne teme oziroma kategorije, preko katerih sem kasneje analizirala gradivo. Uporabljen je bil deduktivni pristop, saj je bil seznam kategorij in pripadajočih kod pripravljen pred začetkom analize, nato pa se je v postopku obdelave podatkov preverjala njihova prisotnost v pridobljenih

člankih. Za namen raziskave sem si v programu Excel sestavila preglednico, kjer sem označevala prisotnost določene kode v člankih nekega medija. Vsak članek sem analizirala z vidika vseh štirinajstih kod. Kategorije in kode med seboj niso bile izključujoče, kar pomeni da je en članek lahko pripadal bodisi vsem trem kategorijam in/ali kodam bodisi nobeni. Pri obdelavi podatkov pa se prav tako nisem osredotočala na to, da moram vsakemu članku pripisati najmanj eno kodo, kar je rezultiralo v tem, da nekateri članki nimajo nobene kode.

PRIKAZ KATEGORIJ

Prva kategorija je *kakovost člankov*, skozi katero sem želela preveriti verodostojnost podatkov, ki jih mediji izdajajo javnosti. Pri tej kategoriji sem vzpostavila osem kod.

Prva kategorija je *kakovost člankov*, skozi katero sem želela preveriti verodostojnost podatkov, ki jih mediji izdajajo javnosti. Pri tej kategoriji sem vzpostavila osem kod.

I. Nепreverjeni podatki, torej "laični", neresnični podatki, podatki, pridobljeni iz neuradnih virov, podatki, pridobljeni preko nedovoljenih načinov pridobivanja podatkov.

Novinarje k preverjanju pridobljenih podatkov zavezuje novinarski kodeks (v nadaljevanju NK), ki narekuje, da mora novinar preveriti točnost zbranih informacij, svoje napake – četudi nenamerne – pa mora priznati in popraviti. Če tega ne stori, lahko novinarsko častno sodišče (v nadaljevanju NČR) presodi, da je novinar kršil kodeks. Prav tako mora novinar, če in ko objavlja nepotrjene informacije, govornice ali ugibanja, na to opozoriti bralce ter ne sme uporabljati nedovoljenih načinov zbiranja podatkov (Društvo novinarjev Slovenije, b. d.).

II. Podatki, predstavljeni kratko in skopo, brez potrebnih pomembnih informacij za razumevanje konteksta, s slovničnimi napakami, napisani »na hitro« ...

NK (Društvo novinarjev Slovenije, b. d.) na tem mestu zapoveduje, da novinar ne sme zamolčati informacij, ključnih za razumevanje obravnavane teme.

III. Vir informacij v članku je podkrepljen s strokovno utemeljivjo (navajanjem strokovnjakov z določenega področja) ali z informacijami uradnih agencij, uradnikov, tiskovnih predstavnikov ali drugih medijev. Vir informacij je lahko tudi osebna pripoved, izpoved, pričevanje, vendar mora biti to navedeno. Koda velja tudi pri člankih, kjer je uporabljenih več različnih virov, saj to podkrepi verodostojnost zapisa.

Po NK (Društvo novinarjev Slovenije, b. d.) mora novinar, kadar je le mogoče, navesti vir informacije.

IV. Senzacionalnost (škandaloznost) zapisanih podatkov, napihovanje podatkov z namenom pridobivanja večjega števila bralcev ali doseganja večjega števila "klikov", podžiganje javnosti ...

V. Podatki so predstavljeni čustveno, subjektivno, predstavljajo mnenje in stališča pisca ali medijske hiše, ki jo predstavlja. NK navaja (prav tam), da je novinar dolžan ločiti informacijo od komentarja. Razlika med poročilom o dejstvih in komentarjem mora biti dovolj razvidna, da lahko naslovnik sporočila loči med dejstvi in stališči novinarja.

VI. Podatki so predstavljeni z objektivnimi dejstvi.

VII. Etične dileme (razkrivanje identitete mladoletnikov, žrtev spolnih zlorab, zapornikov ...)

O etičnih dilemah se NK (Društvo novinarjev Slovenije, b. d.) opredeljuje v sedmih členih, in sicer govori o spoštovanju pravic posameznika in poudarja pazljivost pri razkrivanju posameznikove zasebnosti javnosti. Novinar mora upoštevati dejstvo, da nihče ni kriv, dokler ni pravnomočno obsojen, ter zavzeti izredno občutljiv pristop pri poročanju o mladoletnikih ali otrocih. Pri poročanju glede socialnega ali drugega položaja (prepričanja) posameznika (kot so narodnost, rasa, spol, starost, versko prepričanje, invalidnost ...) mora zavzeti nevtralnno stališče ter ne sme spodbujati ali širiti sovražnega govora.

VIII. Kritičnost (do zaporskega sistema, do vladnih ukrepov, do uresničevanja teh ukrepov, do stanja v zaporih ...)

Druga kategorija predstavlja *zaskrbljen prizvok člankov*, kjer sem želela preveriti, kako in v kolikšni meri mediji izražajo zaskrbljenost

za zaposlene v zaporih, za zapornike ter za zunanjo javnost v času pandemije covid-19. Vzpostavila sem tri kode.

IX. Kaže se zaskrbljenost za zaposlene v zaporskem sistemu (pomanjkanje zaščitne opreme, podhranjenost kadra, delo v slabih in/ali nemogočih razmerah ...).

X. Kaže se zaskrbljenost za zunanjo javnost in dobrobit družbe (zaradi izpustitve zapornikov, zaradi inkubacijske dobe virusa v zaporih, kar z izpustitvijo zapornikov posledično pripomore k povečanju števila okuženih ljudi »zunaj« ...).

XI. Kaže se zaskrbljenost za zapornike (zaradi natrpanosti zaporov, nezmožnosti socialne distance, slabih higienskih in zdravstvenih razmer ...).

Tretja kategorija predstavlja *vprašanje človekovih in ustavnih pravic* v zaporih v času pandemije covid-19, kjer sem vzpostavila tri kode.

XII. humanitarnost in human odnos do zapornikov

XIII. vzpostavljane napadalnega diskurza in diskurza dvojnosti mi – oni

Medijske upodobitve zločincev se navadno osredotočajo na osebo kot na kriminalnega drugega, nekoga, ki nam ni enak, in njegovo medijsko ustvarjeno podobo ultimativnega "outsiderja" (Altheide in Coyle, 2006). Pajnik (2003) pravi, da je praksa izključevanja vidna prav iz razmišljanja v kategorijah dvojnosti (na primer dobro – slabo, normalno – nenormalno) ter da s tem diskurzom pripišemo pozitivne lastnosti "normalni" večini (torej zunanji populaciji, op. a) ter negativne lastnosti marginalizirani manjšini (v našem primeru zaporski populaciji, op. a).

XIV. kršenje človekovih in ustavnih pravic (izkoriščanje delovne sile, neprimerno zagotavljanje varnosti in higiene ob izrednih razmerah ...)

ANALIZA PODATKOV

Po določitvi kategorij sem gradivo vsebinsko analizirala. Braun in Clarke (2006) pravita, da tematska analiza vključuje iskanje

ponavljajočih se pomenov in vzorcev po naboru podatkov (v mojem primeru spletnih člankov). V skladu s ciljem raziskave, ki je bil ugotoviti, kaj in na kakšen način mediji poročajo o zaporih in zapor-nikih v času pandemije covid-19, sem vseh 117 spletnih povezav pregledala ter prebrala, preverila, če vsebujejo zgoraj omenjene kategorije in pripadajoče kode. Kode sem nato preštela ter jih uredila po preglednicah, da sem dobila vpogled v to, katera koda se pojavlja pri katerem mediju. Z branjem člankov sem si zapisovala tudi, na kaj se katera koda v določenem članku nanaša, da mi je bilo pozneje pridobljene kode enostavneje interpretirati. Sledi interpretacija pridobljenih izsledkov.

REZULTATI IN RAZPRAVA

INTERPRETACIJA PRVE KATEGORIJE

Spodaj je prikaz prve kategorije (kakovost člankov) in osem pripadajočih kod. V **PREGLEDNICI 3** je prikazano, katere kode sem prepoznala pri posameznem mediju ter pri koliko člankih nekega medija je bila koda zaznana.

Analiza 117 spletnih povezav je pri kategoriji kakovost člankov pokazala, da se največkrat pojavi šesta koda (*podatki so predstavljeni skozi objektivna dejstva*), ki je bila zaznana pri petintridesetih člankih. Ker temu sledi tretja koda, ki navaja, da so *viri informacij podkrepljeni ali s strokovno utemeljitvijo ali z osebnimi pričevanji*, menim, da so podatki, ki nam jih podajajo mediji, večinoma preverljivi, kakovostni ter verodostojni. Nekateri članki, ki sem jih uvrstila v šesto kodo, so bili "zgolj" objektivni, kar pomeni, da so navajali samo zadnje zbrane podatke o npr. številu obolelih v zaporih ali številu izpuščenih, medtem ko so drugi prepletali različne tipe informacij (uradne, neuradne, pričevanja očitvidcev, mnenja strokovnjakov ...). Poročanje medijev o dogajanjih v zaporih v času pandemije covid-19 se je večinoma izkazalo kot nepristransko, saj so širšo javnost informirali o preverljivih dejstvih.

Tretja najpogostejša koda po pojavljanju je *kritičnost*, skupno pa je bila zaznana pri devetnajstih člankih. Zaznana je bila kritičnost

PREGLEDNICA 3: Prikaz števila prepoznanih kod prve kategorije pri člankih določenega medija in skupna številka pojavljanja določene kode

KODA	I.*	II.*	III.*	IV.*	V.*	VI.*	VII.*	VIII.*
MEDIJ								
24UR	0	0	2	0	0	1	0	0
NOVA24TV	0	0	1	1	0	1	0	0
DEMOKRACIJA	0	1	0	0	0	1	0	0
RTVSLO	0	0	1	0	0	3	0	1
DNEVNIK	1	0	2	1	0	4	0	0
MLADINA	0	0	0	0	0	1	0	0
HRT	0	0	0	0	0	4	0	0
NY MAGAZINE	0	0	0	0	0	1	0	2
THE WASHINGTON POST	0	0	2	3	0	2	0	0
CNN	0	0	4	0	1	0	0	3
THE GUARDIAN	0	0	12	3	2	10	0	5
BBC	0	0	2	2	1	2	1	0
CBC	0	0	6	0	0	5	0	8
NZ HERALD	0	0	2	0	0	0	0	0
ŠTEVILO ČLANKOV Z DOLOČENO KODO	1	1	34	10	4	35	1	19
SKUPNO POJAVLJANJE KODE	1	1	10	5	3	12	1	5

I.* NEPREVERJENI PODATKI II.* KRATKI, SKOPI PODATKI III.* STROKOVNO UTEMELJENI PODATKI IV.* ŠKANDALOZNI PODATKI V.* SUBJEKTIVNI PODATKI VI.* OBJEKTIVNI PODATKI VII.* ETIČNE DILEME VIII.* KRITIČNOST

do različnih področij. NY Magazine je izražal kritičnost do trenutnega stanja v ameriških zaporih (še posebej se dotakne zapora Rikers v New Yorku, ki slovi po slabih razmerah). Kritiziran je bil tudi prepočasen in neustrezen odziv tako vlade in predsednika države kot guvernerja zvezne države New York (v nadaljevanju

NY), ki se je izgovarjal, da pomilostitev zapornikov ni v njegovi moči. Tudi CNN je kritiziral prepočasen zaporski in vladni sistem, kritike pa je bilo po drugi strani mogoče zaznati tudi zaradi odloka o izpustitvi zapornikov. The Guardian uporablja čustveno obarvane besede, kot so "izkoriščanje" (ang. "exploitation"), "zaporsko delo" (ang. "prison labour"), in izraze, kot so "katastrofalno" (ang. "catastrophic") in drugi, s katerimi želi poudariti resnost situacije. Kritično poročanje je zaznati tudi pri mediju CBC, ki ima od vseh izbranih medijev največji nabor spletnih povezav. Ovrednotijo dejstvo, da bo z izpustitvijo zapornikov v nekaterih primerih prišlo do izkoriščanja sistema s strani zapornikov, in so kritični do pomanjkljivosti, ki se kažejo pri nekaterih postopkih, ki jih je vlada uvedla za zaježitev širjenja virusa v zaporih.

Četrta največkrat prepoznana koda je bila *senzacionalnost* ali škandaloznost, sem pa sem uvrstila članke, ki so zaradi različnih motivov poročali škandalozno. Eden je bil želja po večji branosti, drugi pa podžiganje nastale situacije. Senzacionalnost sem zaznala pri petih medijih, dveh slovenskih in treh tujih, skupno pri desetih člankih. Od dveh člankov, pridobljenih od medija Nova24TV, je bil eden napisan izrazito senzacionalno (tako z izbiro besed, slik kot navajanjem dejstev). Naslov je bil označen s klicajem, v članku pa so bile uporabljene besede, kot so "grozeča nevarnost za Evropo", "val migrantov" in "teroristi". Članek je bil prav tako podkrepjen s slikami migrantov, islamske vojske in prizorov vojne ter je poleg že poznanih občutkov tesnobe ob pandemiji covid-19 vzbujal občutke nelagodja. M. Pajnik (2003) pravi, da mediji pogosto nastopajo kot generator sovražnega govora, vendar pa ne gre za to, da je "avtorstvo" sovražnega govora na strani novinarjev, temveč preprosto povzemajo (in s tem legitimirajo) ksenofobične izjave "ljudstva", predstavnikov države in strokovnjakov. V to kodo je bil uvrščen tudi medij Dnevnik zaradi naslova članka "Sum na koronavirus lahko osvobaja", iz istega razloga pa sem sem uvrstila tudi medije The Washington Post, BBC in The Guardian, ki so s senzacionalnimi naslovi želeli pridobiti branost in pozornost bralcev. Ob prebiranju člankov se je namreč izkazalo, da so senzacionalno napisani samo naslovi, ostala vsebina pa z izbiro nevtralnih besed ne podpihuje senzacionalnosti.

Peto koda, ki govori o *subjektivnem in čustveno obarvanem pisanju*, sem zaznala pri treh medijih in štirih člankih, kar govori v prid temu, da so podatki kakovostni in objektivni. Kodo sem uporabila, kadar se mi je zazdelo, da v članku prevladujejo čustva (četudi je bil čustveno obarvan samo naslov), in se zato pojavlja v člankih, ki imajo za svoj vir na primer zapornike, izpuščene zapornike ali njihove svojce, ki pozivajo k izpustitvi. Članki s to kodo apelirajo na čustveno plat javnosti in naslavljajo pravilna (morda tudi težka) družbena vprašanja, ki si jih marsikdo ne upa postaviti oziroma pristojni nanje nimajo odgovora. V to kodo sem zaradi že zgoraj opisanih emocionalnih terminov uvrstila tudi The Guardian.

Zadnje tri kode so bile zaznane samo enkrat, pri vsakem mediju po en članek. To so bile kode *nepreverjeni podatki* in *kratki, skopi podatki* ter koda *etične dileme*. Dnevnik sem v prvo kodo uvrstila zato, ker v nekaterih člankih ni jasno, kaj so neuradni in kaj uradni viri. Druga koda je bila zaznana pri edinem članku portala Demokracija, v katerem govori o uporih v zaporu v Italiji zaradi pandemije covida-19. V kodo je bil članek uvrščen samo zato, ker je izredno kratek in daje občutek, da je bil spisan pod pritiskom, poda pa kar nekaj uradnih informacij o poteku upora. Pri enem od člankov medija BBC pa sem zaznala moralno sporno poročanje, ker so razkrili identiteto umrlega zapornika zaradi covida-19, etično izredno sporno pa je bilo tudi to, da so navedli njegov zločin.

INTERPRETACIJA DRUGE KATEGORIJE

V PREGLEDNICI 4 je prikaz kod druge kategorije (zaskrbljen prizvok člankov) po medijih, katere kode sem prepoznala pri posameznem mediju ter pri koliko člankih je bila neka koda zaznana.

V drugi kategoriji je bila največkrat zaznana koda *zaskrbljenost za zapornike* in njihovo dobrobit v času pandemije covida-19, in sicer pri dvainštiridesetih člankih. Od štirinajstih medijev jih je trinajst zaskrbljeno poročalo o razmerah znotraj zaporov. Edini medij, ki tega ni izrazil, je Nova24TV. Vseeno je potrebno te izsledke vzeti z rezervo. Sledi obrazložitev.

Med analizo podatkov se je zdelo, da se mediji in zato javnost s skrbjo za zapornike ukvarjajo predvsem zaradi ukrepov, ki so

PREGLEDNICA 4: Prikaz števila prepoznanih kod druge kategorije pri člankih določenega medija in skupna številka pojavljanja določene kode

KODA MEDIJ	IX.*	X.*	XI.*
24UR	0	0	2
NOVA24TV	0	0	1
DEMOKRACIJA	0	1	0
RTVSLO	0	0	1
DNEVNIK	1	0	2
MLADINA	0	0	0
HRT	0	0	0
NY MAGAZINE	0	0	0
THE WASHINGTON POST	0	0	2
CNN	0	0	4
THE GUARDIAN	0	0	12
BBC	0	0	2
CBC	0	0	6
NZ HERALD	0	0	2
ŠTEVILO ČLANKOV Z DOLOČENO KODO	1	1	34
SKUPNO POJAVLJANJE KODE	1	1	10
* IX. ZASKRBLJENOST ZA ZAPOSLENE * X. ZASKRBLJENOST ZA ZUNANJO JAVNOST * XI. ZASKRBLJENOST ZA ZAPORNIKE			

določali, da je potrebno nekatere zapornike izpustiti. Če se države za te ukrepe ne bi odločile, bi tudi dobrobit zapornikov manj razburjala javnost. Vseeno se je izkazalo, da se je kar nekaj medijev odločilo zadeve temeljito raziskati in o tem povprašalo strokovnjake na področju kriminologije, odvetnike, penologe, zaposlene v zaporih, in tako dalje.

Portal 24ur v intervjuju s penologoma Petrovcem in Čandrom izraža zaskrbljenost za zapornike ter pozdravlja ukrepe o zmanjšanju

števíla zapornikov. Zakon o prekinitvi kazni tako predvideva varnejše pogoje za zaprte osebe, ki bodo ostale v zaporu, saj je širjenje virusa v prostoru, kjer je veliko oseb, lahko hitro. RTVSLO predstavi prispevek, ki govori o tem, da zaporniki v zaporu Rikers kopljejo grobove za ljudi, ki so umrli za posledicami covid-19. Preminule pokopavajo na javnem pokopališču, pri čemer gre za vprašanje javne varnosti, saj je potrebno trupla "odstraniti", medtem ko je vprašanje varnosti zapornikov, ki to počnejo brez plačila, predstavljeno površno. Dnevnik navaja skrb za ranljive skupine v zaporu (starejše od 65 let, bolne ...) in matere zapornice ob soočanju z virusom. V enem od člankov govori o ukrepu o začasni prekinitvi kazni, kjer pa je bilo navedeno, da v ta ukrep niso všteti priporniki, kar sovпада tudi s trenutno pravosodno prakso, ki jo v svoji knjigi *Pravice v zaporu* (2017) opisujeta L. Cvikel in Ambrož (2017).

Hrvaški portal HRT je zaskrbljeno poročal o razmerah v zaporu v Iranu ter navajal humanitarne organizacije, ki tovrstne okoliščine obsojajo (Amnesty International idr.), zaskrbljenost pa je izrazil tudi pri omembi, da ima največji čikaški zapor kar 450 pozitivnih zapornikov na covid-19, kar je pospremil z besedami, da so zapori "resen opomnik", kako hitro se lahko stanje v zaporih poslabša. Navajajo, da potem ko se je v zaporu na Hrvaškem okužil varnostnik, skrbijo za zdravje obsojenih, kar prav tako spada v skrb za zapornike. Vsem zapornikom in zaposlenim so razdelili zloženko Psihologija strahu pred nalezljivimi boleznimi/koronavirusom, kar se mi zdi pozitiven in transparenten pristop k reševanju težav z duševnimi stiskami v času pandemije. Večina tujih medijev je vsaj z eno objavo opozorila na upore in izgrede v zaporih, ki so po svetu bolj ali manj odmevni, nasilni in tragični. Vseeno sem take objave uvrstila v kodo zaskrbljenost za zapornike, saj s poročanjem o tem širijo ozaveščenost o stanjih v zaporih.

NY Magazine se na več mestih dotakne problematike ogromne populacije v ameriških zaporih ter dejstva, da zaporski sistem pandemije ne bo dobro prenesel. To sovпада z zaskrbljenostjo za zapornike, še posebej v zaporih, ki so občutno prezasedeni (kot na primer Rikers v NY), kjer gre poleg smrtne ogroženosti zaradi virusa tudi za kršenje človekovih in ustavnih pravic. O tem, da so zapori "katastrofa, ki čaka, da se zgodi", govori tudi The Washington

Post, saj se zaporniki v takih razmerah ne morejo socialno distancirati, poročajo pa tudi o pomanjkanju razkužil za roke, mask ter drugih zaščitnih sredstev. K odzivu na pandemijo (in to čim hitrejšemu) pozivajo strokovnjaki, kritični pa so tudi do odziva vladnih uslužbencev, ki se vse prepočasi odločajo za ukrepe zaježitve v zaporih. Pandemija covid-19 povzroča tudi porast tesnobnih in anksioznih občutkov ter s tem povečuje tveganje za samomore in poskuse samomorov. Čeprav je ukrep zmanjševanja zaporske populacije nujen v teh razmerah, je zato na drugi strani potrebno čim manj ljudi poslati v zapore, kar pomeni, da moramo biti bolj tolerantni za manjše prekrške in nenasilna kazniva dejanja. To na tehtnico polaga videz ameriškega zaporskega sistema kot izredno kaznovalnega in pod vprašaj postavlja koncept ničelne tolerance in teorijo razbitega okna, ki pravi, da naj bi z bojem proti malim vsakdanjim prekrškom onemogočili velike kriminalne patologije (Wacquant, 2008).

V zvezi z zmanjšanjem zaporske populacije se je Ameriška zveza civilnih svoboščin (ACLU), ki brani pravice državljanov, dane z ustavo, odločila za tožbo proti Federalnemu biroju za zapore, ker je v mestu Oakdaleu v Louisiani zaradi covid-19 v zaporu umrlo pet oseb. Navajajo, da se ukrepi v zvezi z zmanjševanjem premikajo prepočasi, da bi še zagotovili varnost, tožbi pa se je pridružila tudi pisarna javnega zagovornika. CNN navaja pozive na predsednika države, naj priskrbi testiranje za vseh 2,2 milijona zapornikov v državi, v nekaterih člankih pa opozarjajo tudi na tiste, ki v zaporih čakajo na sojenje (torej so po zakonu nedolžni). "Ker se je v zaporu nemogoče socialno distancirati, bodo le-ti postali inkubatorji za virus in smrtne obsodbe za vse zapornike", navaja CNN, polemizira pa tudi dejstvo, da veliko zapornikov po izpustitvi nima kam iti ali pa jih je strah oditi.

BBC se po drugi strani zaskrbljeno sprašuje, kaj se bo zgodilo z zdravstvenim sistemom, če oboleli iz zapora le-tega preveč obremenijo, zaradi česar ukrepe o izpustitvi zapornikov utemljujejo s temi postavkami: "Potrebno je uravnotežiti zaščito življenj s potrebo po zaščiti javnosti". The Guardian poleg zgoraj omenjenih točk navaja tudi nekaj, kar Wacquant (2008) imenuje kriminalizacija revščine, in sicer govori o tem, da bi z lahkoto izpraznili zapore,

če bi izpustili tiste, ki so tam zaradi neplačil kazni oziroma nezmožnosti plačila varščine. Številke, ki jih portal še navaja, so, da bo covid-19 po mnenju strokovnjakov v zaporu moril s 60-odstotno smrtnostjo, zato vznikne skrb za starejše zapornike in tiste s prejšnjimi boleznimi. The Guardian svojo zaskrbljenost za zapornike prikaže tudi s slikovnim materialom, na sliki pa so zaporniki, ki so na okno zapora z belo barvo napisali "Na pomoč, tudi mi smo pomembni!" (oziroma angleško "Help, we matter!").

Da je dobrobit zapornikov na prvem mestu, omenjajo tudi različni advokati za človekove pravice in odvetniki obsojencev. Kanadski CBC navaja, da je v času covida-19 za zapornike, ki so uporabniki drog, začasno ustavljeno razpečevanje s čistimi iglami, ki so jim bile po nekem programu na voljo, kar to ranljivo skupino znotraj že tako odrinjene populacije porine še v slabši položaj. Novozelandski medij NZ Herald pa poroča o tem, da se zaporniki počutijo kot potrošni material, neobveščeno o stanju v zvezi s covidom-19 pa posledično povzročajo vedno večji strah in anksioznost med njimi.

Naslednja koda, ki se pojavi pri desetih medijih in štiridesetih člankih, je *zaskrbljenost za zunanjo javnost in dobrobit družbe*. V tem kontekstu se pri slovenskih medijih nekajkrat pojavi skrb za družbo ob poudarjanju skrbi za zapornike, na primer, da je potrebno virus v zaporu nujno omejiti tudi zaradi vprašanja javnega zdravja oz. "ker bi v primeru poznejšega sprejetja predloga zakona (o izpustitvi zapornikov) lahko nastale težko popravljive posledice za državo in državljane". Ta zaskrbljen prizvok za državljane je na primer pri portalu RTVSLO subtilen, medtem ko je pri nekaterih drugih medijih zelo izrazit. Časnik Nova24TV jasno izraža zaskrbljenost za Evropo, ker so severnoafriške države izpustile nekatere svoje zapornike, pomenljiv pa je tudi naslov časnika Dnevnik, ki pravi "Sum na koronavirus lahko osvobaja", pri čemer kasneje v vsebini članka navedejo, da nevarni in begosumni zaporniki niso izpuščeni.

Podobno prikrit zaskrbljen prizvok za "nas" in "našo pravičnost" se izraža tudi pri navajanju dejstva, da prekinitev kazni zapora ne bo všteta v zaporno kazen obsojenca, kar pomeni, da naj bi zaporniki v zaporu še vedno preživeli toliko časa, kot je bilo to sprva predvideno v njihovi kazni. Pojavljajo se tudi skrbi zaradi slabe pripravljenosti zaporskega sistema na covid-19, pri čemer bi družba

nosila posledice. "Če z ukrepi ne bomo zmogli zmanjšati tveganja za okužbo v zaporih, lahko to še dodatno obremeni že tako obremenjen zdravstveni sistem". Da mora biti to prednostna naloga javnega zdravstvenega sistema, govorijo tudi BBC, The Guardian in CBC, novozelandski portal NZ Herald pa poroča prav o zaporu v NY (Rikers) in pravi, da je le-ta lahko katastrofa za družbo, če postane epicenter pandemije covid-19.

Najmanjkrat, pri osmih medijih in šestindvajsetih člankih, je bilo zaznati *zaskrbljenost za zaposlene v zaporih*. 24ur poroča o strahu, ki je prisoten tako pri obsojencih kot pri pravosodnih policistih in zaposlenih, o tem pa je spregovoril tudi generalni direktor URSIKS. Direktor omeni tudi hudo pomanjkanje zaščitne opreme, zaradi česar so pazniki neprimerno zaščiteni, ter kadrovsko podhranjenost, ki pesti slovenski pravosodni sistem. Zaradi tega je "dan znotraj zapora dolg in pušča posledice". Na vprašanje, kako zagotavljajo varnost pravosodnim policistom in drugim zaposlenim, ki so vsakodnevno izpostavljeni stikom z obsojenci, so iz URSIKS pisno odgovorili, da so zaposleni "redno spodbujeni k samozaščitnemu ravnanju pri svojem delu in tudi v zasebnem življenju". Portal RTVSLO poroča o zaščitnem steklu za pravosodne policiste, ki bi omililo neposredno izpostavljenost okužbi, zaradi covid-19 pa so prilagodili tudi protokol privedbe priprtih oseb. O tem, da zaščitne opreme primanjkuje v vseh resorjih, govori tudi Dnevnik. "URSIKS išče različne možnosti, kako pridobiti zaščitno opremo, ker je nujno potrebna glede na specifiko zaporskega sistema. V navezi smo tudi s civilno zaščito," pojasnjujejo v vodstvu slovenskih zaporov. Večina zaskrbljenosti prihaja torej zaradi nezadostne zaščitne opreme in nepripravljenosti zaporskega sistema na take razmere. O tem, da bo izpustitev velikega števila zapornikov dodatno obremenila probacijske častnike, govori BBC, navaja pa tudi, da je zaradi pandemije covid-19 v angleških zaporih odsojnih kar 8.000 paznikov, kar pomeni eno četrtno vseh zaporskih delavcev, vse to pa predstavlja varnostne zadržke v zaporih na splošno. NZ Herald govori o tem, da kot dodatni varnostni ukrep ob prihodu novih zapornikov v objekt z masko zaščitijo prišleke, CBC pa omeni stavko paznikov, zaradi katere so morali v enem od zaporov prekiniti delovanje.

INTERPRETACIJA TRETJE KATEGORIJE

V PREGLEDNICI 5 je prikaz kod tretje kategorije (vprašanje človekovih in ustavnih pravic) po medijih, katere kode sem prepoznala pri posameznem mediju ter pri koliko člankih nekega medija je bila koda zaznana.

PREGLEDNICA 5: Prikaz števila prepoznanih kod tretje kategorije pri člankih določenega medija in skupna številka pojavljanja določene kode

KODA	XII.*	XIII.*	XIV.*
MEDIJ			
24UR	0	0	2
NOVA24TV	0	0	1
DEMOKRACIJA	0	1	0
RTVSLO	0	0	1
DNEVNIK	1	0	2
MLADINA	0	0	0
HRT	0	0	0
NY MAGAZINE	0	0	0
THE WASHINGTON POST	0	0	2
CNN	0	0	4
THE GUARDIAN	0	0	12
BBC	0	0	2
CBC	0	0	6
NZ HERALD	0	0	2
ŠTEVILO ČLANKOV Z DOLOČENO KODO	1	1	34
SKUPNO POJAVLJANJE KODE	1	1	10

XII.* HUMANITARNOST IN HUMAN ODNOS DO ZAPORNIKOV

XIII.* DISKURZ DVOJNOSTI »MI – ONI« XIV.* KRŠENJE ČLOVEKOVIH IN USTAVNIH PRAVIC

Najmanjkrat obravnavna koda je diskurz dvojnosti mi – oni pri enem od člankov medija Nova24TV. Članek navaja, da bodo izpuščeni zaporniki v državah severne Afrike sedaj prihiteli v Evropo, z izbiro besed in senzacionalnostjo pa črto, ki ločuje "nas" in "njih", nariše zelo ostro. Pravi: "Evropi grozi nov val migrantov, saj severnoafriške države po pozivu visoke komisarke za človekove pravice pri OZN Michelle Bachelet iz zaporov izpuščajo zapornike. Podobno odločitev je sprejel še francoski minister za pravosodje Michèle Beloube, ki namerava na prostost izpustiti 130 islamskih teroristov".

Naslednja koda, ki se v tej kategoriji pojavi šestkrat in pri trinajstih člankih, je *humanitarnost in human odnos do zapornikov*. V okviru te koda se največkrat pojavi vprašanje centrov za migrante ali pa prezasedenost zaporov. Ta koda največkrat sovпада s kodo o vprašanju človekovih pravic. Cvikel in Ambrož (2017) v svojem pregledu in ovrednotenju praks Evropskega sodišča za človekove pravice (v nadaljevanju ESČP) govorita o primerih, ko je ESČP obsojilo državo zaradi dejstva, da ima zapornik na voljo manj kot tri kvadratne metre osebne prostora, ker da je prezasedenost zapora včasih kršitev že sama po sebi.

Članki poleg krize s pandemijo covid-19 besedo namenijo tudi humanitarni krizi, ki bo doletela države, ki se ne bodo pravilno odzvale na trenutno situacijo. CBC navaja: "Če bomo zavzeli humanitaren pristop v odnosu do virusa, moramo zavzeti tudi humanitaren pristop do zapornikov". To kodo sem uporabila tudi, kadar je bilo v članku opisano, da so se v situacijo vpletle humanitarne organizacije (Amnesty International idr.), največkrat pa je članek s to kodo opisoval zaporske sisteme Južne Amerike (Brazilija, Kolumbija ...), Srednjega Vzhoda (Sirija, Katar ...) in severne Afrike (Egipt, Tunizija ...), kjer naj bi bile razmere v zaporih že tako grozljive, soočanje s pandemijo covid-19 pa je stvari samo še poslabšalo. The Guardian npr. poroča, da v Braziliji tretjina zaporov sploh nima na voljo zdravstvenega osebja in so zaporniki glede zdravljenja prepuščeni sami sebi. Kodo sem uporabila tudi, kadar je članek poročal o ranljivi populaciji znotraj zaporske skupnosti (NZ Herald na primer poroča o domorodnih prebivalcih Avstralije in Nove Zelandije, CBC pa o odvisnikih od drog v zaporih v

Kanadi, ki zaradi pandemije covid-19 nimajo več možnosti pridobiti čistih igel).

Zadnja in tudi največkrat zastopana koda v tej kategoriji je *kršenje človekovih in ustavnih pravic*, ki se pojavi pri dvainštiridesetih člankih. Pri tem se velikokrat poroča o izkoriščanju delovne sile za izdelovanje dobrin, potrebnih za boj proti covidu-19, kot so maske in razkužila za roke. Vlada Združenih držav Amerike (v nadaljevanju ZDA) se je ob pomanjkanju teh dobrin v družbi odločila, da uporabi delovno silo, ki je brezplačna in vedno na voljo (država ima okoli 2,2 milijona zapornikov, op. a), ter s tem priskoči na pomoč družbi. The Guardian to opisuje kot "zaporsko delo" (angl. "prison labour") in »"zkoriščanje ranljivih zapornikov" (angl. "vulnerable prisoners exploited"), pri čemer navaja, da zaporniki za tovrstno delo niso plačani (v ZDA kar nekaj zveznih držav uporablja zaporsko delovno silo, med njimi Teksas, ki ima tudi največjo zaporsko populacijo v državi, Kalifornija idr., op. a). Da se zaporsko populacijo izrablja tudi za pokop preminulih za covidom-19, pa piše RTVSLO.

V okviru kršenja človekovih pravic se pojavljajo tudi pozivi glede higienskih standardov, ki so v nekaterih zaporih slabi, ob dejstvu, da bi bilo potrebno to ob pandemiji covid-19 še poostriiti, pa je to izrazit varnostni prekršek, ki zapornike postavlja še v bolj ogrožajoč položaj. The Guardian poroča, da je higieno težko zagotavljati zaradi prezasedenosti zaporov, veliko zaporov pa ne dosega niti minimalnih higienskih standardov. Po poročanju Dnevnika je v zaporu v Iranu zaradi "strahu pred okužbo in zaradi pomanjkanja higienskih ukrepov za preprečevanje širjenja okužb" izbruhnil upor. Da so v zaporih "prezasedeni in nehigienični pogoji", pa poroča tudi The Washington Post, ki v izčrpnem članku s fotomaterialom prikazuje slabe razmere tudi v zaporih v Siriji, Latinski Ameriki in Srednjem Vzhodu. Da so zaporniki brez zaščite (tako v postopku premestitve kot v samih zaporih), poroča tudi NZ Herald, ki navaja, da nimajo dostopa ne do mask ne do razkužil za roke.

V boj za svoje svojce so stopili sorodniki zapornikov, ki po svetu opozarjajo na kršenje človekovih in ustavnih pravic, temu pa so se ponekod pridružili tudi odvetniki ali drugi pravni strokovnjaki (CBC). CBC poroča tudi o tem, da so v Egiptu pridržali borko za človekove pravice, ker je opozarjala na razmere v zaporu v času

pandemije covid-19, CNN pa poroča o tožbi ACLU proti Zveznemu uradu za zapore zaradi kršenje človekovih pravic, in sicer: "ACLU je v ponedeljek tožil Zvezni urad za zapore in trdi, da se prizadevanja za izpustitev zapornikov iz zapora v Oakdaleu v Louisiani, kjer je zaradi covid-19 umrlo pet moških, premikajo prepočasi". The Guardian omenja še, da zaporniki zaradi strahu pred karanteno niso iskreni glede svojih simptomov, 24ur pa poroča o slabih prostorskih pogojih v slovenskih zaporih, ki da vplivajo tako na zaposlene kot na zapornike.

O ustavnih kršitvah se poroča tudi zaradi prekinitve komunikacije odvetnik – zapornik (The Guardian), Nova24TV pa poroča o sledenju začasno izpuščenim zapornikom preko telefona. Medtem ko so obiski v zaporih prepovedani, so po poročanju RTVSLO zaporniki v dar dobili dodatne minute za pogovor s svojimi svojci preko telefona. Vprašanje ustavnosti se odpira tudi ob dejstvu, da prekinitev zaporne kazni zaradi covid-19 ne bo všteta v čas prestajanja zaporne kazni.

SKLEPI

Cilj analize je bil ugotoviti, kaj in na kakšen način mediji poročajo o dogajanjih v zaporih v času covid-19. Raziskava je pokazala, da tako slovenski kot tuji mediji o dogajanjih v zaporih večinoma poročajo objektivno in kakovostno. Ker v raziskavo nisem zajela resničnosti podanih informacij, o tem, ali so podatki resnični, ne morem soditi. Čeprav je na nas, da podatke, ki nam jih mediji predajajo, ovrednotimo, je poročanje, ki je podkrepjeno z ustreznimi strokovnimi mnenji ter ima za vir več različnih strani, videno kot bolj kredibilno. Tudi dejstvo, da se v različnih medijih večkrat pojavi kritičnost, priča o tem, da se družba s podanimi informacijami ne sprijazni kar tako, v nekaterih primerih pa je kritičnost tudi odraz politične strani, kateri določen medij pripada. Kritičnost do zaporkega sistema (npr. v ZDA) ter kritike vlade so tudi priložnost za izboljšanje določene situacije, saj z obveščanjem in polemiziranjem določenih tem prihaja do sprememb. V nekaterih primerih so se mediji poročanja lotili na senzacionalen način, kar se sicer dogaja

tudi, ko po svetu ne divja pandemija covida-19, saj mediji "v zasledovanju ekonomskega kapitala javnosti skušajo dati, kar ta želi in za kar je pripravljena plačati" (Cheliotis, 2010, str. 178). Tak način poročanja lahko okrepi negativne občutke, morda celo spodbuja sovražni govor med ljudmi in krepi predsodke. Rezultati so pokazali (pri 9/10 člankov), da so mediji s senzacionalnimi naslovi želeli pritegniti pozornost bralcev, saj so vsebine teh člankov napisane nevtralno in ne senzacionalno. Izkazalo se je tudi, da mediji poročajo o težavah, s katerimi se zaporniki soočajo tudi, ko svet ni v karanteni (na primer kam po prestani kazni, strah pred virusom, ki ga občutimo vsi).

Mediji so v večji meri poročali zaskrbljeno za dobrobit zapornikov kot zaskrbljeno za javnost ali zaposlene v zaporih. Ti rezultati so tudi odraz tega, da so se vlade po svetu odločile za ukrep o izpustitvi zapornikov. S tem se je pozornost medijev obrnila k tej temi, posledično pa je kar nekaj člankov poročalo tudi o razmerah v zaporih (ki so relevantne ne samo v času pandemije). Vseeno so rezultati spodbudni, saj so se oglasili advokati z vseh področji, ki so pozivali k spremembam penološkega sistema in k občutljivejšemu pristopu k delu z zaporniško populacijo. Z zaskrbljenostjo so se pokazali tudi izredno veliki minusi v zaporskih sistemih po svetu, ki so zaradi pandemije postali osrednja točka pogovorov (prezasedenost, higienski standardi, izkoriščanje, zlorabe, kadrovska podhranjenosti in težki delovni pogoji). Kot minus se je izkazala tudi psihološka stiska, ki so jo tako kot preostalo prebivalstvo doživljali zaporniki, o naslavljanju teh stisk pa je poročal samo hrvaški medij HRT. Zaskrbljenost za javnost in dobrobit družbe se na več mestih povezuje z zaskrbljenostjo za zapornike. Mediji so tukaj poročali o vprašanju javnega zdravja in o tem, da je potrebno zapore z vidika širjenja virusa jemati resno. Zapori so v tem kontekstu videni kot "petrijevke", v katerih se lahko virus izredno hitro razširi. Vse to lahko obremeni javni zdravstveni sistem, preprečevanje tega pa je bilo v boju proti covidu-19 postavljeno zelo visoko.

Kar se tiče vprašanja ustavnih in človekovih pravic, so mediji zelo pogosto poročali o kršitvah le-teh (o čemer pričča tudi število člankov, kjer je bila uporabljena ta koda), kar se brez pandemije covida-19 ne bi dogajalo. S tem se je pozornost usmerila na kršitve

kot take (npr. prezasedenost zaporov, ki zapornikom ne omogoča dovolj osebnega prostora) kot tudi na kršitve, ki so bile specifične za razmere v času pandemije (npr. nezadostna količina primernih razkužil, prekinitvev programa za razpečevanje čistih igel in nezmožnost komunikacije odvetnik – zapornik). Zdi se, da bo imelo ESČP v naslednjem letu veliko dela pri obravnavi vseh pritožb glede kršitev pravic v zaporih v času pandemije covid-19 (op. a).

Čeprav smo se znašli v nenavadni in unikatni situaciji v povezavi z razglasitvijo pandemije, številčnost pridobljenih člankov nakazuje na to, da zaporski sistem v tem času ni bil spregledan. Nekaj stvari je bilo izpeljanih korektno, nekaj pa premalo in prepočasno. Mediji so bili mnenja, da so človekove pravice v zaporih grobo kršene in da je potrebno pokazati zaskrbljenost za zaporsko populacijo (ker bo le-to vplivalo tudi na preostalo prebivalstvo), večinoma pa so to predstavljali na verodostojen in ljudem razumen način.

LITERATURA

- Altheide, D. L. in Coyle, M. J. (2006). Smart on crime: The new language for prison release. *Crime, Media, Culture*, 2(3), 286–303.
- Bernik, I., Merc, K., Tadič, D. in Železnik, S. (2016). Raziskovanje medijskega poročanja o kriminaliteti. V D. Tadič (ur.), *Sodba v primeru medijev: Punitivnost v slovenskih medijskih prispevkih o kriminaliteti* (str. 4–15). Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.
- Braun, V. in Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
- Bučar Ručman, A. (2011). Medijsko poročanje o kriminaliteti v Sloveniji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 62(1), 23–38.
- Bučar Ručman, A. in Meško, G. (2006). Presentation of Police Activities in the Mass Media. *Varstvoslovje*. 8(3/4), 223–234.
- Caputo, F., Gratteri, S., Antonio Sacco, M., Scalise, C., Cacciatore, G., ... Aquila, I. (2020) Covid-19 emergency in prison: Current management and forensic perspectives. *Medico-Legal Journal* 0(0), 1–2. <https://doi.org/10.1177/0025817220923693>
- Cheliotis, L. K. (2010). The ambivalent consequences of visibility: Crime and prisons in the mass media. *Crime, Media, Culture*, 6(2), 169–184.
- Cvikl, L. in Ambrož, M. (2017). *Pravice v zaporu. Pregled in ovrednotenje sodne prakse Evropskega sodišča za človekove pravice*. Ljubljana: Pravna

fakulteta Univerze v Ljubljani in Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

- Društvo novinarjev Slovenije. (b. d.). <https://novinar.com/drustvo-novinarjev-slovenije/o-nas/dokumenti/kodeks/>
- Grennan, D. (2009). What is Pandemic? *The Journal of Infectious Diseases*. 200(7), 1018–1021. <https://doi.org/10.1086/644537>
- Jezernik, B. (2002). *Besede terorja: Medijska podoba terorja in nasilja*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.
- Luthar, B., Jontes, D. in Šadl, Z. (2006). *Medijske reprezentacije družinskega nasilja*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje družbenega komuniciranja.
- Pajnik, M. (2003). Poročanje medijev o marginaliziranih skupinah. *Revija za socialno delo*, 42(2), str. 87–94.
- Petrovec, D. (2003). *Mediji in nasilje: Obseg in vpliv nasilja v medijih v Sloveniji*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Slovenska tiskovna agencija (1.6. 2020). <https://www.sta.si/v-srediscu/koronavirus2020>
- Tadič, D. (2016). Medijske upodobitve zapornikov. V D. Tadič (ur.), *Sodba v imenu medijev: punitivnost v slovenskih medijskih prispevkih o kriminaliteti* (str. 112–134). Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.
- Wacquant, L. (2008). *Zapori revščine*. Ljubljana: Založba/*cf.
- World Health Organization. (2020). *Coronavirus disease (COVID-19) pandemic*. <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>

KVALITATIVNA ANALIZA RAZKORAKA MED NAMERO IN VEDENJEM ETIČNIH POTROŠNIKOV

87

A QUALITATIVE STUDY OF THE ATTITUDE-
BEHAVIOUR GAP OF ETHICAL CONSUMERS

Simona Gomboc, *dr. psih.*

*Fakulteta za matematiko, naravoslovje in informacijske tehnologije
Glagoljaška 8, 6000 Koper
simona.gomboc@upr.si*

Brina Plavšič

brina.plavsic@gmail.com

Ema Špan

ema.span@gmail.com

POVZETEK

Potrošniki svoje vrednote pogosto opredeljujejo kot etične, vendar se le-te redko odražajo v etičnem nakupnem vedenju, kar imenujemo razkorak med namero in izvedbo etičnega nakupa. Namen pričujoče raziskave je poglobitev razumevanja tega razkoraka, in sicer z osredotočanjem na identifikacijo razlogov proti nakupu etičnih izdelkov. V kvalitativni raziskavi je sodelovalo 43 oseb (26Ž, 17M), podatke smo pridobili s pomočjo polstrukturiranih intervjujev. S pomočjo kvalitativne analize smo identificirali dve širši kategoriji razlogov, zaradi katerih se potrošniki kljub zavedanju (ne)etičnih praks ne odločajo za nakup izdelkov iz sistema pravične trgovine.

Prva kategorija obsega odgovore tistih, ki sprejemajo osebno odgovornost na področju neetične trgovine in kot razloge proti nakupu etičnih izdelkov navajajo lastnosti izdelka, nezaupanje v pravičnotrgovinski sistem, neinformiranost o izdelkih ter druge racionalne in subjektivne razloge. Druga skupina udeležencev v raziskavi ne sprejema osebne odgovornosti za reševanje proučevane problematike, saj sebe dojema kot nemočno in brez vpliva.

KLJUČNE BESEDE: *razkorak med vedenjem in namero, etični potrošniki, pravična trgovina.*

ABSTRACT

Consumers often describe their values as ethical, but these values are rarely reflected in ethical purchasing behaviour, a phenomenon known as the attitude-behaviour gap. This study aims to identify different reasons against buying ethical products in order to deepen our understanding of this gap. Our qualitative study included 43 people (26F, 17M); data were obtained using half-structured interviews. Using qualitative analysis, we identified two broader categories of reasons that consumers do not buy fairly traded products despite their awareness of (un)ethical practices. The first category encompasses the answers of those who take personal responsibility regarding unethical trade. As reasons against the purchase, they list the product's features, distrust of the Fairtrade system, being uninformed, and other rational and subjective reasons. The second group does not accept personal responsibility in the process of resolving this problem because they feel powerless and without influence on this matter.

KEY WORDS: *attitude-behaviour gap, ethical consumers, fair trade.*

UVOD

Pravična trgovina je alternativna oblika trgovanja, katerega cilj je zagotavljanje boljših delovnih pogojev za proizvajalce, običajno v državah tretjega sveta (Pelsmacker idr., Janssens, Sterckx in Mielants, 2006). Izdelki iz pravične trgovine zagotavljajo pravično ceno, dolgoročne odnose med uvozniki, distributerji in proizvajalci, sodelovanje namesto konkurenčnosti, jamstvo humanih delovnih pogojev ter pošteno plačilo za delavce in proizvajalce (Becchetti in Huybrechts, 2008; Ladhari in Tchetgna, 2015).

Etična potrošnja vključuje pozitivne nakupovalne odločitve, kot so nakup izdelkov iz pravične trgovine ali produktov, ki so okolju prijazni, ter izogibanje ali bojkotiranje določenih izdelkov in podjetij (Cherrier, 2007; Newholm in Shaw, 2007). Etična potrošnja je tako vezana na različne etične težave (človekove pravice, skrb za dobrobit živali in okolja) ter zajema različna gibanja od veganstva, kupovanja izdelkov iz proste reje in lokalnih izdelkov do kupovanja izdelkov iz pravične trgovine (Crowe in Simon, 2000; Doane, 2001). Kupovanje izdelkov iz pravične trgovine je tako samo ena izmed oblik etične potrošnje, ki ima poudarek na kupovanju izdelkov, ki zagotavljajo boljše delovne pogoje za proizvajalce določenih produktov (Crowe in Simon, 2000; Doane, 2001; Pelsmacker idr., 2006). Etični potrošniki imajo željo po izboljšanju svojega nakupnega vedenja, da bi preprečili škodo v obliki izkoriščanja ljudi, živali ali okolja (Carrigan, Szmigin in Wright, 2004). Gre za zavestno in namerno izbiro potrošnika, da sprejme odločitve o potrošnji na podlagi svojih moralno-etičnih prepričanj (Bray, Johns in Kilburn, 2010).

Čeprav potrošniki relativno pogosto opredeljujejo svoje vrednote kot etične, se to le redko odraža v etičnem nakupnem vedenju (Devinney idr., 2006). Podatki iz Velike Britanije na primer kažejo, da se približno 1/3 obravnavanih posameznikov označuje za etične potrošnike, vendar pravični izdelki zajemajo le 1–3 % njihovih nakupov (Crowe in Simon, 2000). Potrošniki pri sprejemanju nakupovalnih odločitev torej v večini primerov zanemarijo socialno in okoljsko problematiko ter kupujejo tiste izdelke, ki so skladni z njihovimi osebnimi preferencami (Eckhardt idr., 2010).

To pomeni, da se potrošniki vedejo manj družbenoodgovorno, kot bi bilo pričakovati na podlagi njihovih vrednot, kar imenujemo razkorak med namero in izvedbo etičnega nakupa (angl. attitude-behaviour gap) (Belk, 1985).

Z namenom pojasnjevanja vedenja potrošnikov so se oblikovali trije glavni teoretični modeli. Teorija razumnega delovanja (angl. theory of reasoned action) (Ajzen in Fishbein, 1977) predpostavlja, da namera, ki je osnovana na stališčih in subjektivnih normah, nujno napoveduje tudi vedenje. Teorija načrtovanega vedenja (angl. theory of planned behaviour) (Ajzen, 1991) podobno opredeljuje namere kot vzrok za vedenje, vendar doda še vpliv zaznanega nadzora vedenja, ki ni enak dejanskemu nadzoru vedenja in iz tega razloga ne more napovedati izvedbe etičnega nakupa. Integriran pristop je posledica pomanjkljivosti prvih dveh teorij, ki zanemarljiva razkorak med namero in izvedbo vedenja, saj trdita, da namera vedno vodi v izvedbo vedenja. Na podlagi raziskav je evidentno, da to ni res, zato novejši avtorji zavračajo prvi dve teoriji in poskušajo razložiti razkorak med namero in izvedbo izven okvirov dosedanjih teoretičnih modelov (Montano in Kasprzyk, 2015).

Carrington, Neville in Whitwell (2010) so zasnovali nov konceptualni model razkoraka med namero in izvedbo etičnega nakupa. Dejavnike, ki vplivajo na razkorak, so razdelili na tri večje skupine. Prva je notranje okolje, ki določa nadzor vedenja potrošnikov. Ločimo ga lahko na zaznani in dejanski nadzor nad lastnim vedenjem posameznika. Ta je odvisen od več dejavnikov, ki dajejo potrošnikom občutek nadzora (navade, finančno stanje ...). Večji kot je nadzor vedenja, manjši je razkorak med namero in izvedbo nekega vedenja. Druga skupina dejavnikov je zunanje okolje, ki lahko vpliva na izvedbo vedenja potrošnikov ne glede na namero. Potrošniki so ne glede na lastno stališče izpostavljeni družbenemu in nakupnemu okolju, ki lahko pozitivno ali pa negativno vpliva na razkorak med namero in izvedbo etičnega nakupa. Ko govorimo o družbenem okolju, moramo izpostaviti pomembnost družine in prijateljev, ki imajo v kontekstu zunanjega okolja največji vpliv na izvedbo vedenja nekega potrošnika (Yeow idr., 2014). Tretja skupina dejavnikov so lastnosti izdelka. Potrošniki se lahko zavedno ali nezavedno odločajo glede na hierarhijo želja

glede izdelka. Raziskave (npr. Schuitema in Groot, 2015) so pokazale, da vrh hierarhične piramide v večini primerov predstavlja potrošnikove egocentrične želje, kot so cena, kakovost, izgled izdelka, zdravje itd. Šele po tem, ko so te želje izpolnjene, je potrošnik pripravljen upoštevati tudi druge lastnosti izdelka, kot sta vpliv na okolje in dobrobit proizvajalcev. To ne pomeni, da so te lastnosti za potrošnike nepomembne, vendar imajo manjši vpliv na nakup kot egocentrične želje potrošnikov.

Ena od smeri raziskovanja razkoraka med namero in izvedbo (etičnega) nakupa se je z naslanjanjem na kvalitativni metodološki pristop usmerila v poskus identifikacije razlogov, ki jih sami potrošniki navajajo kot dejavnike le-tega. Razkorak med namero in izvedbo etičnega nakupa namreč predstavlja obliko t. i. kognitivne disonance (Festinger, 1957), ki se na doživljajski ravni posameznikov odraža kot negativno psihološko stanje. V namen razreševanja tega neprijetnega psihološkega fenomena posamezniki oblikujejo opravičila oz. izgovore, ki jim omogočajo, da se doživljajo kot moralne kljub neetičnemu ravnanju (Eckhardt idr., 2010).

V kvalitativni raziskavi iz leta 2010 je Eckhart s sodelavci identificiral več različnih tipov razlag oz. opravičil, ki jih udeleženci navajajo, ko se njihovo nakupno vedenje ne sklada z izraženimi etičnimi stališči. Za pojasnjevanje svojega vedenja posamezniki uporabljajo tri tipe racionalizacij: finančne oz. ekonomske razloge (angl. economic rationalism), odvisnost od sistema (angl. governmental dependency) in stanje razvoja sveta (angl. developmental realism). Kot ekonomske izgovore so udeleženci navajali predvsem previsoke cene izdelka in razmerje med kakovostjo in ceno. Pri odvisnosti od sistema so se sklicevali na dolžnost države, da poskrbi za etično delovanje namesto državljanov. Racionalizacije o stanju razvoja sveta so bile usmerjene v naravo razvojnih procesov in na mnenje, da bodo vedno obstajale države, kjer bo delovna sila cenejša, s čimer ljudem omogoča vsaj delovna mesta (Eckhardt idr., 2010).

Papaoikonomou, Ryan in Ginieis (2011) so izvedli kvalitativno študijo v Španiji in s pomočjo kvalitativne analize rezultatov opredelili dva glavna dejavnika, ki vplivata na razkorak med namero in izvedbo etičnega nakupa med samodefiniranimi etičnimi potrošniki. Prvi širši dejavnik so zaznane zunanje ovire, kamor spada

nadaljnjih 6 dejavnikov: slaba dostopnost etičnih alternativ, dvomi o verodostojnosti etičnih izdelkov, cene izdelkov in finančno stanje potrošnika, nezadovoljstvo z etičnimi izdelki, podrejanje neetičnim družbenim zahtevam in želje otrok (nagnjenost staršev, da kupijo otrokom izdelke, ki jih želijo, ne glede na etičnost izdelka). Drugi širši dejavnik so zaznane notranje ovire, ki jih nadalje delijo na tri dejavnike: nagnjenost k enostavnejši izbiri (angl. easier choice: nakup neetičnih izdelkov je preprostejši glede na porabljen čas, dostopnost in ceno), kompromisi v vsakodnevem življenju (potrošniki se sprijaznijo z dejstvom, da ne morejo vedno delovati etično) ter časovna zahtevnost procesa spremembe.

Bray idr. (2011) so izvedli eksploratorno kvalitativno študijo, pri kateri so podatke zbirali z metodo fokusnih skupin. Analiza diskusij udeležencev o etičnem potrošništvu je definirala 8 dejavnikov, ki vplivajo na razkorak med namero in izvedbo etičnega nakupa. Med 8 dejavniki je najbolj izstopala cena izdelka, sledili pa so etična obveza (občutek posameznika, da mora etično ravnati), pretekle izkušnje, informiranost potrošnika (mera, do katere se potrošnik zaveda etične vprašljivosti izdelkov), kakovost izdelka, inercija (vztrajanje v mirovanju oz. nedejavnosti), cinizem in krivda potrošnika (krivda, ki jo potrošniki čutijo ob nakupu neetičnih izdelkov).

Nadalje so v kvalitativni študiji avtorji Carrington, Neville in Whitwell (2014) 9 mesecev spremljali 13 potrošnikov ter njihove nakupne navade. Analiza je identificirala 4 dejavnike, ki vplivajo na razkorak med namero in izvedbo etičnega nakupa: prioritizacija etičnih načel (etična načela, ki so potrošniku pomembna, v večji meri vplivajo na nakup), tvorjenje načrtov in navad (načrti in navade so ključni za konsistentnost (ne)etičnega nakupovanja), žrtvovanje in zaveza (koliko je potrošnik pripravljen žrtvovati za etično potrošnjo in do katere mere se potrošnik zaveže k (ne)etičnemu nakupovanju) ter način nakupovanja (različni vzorci iskanja informacij, izbire izdelkov in alternativ). Ti štirje dejavniki so bili značilni za vse vrste potrošnikov, od zelo etično zavezanih do praktično neetičnih potrošnikov.

Čeprav je v mednarodnem prostoru raziskav na tem področju relativno veliko, jih je bila na območju Slovenije izvedena le peščica. Sladojev (2008) je ugotovila, da sta skupini ljudi, ki se odločajo za

nakup izdelkov v slovenski pravični trgovini, cena in kakovost manj pomembni od želje po podpori ideje pravične trgovine, ki se je v 96 % izkazala kot povod za nakup pravičnih izdelkov. Masilo (2011) je na vzorcu 70 ljudi ugotavljala prepoznavnost pravične trgovine v Sloveniji, ki jo je ocenila na samo 34 %. Krnetič (2015) je podala predloge za izboljšanje delovanja pravične trgovine v Sloveniji na podlagi delovanja pravične trgovine v Avstriji.

Tudi dejavnike, ki vplivajo na razkorak med namero in izvedbo etičnega nakupa, smo v Sloveniji že določali s pomočjo kvalitativne študije. Raziskovalka Murovec (2017) je v svoji raziskavi ugotavljala vpliv različnih dejavnikov na razkorak med namero in izvedbo etičnega nakupa med etičnimi potrošniki. Identificirani so bili naslednji dejavniki: vpliv okolice, nakupni stroški oz. višina cene, prepoznavnost tržne znamke, fleksibilnost, pozornost na vedenje podjetja in občutek koristnosti.

NAMEN DELA

Iz pregleda dostopne literature je moč sklepati na trenutno še pomanjkljivo razumevanje razkoraka med namero in izvedbo etičnega nakupa, hkrati pa avtorji (npr. O'Connor idr., 2017) opozarjajo, da je razumevanje dejavnikov v odločitvenem procesu nakupovanja etičnih izdelkov ključnega pomena za povečevanje deleža prodaje teh izdelkov. Posledično je namen pričujoče raziskave nadaljnja poglobitev razumevanja, in sicer z osredotočanjem na identifikacijo vzrokov proti nakupu etičnih izdelkov med tistimi posamezniki, ki so o tej problematiki ozaveščeni.

METODE

Raziskavo smo zasnovali v skladu s kvalitativnim metodološkim pristopom, ki omogoča identifikacijo avtentičnega razumevanja pomenov, ki jih določenemu pojavu pripisujejo subjekti sami (Engel in Schutt, 2012), tj. na poskusih videnja sveta skozi oči proučevanih oseb (Byrman, 2004). Cilj raziskovanja je celostno in poglobljeno

spoznavanje pojavov (Bogdan in Biklen, 2003), ki vodi v oblikovanje konceptov in teorij kot rezultat raziskovalnega procesa (Bryman, 2004). Specifično vezano na raziskovalni namen pričujoče raziskave smo se za kvalitativno metodologijo odločili tudi na podlagi izsledkov avtorjev (npr. Cherrier, 2007), ki predlagajo, da ta pristop omogoča identifikacijo razlogov za nakupne navade potrošnikov, ko te niso skladne z njihovimi vrednotami.

V raziskavi je sodelovalo 26 oseb ženskega spola in 17 oseb moškega spola s povprečno starostjo 28,54 let. Večina udeležencev je imela zaključeno vsaj srednješolsko izobrazbo, polovica tudi univerzitetno. Vzorčili smo teoretično in priložnostno. Na podlagi priporočil drugih raziskovalcev (O'Connor, Sims in White, 2017) se pri izboru udeležencev nismo omejili samo na skupine, ki imajo že izoblikovane moralno-etične standard, usklajene z vrednotami pravične trgovine (npr. člane gibanj za človekove pravice), ampak smo **proučevali dejavnike** odločanja pri predstavnikih širše definirane splošne populacije.

V preliminarni fazi raziskave smo preverjali, ali posamezniki poznajo etično problematiko klasične trgovine in ali kupujejo izdelke pravične trgovine. Če je bil odgovor na oboje pritrdilen, ti udeleženci z vidika raziskovalnega namena pričujoče raziskave niso bili vključeni v nadaljnje sodelovanje, saj le-ti ne doživljajo kognitivne disonance. Pri protokolu raziskave smo namreč sledili raziskavam (npr. Eckhart idr., 2010) s podobnim raziskovalnim namenom, ki so preko izzivanja kognitivne disonance pri udeležencih želele omogočiti lažjo identifikacijo razlag v ozadju razkoraka med namero in izvedbo etičnega nakupa.

Podatke smo pridobivali z metodo polstrukturiranih intervjujev, katerih vprašanja so usmerjala razmišljanje udeležencev o razlogih, zaradi katerih se ne odločajo za nakup etičnih izdelkov. Na začetku intervjuja so bili udeležencem raziskave predstavljeni podatki o neetičnih praksah pri proizvodnji določenih izdelkov. S tem smo pri udeležencih sprožili kognitivno disonanco, ki predstavlja psihološko stanje neugodja oz. stresa, ki se pojavi, če je posameznik soočen z novimi informacijami, ki nasprotujejo njegovim dosedanjim prepričanjem, vrednotam ali idejam (Festinger, 1957).

Sodelovanje je bilo prostovoljno in anonimno. Vsi udeleženci so se strinjali s snemanjem pogovora. Nekateri izmed udeležencev nam niso podali relevantnih informacij oz. te niso bile dovolj razumljive, zato smo nekatere dele intervjujev v kasnejšem postopku izločili.

Intervjuje smo zvočno posneli in transkribirali. Sledila je kvalitativna analiza besedila, katere namen je strniti, strukturirati, razumeti in razložiti tekstovno gradivo (Vogrinc, 2008; Willig, 2008). Kodiranje predstavlja osrednji del kvalitativne raziskave in pomeni interpretacijo analiziranega besedila skozi določanje pomena (kod, kategorij) posameznim delom besednega gradiva (Charmaz, 2006; Flick, 1998), da bi se doseglo oblikovanje teoretične razlage raziskovanega pojava (Vogrinc, 2008). Uporabili smo odprto, odnosno in tematsko kodiranje.

REZULTATI

V nadaljevanju predstavljamo ugotovitve opravljene kvalitativne raziskave, pri čemer kategorije in kode ilustriramo s primeri izvornih citatov. Prikaz je organiziran preko predstavitve dveh glavnih organizacijskih enot, ki sta se izpostavili skozi analizo: posamezniki namreč 1) prevzemajo ali pa 2) odklanjajo osebno odgovornost za reševanje nepravilnega sistema. Kategorije so v sledečem besedilu označene krepko, kode prvega reda pa so podčrtane.

SPREJEMANJE OSEBNE ODGOVORNOSTI

Razloge proti nakupu etičnih izdelkov, ki so jih navajali udeleženci raziskave, ki sebe vidijo kot soodgovorne za izboljševanje razmer, smo razvrstili v naslednje kategorije: **racionalni razlogi**, **subjektivni razlogi**, **nezaupanje**, **neinformiranost ter lastnosti izdelka**.

Med **racionalne razloge** proti etičnemu nakupu smo uvrstili kode časovna potratnost, vložek truda, navade in prioritete. Udeleženci vidijo iskanje in kupovanje etičnih izdelkov kot časovno in energetsko potratno, tudi zato, ker imajo že utečene nakupovalne navade, katerih spreminjanje bi spet zahtevalo dodaten vložek

energije. Racionalno odločanje pri nakupovanju pomeni tudi to, da kupuješ v skladu z že izoblikanimi prioriteta.

"Ne bi spreminjal svojih odločitev pri kupovanju wc-papirja, ker se mi zdi, da je mal brezveze, da vsaki stvari, ki jo kupuješ, nameniš toliko časa. Raje svoj čas drugače porabim, kot da se ukvarjam s tem, če je ta wc-papir, ki ga mam, okej ali ne."

"Lažje je kupiti izdelek, ki veš, da je dober. Težje je iskati po internetu, kateri so izdelki fair trade, ali pa v trgovini."

"Navade so navade, ki jih je težko spremeniti ... Ne vem, če bi imela toliko energije in časa, da bi spremenila takšno navado."

"Enostavno imam druge prioritete, kot da gledam na to, katere banane kupujem."

Med subjektivne razloge smo uvrstili kode egoizem, lenoba in razpoloženje. Udeleženci navajajo, da ne kupujejo etičnih izdelkov zato, ker dajejo prednost drugim svojim potrebam, obenem pa navajajo pomen razpoloženja, saj poročajo, da je večja verjetnost za nakup etičnih izdelkov takrat, ko so dobro razpoloženi.

"Sicer priznam, da še vedno dajem prednost sebi. Pač poskrbim v prvi vrsti zase, če pa je priložnost, da hkrati pomagam še nekomu drugemu, pa še toliko boljše. Idealno bi bilo, da je oboje ... z roko v roki. Ampak, da bi pa najprej pogledala na druge in potem šele nase, to pa žal ne ..."

"Ker sem lena, ker se mi ne da prijet in pogledat vsake čokolade in videt, če je pač fair trade čokolada oz. karkoli temu podobnega."

"Pol tud včasih, nakupovanje je tud čist od razpoloženja odvisno. V končni fazi, če boš imel dober dan, si rečeš, dej ajde bom naredu neki dobrega. Če slab dan, pa pač ne."

Udeleženci prav tako poročajo, da se ne odločajo za nakup etičnih izdelkov zaradi **nezaupanja** v ekonomski sistem, katerega del je nezaupanje v izvor izdelkov in tudi nezaupanje v postopke certificiranja etičnih izdelkov.

"Res bi kupovala slovenske pa dobre pa fair trade izdelke, ampak vem, da vse deluje po principih ekonomije, in pol si misliš, sedaj bom jaz dala več denarja za to, da me bodo nafukal, drugje bodo pa pod drugo embalažo isto prodajal, sam ceneje! Ne moreš biti načelen, ker te zmeraj nekje nekdo nateguje."

"Jaz sem pa šla ene dve leti nazaj v MaxiMarket, da bom kupila od Medexa med, ker ta pa je slovenski pa dobra firma pa vse. Ej, poreklo! Med iz raznih držav EU in držav, ki niso EU. Torej, čaki, a me ti zajebavaš, ta med je lahko od koderkoli."

"Problem fair trade je, da dostikrat ne veš, a je res fair trade, pa dobro, pa ima neke certifikate pa pizde materne. Te certifikate podeljujejo sami sebi. Dostikrat sami ustanovijo eno firmo, ki podeljuje certifikate njim samim. To res nič ne pomeni. Ne veš, komu lahko zaupaš."

V kategorijo **neinformiranosti** smo uvrstili kode pomanjkanje osebne ozaveščenosti, s katero se povezujeta nepoznavanje kupnih možnosti in v splošnem občutek oddaljenosti problematike.

"Nimam še dovolj visoke zavesti, morala bi si to večkrat oza-vestit, da kot potrošnik določam oz. da kot potrošnik ne podpiram multinacionalk, ampak kupujem dražji proizvod v pravični trgovini."

"Ja, pač ta nedostopnost izdelkov, ja, niti ne vem zares, kje to kupit.

"Mi se ne zavedamo, ne vidimo ... Živimo pač na takem kraju, kjer dejansko ne vidimo posledic."

Kot same **lastnosti izdelka**, ki vplivajo na to, da se ljudje ne odločajo za etični nakup, smo uvrstili kode cena in nedostopnost ter neobstoj alternativ. Udeleženci raziskave namreč omenjajo, da se jim zdijo fair trade izdelki (pre)dragi, prav tako pa menijo, da so alternativni izdelki ali nedostopni ali pa sploh niso na voljo.

"Mislim, da bi se moje potrošniške navade spremenile sam, če bi lahko dobila etične izdelke za isto celo/kvaliteto, pol bi jih zihr kupovala. Ampak ker temu ni tko, pol še vedno kupujem kej, kar je neetično, ker pač realno se mi zdi, da etični izdelki res zahtevajo ful denarja, česar pa pač nimam."

"Če bi pa v tej trgovini imeli nadomestek teh izdelkov, ki so mi pri srcu, bi pa kupoval tam. Fora je, da mi je tolk stvari kul, ki jih ne moreš posplošiti. Ne, če bi mi bili približno enako všeč, bi jaz z veseljem kupil take stvari."

"Telefon je zdaj del življenja vsakega in je nujno potrebno, da ima vsak telefon, alternative pa ni."

NESPREJEMANJE OSEBNE ODGOVORNOSTI

Do zdaj smo predstavili razloge, zaradi katerih se tisti posamezniki, ki načeloma sprejemamo tezo, da lahko in bi tudi morali delati na odpravi nepravilnih proizvodnih in trgovinskih praks, ne odločijo za nakup etičnih izdelkov. Druga skupina udeležencev v raziskavi pa ne sprejema osebne odgovornosti za reševanje te problematike, saj se vidijo kot nemočne in brez vpliva.

"Zaradi mene se razmere tam ne bodo izboljšale."

"Ja, ma to ni moj problem. Če bi bil to moj problem, bi bili moj problem tudi vsi lačni otroci v Afriki, ki umirajo, in ... ekološko, globalno segrevanje in smeti v Maleziji in ... Ampak ne morem, na to nimam vpliva. Ne morem bit jaz neki za vse ..."

Identificirali smo tudi nekatera **stališča o problematiki** (ne) pravičnega proizvodnega in trgovinskega sistema. Posamezniki menijo, da je slabše plačano delo boljše od brezposelnosti in se jim zdi, da se izkoriščeni delavci ne čutijo izkoriščene. Nepravičnost razumejo kot inherentno lastnost obstoječega sistema.

"Ja, ampak verjetno so ti ljudje veseli, da imajo službo. Verjetno jih niso prisilili, da gredo delat, prisilili so jih le v to, da delajo za nizko plačo."

"Je pa res, da mislim tudi, da se s tem ne bi ne vem kaj spremenilo. Eni delajo za nas, mi pa delamo za druge, za bogatejše. Žal je to veriga ... Nekdo, ki dobiva minimalca, naj plača več, da nekdo drug ne bo minimalca delal? Me razumeš? Ja, ne moreš naredit, da bi bilo vse pravično."

Udeleženci pojasnjujejo **vplive**, ki so botrovali aktualnemu neupoštevanju etičnih načel v kontekstvu nakupovalnih navad. Prva koda se nanaša ožje na **vpliv vzgoje**, druga širše na **vpliv družbe**. Udeleženci menijo, da sta omenjena dejavnika imela velik vpliv ne samo na zavedanje problematike, ampak tudi na oblikovanje in upoštevanje etičnih načel pri nakupovanju.

"Ne vem, zakaj, mogoče ker so nam to bolj govorili, tako so me vzgajali. /.../ Seveda mi ni vseeno za ljudi tam dol. Ampak ne vem, vseeno imam nekje v glavi "Oni so pač revno prebivalstvo, tako živijo".

"Ne vem, zakaj tako razmišljam, tako sem slišala v družini ..."

"Okej, če najprej probam na glas razmišljat in ti povem, kaj dejansko je bila prva stvar, ki sem jo pomislila o vseh teh informacijah, ki si mi jih povedala. Družba. Kultura. Nezavedanje. Hočem reči, da je problem današnje družbe (če se direktno osredotočim na nas, na zahodno družbo) ta, da potem posamezniki ne poznamo oziroma v zelo majhni meri poznamo situacijo, iz česa in na kakšen način so izdelki narejeni."

Udeleženci raziskave, ki ne sprejemajo teze o svoji osebni odgovornosti, so svoje razloge za ne-nakup etičnih izdelkov povezovali s sistemsko naravo problematike in posledično s potrebo po **sistemskem reševanju** le-te.

"Sam ne moreš ti gledat za ta fair trade na posameznikih, ampak bi mogu globalno gledat. Tuki je država, tuki so inštitucije, tuki so ... Sej itak morš ti najprej sam začet, sam to je problem države, ne posameznika."

Da je problem sistemski in kot tak ni rešljiv na ravni posameznika, udeleženci navajajo tudi človeško naravo. Ker je ta v svojem bistvu nemoralna, potrebujejo regulacijo v obliki sistemskih predpisov.

"Jaz verjamem, da so ljudje globoko v sebi na pol pizde, pač jaz ne verjamem, da je globoko v človeku neka velika dobrotta. To nikakor ne in rabimo zakone in pravila, da se jih navadi in že iz navade delati stvari, ker ti spontano vsak dan, ko delaš nekatere stvari, ne razmišljaš, je to etično zdaj, ko jaz to pivo spijem, ampak pač spiješ pivo, naročiš pivo, delaš karkoli."

Udeleženci poudarjajo odgovornost politike za reševanje proučevane problematike napram osebni odgovornosti.

"Že Kitajci, ki izdelujejo te stvari ... Kje je kitajska vlada, ki bi morala biti ... bi morala realizirati te stvari, dati višjo plačo ... To ni moj problem, to je problem Kitajske."

Navsezadnje pa, kljub poudarjanju potrebe po sistemskem reševanju problematike, tudi udeleženci, ki načeloma ne sprejemajo osebne odgovornosti za reševanje le-te, poudarjajo pomen političnega udejstvovanja, kjer naj bi kot posamezniki imeli večji vpliv, kot če bi spreminjali svoje nakupovalne navade. Odgovornost za reševanje problematike tako (sicer na bolj posreden način) prevzemajo vsi udeleženci raziskave.

"Tvoja politična izbira in civilna iniciativa sta glavna stvar, s katero lahko posameznik vpliva, ne pa potrošne navade. Zato se mi ne zdi, da so potrošne navade kej spremenile, ampak recimo narediš peticijo, ki bo zahtevala spremembo državnega zakona, ali pa voliš politično stranko, ki je naravnana na ekološki način."

INTERPRETACIJA IN SKLEPI

Doslej je v Sloveniji na področju neetične trgovine obstajalo majhno število raziskav, še manj pa na področju razkoraka med namero in izvedbo etičnega nakupa. S pomočjo svoje raziskave nadalje osvetljujemo problematiko razkoraka, tokrat iz perspektive ozaveščenega, vendar neetičnega potrošnika. Cilj pričujoče raziskave je identifikacija dejavnikov, ki vplivajo na nakup neetičnih izdelkov pri posameznikih, ki se zavedajo problematike neetične trgovine v Sloveniji.

Identificirane dejavnike, zaradi katerih se kljub zavedanju (ne) etičnih praks potrošniki ne odločajo za nakup izdelkov iz sistema pravične trgovine, smo razdelili v dve širši kategoriji: prva obsega odgovore posameznikov, ki sprejemajo osebno odgovornost, in druga odgovore tistih, ki osebne odgovornosti ne sprejemajo. Pri tem so tisti, ki verjamejo, da bi sami lahko pripomogli k spremembam na področju neetične trgovine, kot razloge proti nakupu etičnih izdelkov navajali lastnosti izdelka, nezaupanje v pravičnotrговinski sistem, neinformiranost o izdelkih ter druge racionalne in subjektivne razloge. Druga skupina udeležencev v raziskavi ne sprejema osebne odgovornosti za reševanje proučevane problematike, saj sebe dojema kot nemočno in brez vpliva. Udeleženci navajajo sistemski problem kot dejavnik, ki naj bi sam po sebi povzročal nepravičnost na področju trgovinske prakse, nanj pa kot posamezniki nimamo nobenega vpliva. Ti udeleženci so mnenja, da imajo močan vpliv na tem področju socializacija, vzgoja, družba ter politika, slednja pa naj bi nosila velik del odgovornosti za rešitev problema neetičnih trgovinskih praks.

Dejavnik osebne odgovornosti je do neke mere skladen z dejavnikom notranjega okolja, ki so ga identificirali Carrington, Neville

in Whitwell (2010). Ta predvideva, da različni dejavniki vplivajo na občutek nadzora nad lastnim vedenjem. Dejavnike, ki pri potrošnikih vzbujajo občutke osebne odgovornosti, enostavneje spreminjamo, zato je zaznani nadzor nad vedenjem pri teh potrošnikih predvidoma višji, razkorak med namero in izvedbo etičnega nakupa pa naj bi se zmanjšal. Sprememba vedenja potrošnikov, ki čutijo osebno odgovornost za nakup etičnih izdelkov, je zato verjetnejša kot sprememba vedenja pri potrošnikih, ki osebne odgovornosti ne čutijo. Slednji verjamejo, da je – podobno kot pri kategoriji odvisnost od sistema (Eckhardt idr., 2010) – za etičnost trgovine odgovorna država, posameznik pa na spremembo nima nobenega vpliva. Naslednji izmed treh večjih dejavnikov po Carrington, Neville in Whitwell-u (2010) je zunanje okolje, kjer je poudarjen vpliv potrošnikove družine, prijateljev in partnerjev, ki naj bi imeli velik vpliv na posameznikove nakupne odločitve, navade in posameznikove prepričanja o problematiki. V naši raziskavi so bili podatki o vplivu družine in prijateljev redki in se niso izkazali kot pomemben del odločanja obravnavanih potrošnikov.

Kot pomemben se je izkazal dejavnik lastnosti izdelka (npr. cena, zdravje in kakovost), kar je skladno z izsledki več podobnih študij na tem področju (Carrington, Neville in Whitwell, 2010; Bray idr., 2011; Murovec, 2017; Schuitema in Groot, 2015). Še vedno je odprto vprašanje o razlogu za visoko pomembnost tega dejavnika, ki ga Schuitema in Groot (2015) pripisujeta egoističnim željam potrošnika, ki naj bi bile hierarhično višje od drugih dejavnikov, kot sta vpliv na okolje in dobrobit proizvajalcev.

Raziskavo smo izvedli s pomočjo kvalitativnega pristopa, ki nam omogoča vpogled v subjektivno dožemanje problema s strani udeležencev in s tem poglobljeno ter celostno spoznavanje pojavov na področju neetičnih nakupnih praks. Čeprav je bila za namen naše raziskave ta metodologija nujna, ima svoje slabosti, ki se kažejo v večjem vplivu subjektivnosti na rezultate, manjšem vzorcu in nezmožnosti posploševanja rezultatov na populacijo. Poleg splošnih pomanjkljivosti kvalitativnega pristopa ima raziskava tudi metodološke pomanjkljivosti, vezane na specifičnost raziskovalne situacije. Udeleženci naše raziskave so si bili zaradi načina vzorčenja po starostni in izobrazbeni strukturi relativno podobni. Iz

preteklih raziskav je tudi razvidno, da starejša populacija v večji meri podpira pravično trgovino kot mlajša (Carrigan idr., 2004), kar pomeni, da naši rezultati potencialno kažejo izkrivljeno sliko dejanske situacije zaradi mlajših in bolj izobraženih udeležencev. Potencialne težave vidimo tudi v izbiri udeležencev, ki so seznanjeni z neetičnimi trgovinskimi praksami, saj smo bili bolj nagnjeni k obravnavi višje izobraženih posameznikov, od katerih smo pričakovali poznavanje raziskovane problematike. Izpostavljamo tudi morebitno težavo razlikovanja med izgovori in razlogi za nakup neetičnih izdelkov. Eckhardt idr. (2010) namreč poudarjajo, da lahko o izgovorih govorimo samo takrat, ko gre za poskuse razreševanja neprijetnega psihološkega fenomena, ki nastopi ob neetičnem vedenju posameznikov, ki se na splošno doživljajo kot etične.

Pomembno je opozoriti tudi na širši sistemski pogled na obravnavano problematiko, in to kljub temu, da je bil namen naše raziskave proučevanje dinamike iz perspektive posameznika – etičnega potrošnika. Tudi med odgovori naših udeležencev je bilo namreč zaslediti opozarjanje, da je za spremembe v smeri bolj etičnih proizvodnih in trgovinskih praks pomembno iskati rešitve na sistemski ravni. Kljub temu da smo tovrstne odgovore v kontekstu pričujoče raziskave interpretirali kot razloge oz. izgovore tistih posameznikov, ki individualne odgovornosti za spremembe ne privzemajo nase, pa to ne kaže nujno samo razreševanja kognitivne disonance med namero in realnim vedenjem pri teh posameznikih. Stališče, da individualni potrošniki s svojimi nakupovalnimi odločitvami soustvarjamo družbo podobno kot s svojo udeležbo na volitvah, saj s vsakim nakupom vplivamo na smer razvoj določenih panog proizvodnje po principu oddaje volilnega glasu (Irving idr., 2002; Shaw idr., 2006), je namreč le eden od obstoječih pogledov na mehanizme spreminjanja družbenih praks. Balluch (2011) zagovarja drugačen pogled: sistem vidi kot temeljno določujoč dejavnik vedenja ljudi, saj imajo sistemske ureditve moč olajševanja oz. oteževanja vedenjskih odločitev posameznikov med drugim na podlagi dostopnosti (npr. izdelkov), zakonskih regulativov in neformalnega družbenega pritiska (tudi v obliki tradicij). Ker so etični nakupi (kot so izpostavljale tudi proučevane osebe znotraj pričujoče raziskave) časovno, ekonomsko in energetska potratni, so sistemske ureditve

tiste, ki lahko bistveno vplivajo na nakupne navade na način, da jih naredijo bolj dostopne. V praktično vsaki raziskavi, ki raziskuje dejavnike etičnega nakupa, se izpostavlja cenovna (ne)dostopnost izdelkov iz pravičnotrgovinskega sistema – tako nenazadnje trčimo tudi ob vprašanje socialno-ekonomske blaginje in torej razredno vprašanje, kjer so sicer etični potrošniki iz ekonomsko šibkejših slojev primorani delati nakupne odločitve, neusklajene s sprejetimi vrednotami. Potrebno je torej ostajati pozoren na sistemsko naravo proučevanega raziskovalnega pojava.

Sistemski pogled torej poudarja, da posameznik ni toliko odgovoren za spremembo vedenja kot takega, ampak je bistveno, da prevzame odgovornost za uveljavitev sistemskih sprememb. Iz tega se ponujajo tudi smernice za nadaljnje raziskovanje. Če in kakšne so ovire prevzemanja odgovornosti pri posameznikih za spremembe na sistemski ravni? Lahko tudi v tem oziru govorimo o razkoraku med namero in vedenjem? Če in kakšne so razlike med prevzemanjem odgovornosti za sistemske spremembe v primerjavi z vedenjskimi spremembami? Je kateri od teh načinov vplivanja na družbene spremembe bolj učinkovit od drugega?

V prihodnje bi bilo smiselno preveriti tudi stanje ozaveščenosti splošne populacije o obstoju in pomenu pravične trgovine v Sloveniji, saj smo v svoji vzorec zajeli samo osebe, ki so s problematiko seznanjene, kar pa ne odraža nujno tudi stanja v splošni populaciji. Že Murovec (2017) predlaga nadaljnje raziskovanje na večjem vzorcu s homogenimi skupinami, kamor bi vključili tudi neetične potrošnike, ki so ozaveščeni o problematiki neetičnih izdelkov. Glede na dosedanje študije, izvedene v Sloveniji, takšne raziskave še niso izvedli, saj se jih malo ukvarja z razkorakom med namero in izvedbo etičnega nakupa, dejavnike za razkorak pa so doslej določali izključno na podlagi vzorca etičnih potrošnikov. Tovrstni dejavniki sicer pripomorejo k razlagi razkoraka med izvedbo in namero etičnega nakupa, vendar ga ne obravnavajo celostno zaradi specifičnosti skupine. Dosedanje raziskave bi tako lahko dopolnili s **populacijo**, ki bi nam pomagala proučevati razkorak tudi iz druge perspektive – s strani neetičnih potrošnikov.

Nenazadnje kot predlog za nadaljnje raziskovanje navajamo opažanje, da so udeleženci raziskave v svojih pojasnilih, zakaj se ne

odločajo za nakup etičnih izdelkov, uporabljali pretiravanje, prav tako so pogosto govorili v množini. Mogoče je, da se na tak način zavarujejo pred občutkom lastne odgovornosti, vendar bi bilo smiselno to še bolj usmerjeno raziskati. Pričujočo raziskovalno poročilo tako zaključujemo s citati udeležencev, ki ilustrirajo to pozicijo.

"Ker potem se lahko vprašam, ali bom nag hodil po svetu. Si seštrikam pullover? Pa ne bom."

" /.../vsi pač gledajo na to, kako se bo prišlo čim bolj poceni skozi."

"Ljudi ne zanima niti, ali je stvar kvalitetna, ampak jih zanima cena, kje šele, da bi jih zanimalo, na kakšen način je bilo nekaj pridelano, ali je bilo to pošteno ali ne."

LITERATURA

- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational behavior and human decision processes*, 50(2), 179–211.
- Ajzen, I. in Fishbein, M. (1977). Attitude-behavior relations: A theoretical analysis and review of empirical research. *Psychological bulletin*, 84(5), 888.
- Balluch, M. (2011). *Upor v demokraciji: državljanska nepokorščina in konfrontacijske kampanje*. Krtina.
- Becchetti, L. in Huybrechts, B. (2008). The dynamics of fair trade as a mixed-form market. *Journal of Business Ethics*, 81(4), 733–750.
- Belk, R. W. (1985). Materialism: Trait aspects of living in the material world. *Journal of Consumer research*, 12(3), 265–280.
- Bogdan, R. in Biklen, S. K. (2003). *Qualitative research for education*. Boston, MA: Allyn & Bacon.
- Bray, J., Johns, N. in Kilburn, D. (2011). An exploratory study into the factors impeding ethical consumption. *Journal of business ethics*, 98(4), 597–608.
- Bryman, A. (2004). *Social research methods*. New York: Oxford University.
- Carrigan, M., Szmigin, I. in Wright, J. (2004). Shopping for a better world? An interpretive study of the potential for ethical consumption within the older market. *Journal of Consumer Marketing*, 21(6), 401–417.
- Carrington, M. J., Neville, B. A. in Whitwell, G. J. (2010). Why ethical consumers don't walk their talk: Towards a framework for understanding the gap between the ethical purchase intentions and actual buying behaviour of ethically minded consumers. *Journal of business ethics*, 97(1), 139–158.
- Carrington, M. J., Neville, B. A. in Whitwell, G. J. (2014). Lost in translation: Exploring the ethical consumer intention-behavior gap. *Journal of Business Research*, 67(1), 2759–2767.
- Charmaz, K. (2006). *Constructing Grounded Theory*. London: Sage.
- Cherrier, H. (2007). Ethical consumption practices: co-production of self-expression and social recognition. *Journal of Consumer Behaviour: An International Research Review*, 6(5), 321–335.
- Crowe, R. in Simon, W. (2000). *Who are the ethical consumers?* Manchester: Cooperative Bank.

- Devinney, T. M., Auger, P., Eckhardt, G. in Birtchnell, T. (2006). The other CSR: Consumer social responsibility. *Stanford Social Innovation Review*, 15(04), 1–12.
- Doane, D. (2001). *Taking flight: The rapid growth of ethical consumerism*. London: New Economic Foundation.
- Eckhardt, G. M., Belk, R. in Devinney, T. M. (2010). Why don't consumers consume ethically?. *Journal of Consumer Behaviour*, 9(6), 426–436
- Engel, R. J. in Schutt, R. K. (2012). *The practice of research in social work*. Sage Publications.
- Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*. Stanford: Stanford University Press.
- Flick, U. (1998). *An Introduction to Qualitative Research*. London, Thousand Oaks, Nex Delhi: Sage.
- Irving, S., Harrison, R. in Rayner, M. (2002). Ethical consumerism—democracy through the wallet. *Journal of Research for Consumers*, 3(3), 63–83.
- Krnetič, I. (2015). *Pravična trgovina: zaključna strokovna naloga visoke poslovne šole*. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za ekonomijo. http://www.cek.ef.uni-lj.si/vps_diplome/krnetic307.pdf
- Ladhari, R. in Tchetgna, N. M. (2015). The influence of personal values on Fair Trade consumption. *Journal of Cleaner Production*, 87(1), 469–477.
- Masilo, M. (2011). *Pravična trgovina*. Univerza na Primorskem, Fakulteta za management.
- Montano, D. E. in Kasprzyk, D. (2015). Theory of reasoned action, theory of planned behavior, and the integrated behavioral model. *Health behavior: Theory, research and practice*, 70(4), 231.
- Murovec, A. (2017). *Razkorak med namero in izvedbo etičnega nakupa: magistrsko delo [Magistrsko delo]*. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
- Newholm, T. in Shaw, D. (2007). Studying the ethical consumer: A review of research. *Journal of Consumer Behaviour: an international research review*, 6(5), 253–270.
- O'Connor, E. L., Sims, L. in White, K. M. (2017). Ethical food choices: Examining people's Fair Trade purchasing decisions. *Food quality and preference*, 60, 105–112.

- Papaoikonomou, E., Ryan, G. in Ginieis, M. (2011). Towards a holistic approach of the attitude behaviour gap in ethical consumer behaviours: Empirical evidence from Spain. *International Advances in Economic Research*, 17(1), 77–88.
- Pelsmacker, P. D., Janssens, W., Sterckx, E. in Mielants, C. (2006). Fair-trade beliefs, attitudes and buying behaviour of Belgian consumers. *International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing*, 11(2), 125–138.
- Schuitema, G. in De Groot, J. I. (2015). Green consumerism: The influence of product attributes and values on purchasing intentions. *Journal of Consumer Behaviour*, 14(1), 57–69.
- Shaw, D., Newholm, T. in Dickinson, R. (2006). Consumption as voting: an exploration of consumer empowerment. *European Journal of Marketing* 40 (9/10). 1049–1067.
- Sladojev, K. (2008). *Pravična trgovina kot oblika etičnega potrošništva [Diplomsko delo]*. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede. Pridobljeno od <http://dk.fdv.uni-lj.si/diplomska/pdfs/Sladojev-Katarina.PDF>
- Vogrinc, J. (2008). *Kvalitativno raziskovanje na pedagoškem področju*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Willig, C. (2008). *Introducing Qualitative Research Methods in Psychology*. Maidenhead: McGraw Hill.
- Yeow, P., Dean, A. in Tucker, D. (2014). Bags for life: The embedding of ethical consumerism. *Journal of Business Ethics*, 125(1), 87–99.

NAVODILA SODELAVKAM IN SODELAVCEM REVIJE SOCIALNA PEDAGOGIKA

109

Revija Socialna pedagogika objavlja izvirne znanstvene (teoretsko-primerjalne oz. raziskovalne in empirične) in strokovne članke, prevode v tujih jezikih že objavljenih člankov, prikaze, poročila ter recenzije s področja socialnopedagoškega raziskovanja, razvoja in prakse.

Prosimo vas, da pri pripravi znanstvenih in strokovnih prispevkov za revijo upoštevate naslednja navodila:

OBLIKA PRISPEVKOV

1. Prva stran članka naj obsega: slovenski naslov dela, angleški naslov dela, ime in priimek avtorja (ali več avtorjev), natančen akademski in strokovni naziv avtorjev in popoln naslov ustanove, kjer so avtorji zaposleni (oziroma kamor jim je mogoče pisati), ter elektronski naslov.
2. Naslov naj kratko in jedrnato označi bistvene elemente vsebine prispevka. Vsebuje naj po možnosti največ 80 znakov.
3. Druga stran naj vsebuje jedrnat povzetek članka v slovenščini in angleščini, ki naj največ v 150 besedah vsebinsko povzema, in ne le našteva bistvene vsebine dela. Povzetek raziskovalnega poročila naj povzema namen dela, osnovne značilnosti raziskave, glavne izsledke in pomembne sklepe.
4. Izvlečkoma naj sledijo ključne besede (v slovenskem in tujem jeziku).
5. Od tretje strani dalje naj teče besedilo prispevka. Prispevki naj bodo dolgi največ 20 strani (oz. največ 35 000 znakov s presledki). Avtorji naj morebitne daljše prispevke pripravijo

v dveh ali več nadaljevanjih oziroma se o dolžini prispevka posvetujejo z urednikom revije.

6. Razdelitev snovi v prispevku naj bo logična in razvidna. Naslovi in podnaslovi poglavij naj ne bodo oštevilčeni (1.0, 1.1, 1.1.1). Razdeljeni so lahko na največ dve ravni (naslov in podnaslov/-i). Priporočamo, da razmeroma pogosto uporabljate mednaslove, ki pa naj bodo samo na eni ravni (posamezen podnaslov naj torej nima še nadaljnjih podnaslovov). Podnaslovi naj bodo napisani z malimi črkami (vendar z velikimi začetnicami) in krepko (bold). Raziskovalni prispevki naj praviloma obsegajo poglavja: Uvod, Namen dela, Metode, Izsledki in Sklepi.
7. Tabele naj bodo natisnjene v besedilu na mestih, kamor sodijo. Vsaka tabela naj bo razumljiva in pregledna, ne da bi jo morali še dodatno pojasnjevati in opisovati. V naslovu tabele naj bo pojasnjeno, kaj prikazuje, lahko so tudi dodana pojasnila za razumevanje, tako da bo razumljena brez branja preostalega besedila. V legendi je treba pojasniti, od kod so podatki in enote mer, ter pojasniti morebitne okrajšave. Vsa polja tabele morajo biti izpolnjena. Jasno je treba označiti, če je podatek enak nič, če je podatek zanemarljivo majhen ali če ga ni. Če so podatki v odstotkih (%), mora biti jasno naznačena njihova osnova (kaj pomeni 100 %).
8. Narisane sheme, diagrami in fotografije naj bodo vsaka na samostojnem listu, ki so na hrbtni strani označeni z zaporedno številko, kot si sledijo v besedilu. V besedilu naj mesto označuje vodoravna puščica ob levem robu z zaporedno številko na njej. V dvomljivih primerih naj bo označeno, kaj je spodaj in kaj zgoraj, poleg tega pa tudi naslov članka, kamor sodi. Velikost prikazov naj bo vsaj tolikšna, kot bo objavljena. Risbe naj bodo čim bolj kontrastne. Grafikoni naj imajo absciso in ordinato, ob vrhu oznako, kateri podatek je prikazan, in v oklepaju enoto mere.
9. Avtorjem priporočamo, da posebno označevanje teksta s poševno (*italic*) ali krepko (**bold**) pisavo ter z VELIKIMI ČRKAMI uporabljajo čim redkeje ali pa sploh ne. Poševna pisava naj se uporablja npr. za označevanje dobesednih izjav

raziskovanih oseb, za označevanje morebitnih slengovskih ali posebnih tehničnih izrazov itd.

CITIRANJE IN REFERENCE

1. Od leta 1999 dalje v reviji *Socialna pedagogika* upoštevamo pri citiranju, označevanju referenc in pripravi seznama literature stil APA (za podrobnosti glej čim poznejšo izdajo priročnika: *Publication manual of the American Psychological Association*. Washington, DC: American Psychological Association.). Literatura naj bo razvrščena po abecednem redu priimkov avtorjev oziroma urednikov (oz. naslovov publikacij, kjer avtorji ali uredniki niso navedeni). Prosimo vas, da citirate iz originalnih virov. Če ti niso dostopni, lahko izjemoma uporabite posredno citiranje. Če v knjigi Dekleve iz leta 2009 navajate nekaj, kar je napisala Razpotnikova leta 2003, storite to tako: Razpotnik (2003, v Dekleva, 2009). Upoštevajte navodila za citiranje po standardu APA, objavljena na straneh www.revija.zzsp.org/apa.htm.
2. Vključevanje reference v tekst naj bo označeno na enega od dveh načinov. Če gre za dobesedno navajanje (citiranje), naj bo navedek označen z narekovaji (npr. „To je dobesedni navedek,“ ali „Tudi to je dobesedni navedek.“), v oklepaju pa napisan priimek avtorja, letnica izdaje citiranega dela in stran citata, npr. (Miller, 1992, str. 99).
3. Avtorjem priporočamo, da ne uporabljajo opomb pod črto.

ODDAJANJE IN OBJAVA PRISPEVKOV

1. Avtorji naj oddajo svoje prispevke v elektronski obliki (.doc) na elektronski naslov uredništva. Če članek vsebuje tudi računalniško obdelane slike, grafikone ali risbe, naj bodo te v posebnih datotekah, in ne vključene v datoteke z besedilom.
2. Avtorji s tem, ko oddajo prispevek uredništvu v objavo, zagotavljajo, da prispevek še ni bil objavljen na drugem mestu in izrazijo svoje strinjanje s tem, da se njihov prispevek objavi v reviji *Socialna pedagogika*.

3. Vse raziskovalne in teoretične članke dajemo v dve slepi (anonimni) recenziji domačim ali tujim recenzentom. Recenzente neodvisno izbere uredniški odbor. O objavi prispevka odloča uredniški odbor revije po sprejetju recenzij. Prispevkov, ki imajo naravo prikaza, ocene knjige ali poročila s kongresa, ne dajemo v recenzije.
4. O objavi ali neobjavi prispevkov bodo avtorji obveščeni. Lahko se zgodi, da bo uredništvo na osnovi mnenj recenzentov avtorjem predlagalo, da svoje prispevke pred objavo dodatno skrajšajo, spremenijo oz. dopolnijo. Uredništvo si pridržuje pravico spremeniti, izpustiti ali dopolniti manjše dele besedila, da postane tako prispevek bolj razumljiv, ne da bi prej obvestilo avtorje.
5. Avtorske pravice za prispevke, ki jih avtorji pošljejo uredništvu in se objavijo v reviji, pripadajo reviji Socialna pedagogika, razen če ni izrecno dogovorjeno drugače.
6. Vsakemu avtorju objavljenega prispevka pripada brezplačen izvod revije.

Prispevke pošljite na naslov **revija@zzsp.org**
(v zadevi/subject obvezno navedite: Objava prispevka).

spletna stran revije: **www.revija.zzsp.org**

<i>Rok Demšar</i> Heretičnost in odgovornost v socialni pedagogiki	1
<i>Eva Breznik</i> Odnos kot osnova socialnopedagoškega dela – kako nam je teorija navezanosti lahko v pomoč	17
<i>Tomaž Vec</i> Temelji nebesedne komunikacije v socialnopedagoškem kontekstu	39
<i>Tjaša Kovač</i> Analiza medijskih poročanj o dogajanjih v zaporih v času pandemije covid-19	61
<i>Simona Gomboc, Brina Plavšič in Ema Špan</i> Kvalitativna analiza razkoraka med namero in vedenjem etičnih potrošnikov	87